

ივეჯი

1882

წელიწადი მეორე

№ VI, ივნისი.

თბილისი
მ. როჭინიანცის და
1882

ივნიის წიგნის შინაარსი:

- I. შვილ-დაკარგული. ი. ჭაჭავაძე
- II. რკინის გზა (ლექსი) ს. ნასიძისა.
- III. განთიადი (რემანი)(გაგრძელება) უაქროსი.
- IV. საფუძვლები სახალხო გა-
ნათლებისა (გაგრძელება) ნიკო ხიზანოვისა.
- V. * * * (ლექსი) ნესტ. ჟუბ—შვილისა.
- VI. შეპყრობილი ფრინველი
(ლექსი) ფ. ნ.-სა
- VII. ახალგაზდურ მოხუცებუ-
ლობაზედ. (უ სუდადოვის უკა-
ნასკნელი სტატის შესახებ) . სტ. ჭრელაშვილისა.

—

ივნიის

ი მ ე რ ი

სალიტერატურულ და საპოლიტიკო

ჟურნალი

წელიწადი მეორე

№ V I, იანვარი.

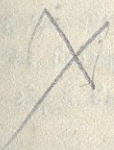
თბილისი

მდ. როჯინიანცის და კომპ. სტამბა.

1882

28

Дозволено цензурою 18 Юня 1882 года, Тифлисъ.

ზვილ-დაკარგული.

ზამთრის ცივი ღამე იყო. ოთახში ვისხედით ხუთი თუ ექვსი კაცი. ბუხარში გრვავ ნაკვერხსაღები ოქროს-ფერად ელვარებდნენ და ათბობდნენ ოთახს. ჩვენში ძიულ სიჩუმე იყო. ერთიდა ბუხართან ტეტერის ძაღლზედ მწვლარე ჰატანა ხატაკური კატა, რომელსაც თვალები დაეხუჭა და ხრუტუნებდა, მხლელად ის ერთი აჩსება ცოტათი აცხვავებდა ჩვენს მუდრეობას. ჩვენ ყველანი შევცქეროდით ღვინზედ მჯდომ, თერმინდილ მონუსს, რომელიც მუთაქსზედ იყო ცაფი იდაყვით მიწვლილი, თავი ძირს დაეხანა და წერხლს ჩასცქეროდა. გაწყობილი ჩიბუხი უგრძნობლათ ხელში ეჭინა, თვალბიდან ცრემლები ჩამოსდიოდა და თეთრ წვესსა და უღვასებს უსველებდა. რომოდენიმე ხნის სიჩუმის შემდეგ, მონუსმა ერთი გულისანთ ამოიჩხრა, ცრემლიანი თვალბი მოიწმინდა, ჯავრიანად ჩიბუხი მოსწია, კომლიც ბლამად გამოაბოლა პირიდან, ჩვენკენ მოიხედა და სთქვა:

— მადლობა ღმერთს! კიდევ მოკვსწარი?!... ჩემი დათა ცრუნალი უოთილა...! მის ნაწერ ბანათსაც ველიჩსე!... მონუსმა დაასრულა ეს სიტყვები თუ აჩა, თვალბი ისეც ცრემლებით აკესო, ზევით ახედა და მადლის ხმით სთქვა —

— ხედავთ, რა ცოდვილი ვეოფილვან?!... ქვეყანაზედ სასუ-
გემოთ ერთი შეიღილა შევანდა და ისიც დამიკარგეს! ათი წე-
ლიწადია, რაც მისი ამბავი არ გამოვიდა და ეს ბაწათი ვი ნამდ-
ვილ მისი ნაწერია. რა უნდა ქნას უბედურმა მახუცმა მამამ,
რათ შეუძლიან უშველეს თავის ერთს ბედ-კრულ შეიღეს! რამ
სასოჯადოთ ქართველებს ის უწინდელი ვაჟვაცობა დაგკრჩინო-
და გულში და ეგეთ მარცხვინალ თავ-მთევარეობას არ დავე-
მონებინეთ, ამოდენს ტანჯვას ის სჯობდა, რამ შეგას გულში
ტამბახა და გამეთავებინა ჩემი ცხოვრება.

ჩვენ რამდენიმე სასუგემო სიტყვები ვუთხარით: მახუცმა
მწუხარის სახით შემოგვლიდა —

— დიდი ხანია, რაც ეგეთი სასჯელი დაუწესებია ჩემთვის
ხედავს და ვიტანჯები; თუმცა დათას საცოცხლის გაკანება
ჩემთვის, რა თქმა უნდა, დიდათ გასახარია, მაგრამ ეგ უფრო
მტანჯავს: ვინ იცის, რა რიგ სასტიკად ეპურობიან და სტანჯ-
ვან! მისი წერილი თითქმის ორი წელი წაშლილია და არც
სწორეთ არ გამოდის... ცოტა ხან კიდევ სიჩუმე ჩამოვარ-
და.

ამ დროს ჩრდილოეთის ქარი ჩვენი ოთახის კარსა და
ფანჯრებს საშინლად ეტანებოდა; მჩრდილი სასაღები თითქმის
ქანაობდნენ. ჩვენი უურკადლება მიიზიდა ცუდმა ტაროსმა, ცოტა
ვიბასეთ ცუდ სამთარზედ და მერე ისევ სიჩუმე შეიქნა.

წასავალი გზა აჩსაითა გვეჩნდა, უგრძობლათ შევსტე-
რდით მახუცს და სიტყვას ვერ გზოულადით ისეთს, რამ-
ლითაც გვეჩუქებინა ტანჯული. ჩვენ დიდ-ხანს ვიყავით ამ
მდგომარეობაში. მახუცმა შენიშნა ესა და თითონვე გაგვწვე-
ტინა სიჩუმე.

— თუ არ მოგეწეინებათ და ყურს დამიგდებთ, ჩემი უბედურნი ცხოვრების ამბევს გაიშობოთ.

ჩვენ დიდი მადლობა მოვასსენეთ და ვსთხოვეთ, რომ ეთქო. ამ სიტყვებით მოხუცი ცოცხლად გამხსნევდა, ტანსტოდ სწორედ დაჯდა, ჩიბუხი ახლად გამართა. სამჯერ, თუ ოთხჯერ ბოლო მადიანად გამოეშო პირიდგან და დაიწყო ბასი:

— მამი-ჩემის სიკვდილი მე ძლივს მასსოვს. ჩემს მეტა შვილი არ დაჩხომა მას. სახლში მარტო მე და დედა ვსცხოვრობდით. უმ და მოსამსახურე გვარინად გვეყანდა. რაკი დედას ჩემს მეტი შვილი არ უოლებია, ძრეულ ნუბიკრათ მზრდიდა და გაგიჟებოთაც ვუყვარდი—რასაც დანისსავდა, თვალის სასამოვნოს, ჩემთვის უნდოდა: „ეგ ჩემი რეკაზისათვის შინდაო“. ჩემთან ესეთი მკვიდება ბოლოს ჩვეულებად გარდაქცა. მეც ძიულ მიუვარდა დედა, მარად მოცადინე ვიყავ შესამოვნების მისთვის. დედა გარდა ჩემის სიყვარულისა, ძრეულ მლოცველი, ღვთის მოშიში და გაჭვივებული ხალხის შემბრალებელი იყო. მაგალითი არ უოფიდა, რომ დედას რომელმე ჩვენი გლეხი დაესაჯა. ის მუდამ კეთილის გულისა, ძმობით და დედა-შვილობით ეკიდებოდა. ამისთვის ჩვენი გლეხები ყველანი დიდი ერთგულნი იყვნენ ჩვენნი და ყველა მუბატონებზედ კარგათ ჩვენი საქმე მიდიოდა. მეც დედის პატივის ცემით მის მაგალითს მივდეკდი და დიდ თვისებით ვიყავ გლეხებთან; ისინი მუდამ ჩემ სასკეს იფიცავდნენ, ისე კი არა, როგორც სასოგადოთ იყო გლეხობაში მიღებული სიტყვით, სხვის გასაგონათ მუბატონებს იფიცავდნენ და გულში კი სწყევლიდნენ— არა... მე ისინი მიფიცვიდნენ წრთელის გულისა და მარად მოცადინი იყვნენ ჩემი და დედა-ჩემის სამოვნებისათვის.

იმ დროებაში ექიმი სოფლად ძალიან ძვირი გახლდათ,

თუმცა არც ახლა ვართ ექიმებით მდიდრათ. დედა-ჩემს ჭქონდა
 ძველი ხელთ ნაწერი საექიმო წიგნები და მუდამ იმას კითხუ-
 ლობდა, ამზადებდა წამლებს, და თუ ვინმე შეიქნებოდა ავად მა-
 ხლობულ სოფლებში, ყველანი მასთან მოდიოდნენ. დედა ძიულ
 კარგა მიიღებდა სწულის ჭირისუფალს, გამოჰკითხავდა მას
 სწულის მდგომარეობას; თუ დედას შეძლებს ექნებოდა, თითონ
 ნახვიდა, წამლებს მისცემდა და დააჩიკებდა ჭირის უფალს, თუ
 რა რიგად მოეჩინათ ავადმყოფისთვის, ან საჭმელი რაგორნი
 ეჭმიათ. სმინად მოხდებოდა ხოლმე, რომ ვლესებს არ ექნე-
 ბოდათ საშუალება, მაშინ თითონ დედა მისცემდა იმათ ყოველ-
 სავე შემწობას. ამიტომ ვლესების აზრი იყო — თუ სწუ-
 ული მოჩიებოდა, დედა-ჩემის მოწყობებით, და თუ მოკვდე-
 ბოდა, მაშინ ღვთის ნება იქნებოდა და მის წინააღმდეგი ვინ
 იქნებოდა. მე შინაობაში დედამ ქართული წერა-კითხვა მასწავ-
 ლა და სამღვთო წიგნები. სასწავლებელში არ გამომზარდა,
 რადგანაც თითონ სოფელში სცხორებოდა და ჩემი მოშორება
 მას ძლიერ ეძნელებოდა. მე უმწავლობდიდან შეკვრივ კარგ
 ცხენსედ ვდამას, თათვის სრულას, კურდღლლობას და მწყერო-
 ბას, რომელსაც იმ დროებაში დიდი მნიშვნელობა ჭქონდა უმა-
 წვილ-კაცობისთვის. ჩვიდმეტის თუ თერამეტის წლის ვიყავი,
 რომელსაც მოვსწონდი ყველა ჩემს მნახველს: უმწავლკაცობა მა-
 ქებდა სიმარდით და კარგის ამხანაგობით, მოხუცნი სიმშვიდით
 და ზრდილობით. ნამეტანი თავის ქება მომივიდა, მაგრამ კაცი,
 რომ ამასებს გაერთობა, ეგრეს. სილამაზითაც არ ვიყავ ცუდი.
 იმ დროების ბევრ კარგ რჯახის მებატონეს უნდოდა ჩემთვის
 მოეთხოვებინა ქალი და მასწავლებიც მზავალნი დადიოდნენ. დე-
 დაც ძიულ მონღოლი იყო, რომ ცოლი ადრე შემერთო.
 ბევრჯერ გამოგონია საბრალე დედა ჩემის წყურთი და მინახავს

ცრემლიანი თვალები, რომ მე ოცი წლისა ვიყავ და ცოლი ან მამეყვანა ჯერა. იმ ცრემლებს ბეგრჯერ აუღელვებია ჩემი გული, მაგრამ მტკიცეთა მქონდა გულში ჩაბეჭდილი ის აზრი, რომ თუ წინეთ ქაღს ანა ვნახავდი, ისე არავის ვერწმუნებოდი. და იმ დროში ქაღის დედ-მამა ანას-გსით ან განდებოდა თანხმა, რომ თავიანთი ქაღი თამამათ ეჩვენებინა სასიძოსთვის.

ერთს დღეს ბიძახქს ქორწილი ჰქონდა, ჰაღი გაათხოვა. საზოგადო ჩვეულებისამებრ, მზავალი ნათესავნი და ნაცნობნი ჰყვანდა მიზატიუბული. მე და დედა-ჩემი, ცაღა თქმა უნდა, იქ ვიყავით, როგორც მასწინძელნი. იწუეს სტუმრებმა მოსგლა, სხვათა შორის მოვიდა ბიძა-ჩემის ცოლის ძმაც თავის ცოლ-შვილით, რომელსაც მოჰყვა თექვსმეტის თუ ჩვიდმეტის წლის ქაღი, დასტურ ლამაზი. იმ დროს გასათხოვარ ქაღს სხვა სოფლებში და ეგრეთ შემთხვევაში ვი ანა, თავიანთ ოჯახებში სტუმრებს ან აჩვენებდნენ, თუ ან ძლიერ ანლო ნათესავს. ჩვენ, როგორც მასწინძელნი, მივეგებეთ სტუმრებს. დედა-ჩემმა დაინახა ეს ანალ-განდა ქაღი თუ ანა, ჩვეულებისამებრ უცებ წამოიძახა: «ეგ ჩემი რეკანისათვის იქნება კარგიო.» და ანალ-განდა ქაღი ჯერ თანახმიანათ ჩაიკონა და მეჩე გულში ჩაიკრა. ქაღის დედ-მამამ მსწრაფლად მაუგეს დედა-ჩემს: «ჩვენც მაგის-თვის მოვიყვანეთო», და სიცილი დააყარეს ყოველის მსრიდგან. დედის სიტყვები გულში ჩამწვდნენ სამინლად, ტანმა ყრუოლა დამიწყო, თვალებზედ ნისლი გადაშეთარა, (იმ მინუტში რომ თავისუფალ ადგილზედ ვყოფილავიყავ, დიდ საყუდურს ვეტყუ-დი დედას) მაგრამ უცებ გომნობაში მოვედი, ტანი როგორც შევანძრე, რომ სიციხვილი თავიდან მამეშორებინა, სახეზედ მარღათ ხელი გარდავივლე და გამოვიხვედი თვალებში... ჩემს მას-ლობლად იდგა ანალ-განდა ქაღი, ლამაზი, მალაღი კისერი

ცოტათი ძიწს დაქსანა, თუთრი ზირის სანე სირცხვილისაგან
 მანის ვარდსავით გარდაშლდა, შავი მსხვილ-მსხვილი თვალები
 თითქო სირცხვილით რასმე დასტქეროდნენ. თუმიც აქედგან და
 იქედგან ქალები ეაჯერსებოდნენ, მაგრამ სირცხვილისაგან მანც
 ძიელ ცუდ მდგომარეობაში იყო, რომ ბიწლას ჩემს არ მოე-
 კიდნა ხელი და არ გაეყვანა მუცრე ოთახში. ჩემში საშინელი
 შთაბეჭდილება მოახდინა საღომეს სანემ და განსაკუთრებით
 მისმა უშხანმა შავ-შავმა თვალებმა. საღომეს დედ-მამაც
 მომეაჯერსენ, რეგორც შორეულ ნათესავს. მე სირცხ-
 ვილი მოვიშორე თავიდან, ცოტა გაკთამამდი და ვიწვე
 იმათთან თავისუფლად ბასი. საღომეს დედაც თან შეჭყვა ო-
 თახში. საღომეს მრავალი ეზრწეულეს, ცოტა გაათამამეს, ზირი
 დაბანინეს, ნამგზავრი ტანისამოსი გამოეცვალეს და გამოეყა-
 ნეს ზაღაში, სადაც დიდ-ძალი სტუმრები იყვნენ. მე დავინახე
 თუ არა, ისევე დამიწყო გულმა ძველს. თავი მოცრცხვობით გი-
 დეც ცოტა დახრილი ჰქონდა, ჯამაშ თუთრ ზირის სანეს უშხი-
 ასი შავი თვალ-წარბა და ჰატარა წითელი ტუჩები შესანიშნავად
 ამშვენებდნენ. მისი შესედულობა, გარდა სილამაზისა, თვალ-წინ
 წარმოგიდგენდა რაღაც დვითურ სათნოებას და კეთილ სუფლ-
 ბას. მე დიდ-ხანს ვერ გაუჩერე თვალები და გამოველ გარედ-
 ნელის ხმათ ისმოდა სასოგადოებაში საღომეს ქება. ზოგი
 ქალებატონები ძიელ ცუდის თვალთ შესტქეროდნენ და ეუბნე-
 ბოდნენ ერთი მუცრეს: «ეგ რა თავხედობა რამ არისო, ვის
 გაუგონია გასათხვარი ქალის გამოყვანა ეკეთს სასოგადოება-
 შიო». და ზოგი სულ წინააღმდეგნი იყვნენ იმათი: «გარგი
 ქალი ჰყოლათ და სანდში რათ დამალავდნენო!». მე იმ სადა-
 მოხედ ორ-ჯერ თუ სამჯერ შევსვდი საღომეს და მაშინვე სა-
 ხე ორივეს ცეცხლივით გაკვირდა.

ჯვარის-წიკა ვარკათ გათავდა, შეიქნა ქიოვი, ლხინი და
 თამაში. დედა ჩემმა მკითვა — „ხომ ლამაზი არის სალომეა“.
 მე სინტყვადით ვასუხი ვიღარ მივეცი მან მალღის ხმით იწო-
 სიცილი. მე უეცრად ხელიდგან დაუსხლტი და წაველ ჩემთვის.
 სიტყმები გაქმნადენ თავიანთ ოჯახებისაკენ მე ბიძა-
 ჩემმა მითხრა, რომ სალომეს დედ-მამა გაშეცილებინა ჩვენი
 სოფლიდგან. ცხენი მოკვავანინე და გავეგო. სალომეს დედ მა-
 მამ შუაში ჩამიყენეს. ცხენები ხელა მიგვეგანდა და სასიამოვნო-
 ამბებს მიაშობდნენ. მე ძრეულ გულ - დამშვიდებულად ყურს
 გუგდებდი იმათ ბასს. სალომე ერთობ დატყვევნილი იყო, თავი
 მუდამ ძირს ჭქონდა დასრილი და როდესაც შეიბნავდა სხვებს,
 რომ ამბევებში იყვნენ ვართუხნი, მარდათ გადმოიხდავდა ჩემ-
 კენ, შემხედავდა თუ არა სახეზედ, თავს ისევ მალე ძირს და-
 სრიდა, და სახე ვარდისფერად უყვავდებოდა. იმის სახის დანახ-
 ვა ჩემს გულში მესივით გაიჭრებოდა და მწველი ცეცხლი მთელს
 სხეულს მომედებოდა. ვერა რომოდენიმე გზა გავაცილე და
 შემდეგ მთხოვეს, რომ დავბრუნებულყოფიყავი შინისკენ. მე დავე-
 მშვიდობე და დავბრუნდი. დედა სახლში არ დამხედროა და მე
 ბადასაკენ წაველ გასართობად. გაზაფხულის მშვენიერ სადამოს-
 ჩიტები აღტაცებით შესჭიკჭიკებდნენ. მინდოდა, როგორმე გა-
 ვმხიარულებოდი ვიყო, მაგრამ ჩემთვის ყოველივე ამათ იყო; წა-
 დაც უნიდავი ძალა გულს მიხშავდა და აწავითარს სამხიარუ-
 ლოს არ მამეუდა. იქაც ვერ ვაძეულ და წამოველ სახლისაკენ,
 ლოგინი გაგაშლავინე და დავექე. თვალში ძილი არ მომდიო-
 და და უსიამოვნოთ ვტრიალებდი ლოგინში; მრთელი დამე ასე
 გაგატარე. გათენებისას ცოტა მიმეძინა, მაგრამ რა!... მაშინვე
 თვალ-წინ სალომე წარმომიდგებოდა, მისი ლამაზი, დაწინარე-
 ბული სახე, ვითომც ძირს იტყვირებოდა და სანდისხან ემხიანის

თვალებით მარტყვად გადმოხედვდა ჩემკან. მე გული თრთო-
ლას დამიწყობდა... მაშინვე გამომეღვიძებოდა და ეგრედ ვწვა-
ლავდი. დღითი ოჯახში ძრეულ ცოტას ვჩნებოდი, მე ხშირად
დავდიოდი ჭალებში და მარად სალამეზოდ ვთვებოდი. მე
შევანდა ერთი ერთგული, უმაწვილბობიდან ჩემთან შენდელი,
ბაჭი — გოგია. გოგიას მე ისე გაგიჟებთ ვუყვარდი, რომ მეტი
არ შეიძლებოდა; მე მას აწავითარ ჩემ საიდუმლოს არ დაუყა-
რავდი. გარდა გოგიასი, ამ ამბის გამსკლავ აწავითარ შემეძლ.

ამ რიგათ გავიდა რამდენიმე დღე. ერთ ღამეს სალამ-
შეს თვებოთ თვალში ცრემლი არ მომსკლავს. უძილობისგან
დაქანცულს, დღით ჩაშინებოდა. მზე კარგა ამოსულიყო, დე-
და ერთხელ თუ ორჯერ შემოსულიყო, ვენახე, ტბიდან ძილში
ვიყავ, არ გავუღვიძებინე. ამ დროს ჩემსას მოსულიყო ბიძა-
ჩემი. დედა-ჩემის ოთახში ისხდნენ; შუაში კარები გაღებული
ყოფ. ბიძა ჩემი მალის ხმით ღაწავიკობდა. მე ძილში ჩამსკლავ
და გამომეღვიძა; ყური დაუბდე და ვიცან ბიძი-ჩემის ხმა.

— რეკანი სად არის? ჭკითხა დედას.

— სძინავს. რხასუნა დედას.

— რა დროს ძილას, განა ეგრე გვიან იღვიძებს?

— აწნამდის ადრე იღვიძებდა, მაგრამ ეგ რამდენიმე დღე
იქნება, ეგრე დანყოფ. დღეს ორჯერ შეველ გასაღვიძებოდა,
მაგრამ ისე გულაანათა სძინავს, შემეცოდა, ვერ გავაღვიძე. რა-
დაც ქორწინების შემდეგ ძრეულ დაღონებული არის.

— არა უძავს რა, ცოლი შეერთოთ და განიარყოფდება.

— კარგია, ღმერთმან კარგი დაგმართოს, მაგრამ მე ვი ვერ
მოკვსწარ ვერ მაგის ცოლის თხროვნას. ამოახვრით სთქვა დე-
დას.

— იცი, ჩემო რძალა, ვისკედ ვთვებო?... ჩემი ცოლის

ქმის ქალი — სალამე შეკრთათ. მე მგონი, რომ ცუდი არ უნდა იყოს, თუ თქვენც დამეთანხმებით.

— ძალიან კარგია და ჩემ რძალსაც ბევრი კელაპარაკე ამის თაობაზე, მაგრამ ეს გვაქვს სამჯავროდ: ნათესაობამ არ დაგვაბრკოლოს. თუ ამისი არ შეშინოდავს, ამდენს ხანს ვკარსაც ვადაკწირდი.

— გასაკვირველია, ღმერთმანი! ეგ ქალები სიღვან სად გამონახავთ ამ ნათესაობას!... არა, ბატონო! თქვენ ეგ მითხარით — განიხილეთ რომ ნება მისცეს და კარგი მზითუვიც აკადებინო, მაშინ ხომ წინააღმდეგი არ იქნებით?

— ნეტა არ იქნება!

— მაშ კარგი, სთქვა ბიძა-ჩემმა, გაგიდით რეკასთან; ერთს იმას უფროებს აუწევს ამოდენა ძილისათვის...

ადგნენ ორნივე და შემოვიდნენ ჩემს ოთახში. მე თავი მოვიმიძინარე, ვითომ არ მესმოდა ამათი ბასი. ბიძა ლოკინთან მოვიდა გასაუბრებლად. მე დავასწარ და ადგომა დავაპირე, იმან სული დამადო, აღარ ამიშო, დამიჯდა წინ, და დედაც თავით.

— რა საბატონიშვილო ძილი დაგიწევია! მითხრა ბიძამ.

მე შემტყუა.

— კარგია, კარგი! ნუ სწუხდები... მე შენთან საქმე მაქვს, თუ შესაფერ თუ შექმნის დამზირდები, მცინარის ზიკით შეუბნებოდა ბიძა.

— თუ შექმნის მოგართმევს, მაშ რას იქს! დედამ გაწვევითინა სიტყვა —

— ჯერ მეც განაკებინეთ, გუთხარი მე, და თუ ეღირობა რამეთ, დიდის კმაყოფილებით მოგართმევთ, მე თქი.

— მაშ კარგი, სთქვა ბიძა-ჩემმა, სალამეს გაგირიგებ ცალად —

რად დაგარწმუნეთ, რომ ამ სიტყვებმა მე ერთიან განაცხადს მომიტყუეს.

დადი ხანი არ გასულა საქმის მოწყობამდის და მეც წამოვიყვანე ჯვარის დასაწერად. ჯვარის-წერის შემდეგ საღამო დიდი ხანი არ დამიფიქსირებია თავის ოჯახში, მოვიყვანე შინ. საღამო დედამს ძალიან კარგა შეთვისა, მე მეგონა ქვეყნის ზურგზედ ჩემზედ ბუნებრივი კაცი არ დაიბადებოდა, საბრძოლოდ და ნეტარებით შეგვეჩვენა და მარად ღმერთს მადლობას სწინავდა. ბევრი იმ დროების ოჯახები შესატრინდნენ ჩვენს კომუნალურებით ცხოვრებას. სამი წელი გავიდა ეგრე, რომ საღამო არ დაეჩინებოდა. აი ბუნებრივი მამის ვიქსებოდი, რომ იმ დროებით შოკში ვიყავი მეც...

დღეს ჩემთან წუწუნებდა: რატომ შეიღი რა უხინდობათ. სამი წლის შემდეგ საღამო დაეჩინებოდა. უნდა გენახათ საბრძოლო დედა-ჩემის მხარელებს! თათქმის მხარელებამ განაყენებულა. გვეყოფა დათა: მაგრამ საღამოს კი აღვირბობაზედ დაჭყა სხეულებს და მოკვდა. იმის სიკვდილით, რა რიგი თავზარი დაეცემოდა ჩემ ოჯახს, ამას თავით მიხვდებით. ჩემზედ მეტათ შეწუხებულა და დასჯილი დედა-ჩემი იყო. ორივე ერთმანეთს ვეზავებოდი და ისე ვსტრინდით. ჩემი ერთგული გოგონა ცოლ-შვილიანი იყო. მან თავისი ცოლი მოვიყვანა დათასთან და მამად; დედას ვეზავილი თავის ოთახში ჰქვანდა და დასტყუროდა; დანახავდა თუ არა ვეზავილის თვალს, მაშინვე საღამო მოაგონებოდა და ტირილს დაიწყო. მაგრამ, ნათქვამია: უბედურ კაცს ქვა აღმართში მოეწევა, მეც ისე მომივიდა და ორი წლის შემდეგ დედაც დავმარხე.

მე გადავსწვიტე გულში, რომ შეიღი გამომეჩვენა და ჩემი ცხოვრება განეტარებინა უცხოლოდ. იმ დროებით ვეზავი-

ლიც ძრეულ შეშეჩვიან; ანც დღით და ანც ღამით ანც მშობლებ-
ბოდა- დღისით შეესტეროდნ მის თამაშს, სტუნაობას და ემა-
წვილურ ცელქობას; ხშირად მოისურვებდა თავის ძამასთან წა-
სვლას, რომელიც იქვე მახლობლად ესახლა, სადაც მას დახვედ-
რებდნენ ჰატარს გლეხის შვილები ცოცხალ ჩიტებს და სხვა სა-
თამაშოებს.

ამ სახით იზრდებოდა ჩემი ჰატარს დათიგ... ათი წელი
რომ შეუსრულდა ემაწვილს, მიგუცი სკოლაში. დათა სიამოვნე-
ბით შეუდგა სწავლას, მალე შეითვისა თავის ამხანაგები: გაგვი-
თილებს ყოველთვის ადრე მოამზადებდა და შემდეგ თამაშობ-
და ემაწვილებთან ანუ შეედიდა რომელსამე ამხანაგს.

ამ რიგით სწავლობდა დათა და ყოველ წელიწადით გადადი-
ოდა შემდეგ კლასებში.

დათამ კარგათ გაათავა გიმნაზია. მიიღო მონაწილეობა და
გასწია რუსეთისაკენ უმაღლესს სასწავლებელში. მე ხშირად
მომდიოდა მისგან წერილები და გუგზავნიდი შეძლებისად-
გვარად ფულებს. ორი წლის შემდეგ მეგავზავნე სამგზავრო
ფულები და ვსთხარე, რომ საზაფხულად ჩამოსულიყო და
განსე მეცა და თავის სამშობლოც; მას აღესრულებინა ჩემი
თხოვნა და მოვიდა. ამ ორი წლის განმავლობაში დათა ძრეულ
დაბრძენებულიყო, როგორც სახით, ეგრეთვე გონებითაც.

დათა მრთელი ზაფხული დაწინა ჩემთან; ჩვენ ხშირად
დავდიოდით სოფლებში და ქალაქებში.

შემოდგომისკენ დათა ისევ წავიდა რუსეთისაკენ სწავლის
დასასრულებლათ, მან მე აღმითქვა, რომ ორი წლის შემდეგ
ის დაასრულებდა გუჩსს და ჩამოვიდოდა თავის სამშობლოში.
მე იმ სანატრულ დღეებს ისე მოგველოდა, როგორც ციურ მა-
ნანას. წიგნებს ხშირად შწერდა და მატყობინებდა თავის ამბებს.

ორი წლის შემდეგ მე გავეგზავნე სამგზავრო ფულები და მო-
 ვედობადი ყოველ-დღე... დაიგვიანა. წიგნი მივსწერე — ჰასუ-
 ხი აწსაით იყო. მეორეთ მივწერე — კიდევ ჰასუს ან მაძეგვდა.
 ეგრე რამდენიმე წიგნი გაუგზავნე და ნაცვალთ ან მომივიდა.
 მე ჯავრით გარკვეული ვიყავი, რა მექნა, ან ვიცოდი. ყოველ
 კაცს შევხილავდი ხუმს უბედურებას. გავიდა დიდხანი და მე ამ
 რიგით ვიტანჯებოდი; მეცმე მითხრეს: შენი შვილი რაღაცა და-
ნაშაულობისათვის დაჭკარგვს. რა დანაშაულობას ჩაიდენდა
 ისეთი კაცი, რომელსაც ვმანვილობდვან ჰატიოსებისათვის
 გული უღუღდა შეთქი.

— კაცი ხომ ან მოუკლავს? შეთქი.

— ანაჲ, შეუბნებდნენ.

— ხომ აწავინ გაუჯარგვია? შეთქი.

— ანაჲ.

მე უგრძობლად ვიყავ გაჩერებული და ანა მესმოდა რა.
 რამოდენათ დათას ამ რიგი შემთხვევა მტანჯავდა, ორ იმა-
 დენათ მტანჯავდა გაუგებარი აზრით. ეგ ათი წელი იქნება, რაც
 ამაზედ დღისით და ღამით ვფიქრობ, ვსტირნი, ვსწავლობ და
 ვიტანჯები, მაგრამ ჩემთვის ერთი საფუძვლიანი ნუგეში ან სი-
 თით არა. მე თავში ან მომდის ის აზრით, თუ დათა თავის
 ჰატიოსან მიზანს რადესმე უმტყუნებდა, მაგრამ ეგ კიდევ უფ-
 რო მაკვირვებს, განა უღანაშაულოთ კაცს კანონი დაჭკარგავს?! ..

მოხუცმა ისევ ბაწათს ჩახედა, თვალები ცრემლებით ავე-
 სსა, შესაბრალებლად შეწუხებული სხით სთქვა: იქნება ამ ბა-
 წათშიაც ყოფილიყო მისი დაკარგვის მიზეზის ასხნა, მაგრამ
 წერილი ნახეკარზედ შეტი წაშლილია.

ამ დროს კარი გაღრა და შემოვიდა ერთი ტან-მოწინი-

დი, თუთრ-წვერს მოხუცი გლეხი, თავი დაკვივრს და ქუდ-მოს-
დილი გახედავს.

— ეს განსაზღვრს ჩემი ერთგული გოგია, რომელსედაც ესა-
ზოგანსსენებდით.

გოგიას ქუდი იღვიაში ამოედო და თითოეულს ჩვენგანს
ათვალიერებდა.

— იცი, ჩემო გოგია! უთხრა მოხუცმა, ჩემი დათა ცოცხალი
ყოფილას; მისი ბარათი მიიღე.

გოგიამ მოხუცის სიტყვებსედა თვალები დასცურა და ჭკით-
ხა.

— კარგად გამაგებინე, ბატონო, შენი ჭირნიმე!

— დათა ცოცხალი ყოფილას: მისი წერილი მივიღე ახლას.

გოგიამ შიში მიიბრუნა და შესედა ოთახის ერთ კუთ-
ხეს, სადაც პატარა თაროზე რამდენიმე დამტკრეული ხატო-
ესკენა, საძვარე პირველადი გადიწერს და თქვა. —

— გმადლობ, დიქრთო, შემს მოწყალებას...

შეკე მიუბრუნდა ბატონს

— დღეგანდელს ჩემს აზვას მოგანსენებთ: შინ ვიყავი, სა-
დილი გიანსედი: სადილის შემდეგ მთელი ჯვარბობა ცუცხლს
გარშემო მოუხსედით და ვინ რას ლაპარაკობდა დავინ რასა.
შე უუტს ვუგდებდი იმათ ბასს, ჩიბუნს ვწვედი და ვიყავ ჩემ-
თვის. რეგორც მოხუცებულს კაცს, ძილმა თვალები მომტაცა,
ჩიბუნს ხელიდგან გამივარდა, ავდექ და მივწექ ღოგინსედა. მა-
შინვე მიმძინებოდა. კარგა ხანს მეძინა. ამ დროს თავსედა და-
მდგომოდა ერთი ბერი; ქადაგდივით თუთრი წვერი სატყუელ-
სედა სწვდებოდა, უღვაძები უუტებამდის, — გული ჯვრებით და
კარსკვლავებით დათარული ჭქონდა, სამოსელი ბრწინავდა, —
და თავსედა დამძახა: უგიორგა, გიორგა! რა დროს ძილი გაქ,

შენი ბატონის შვილი — დათა მოხუცა და რათ არ ნახამო. მე უეჭვრად გამეღვიძა და შეშინებული წამოგვეარდი საწოლიდგან, გული საშინლად მიძგერდა, თბილ ტანო-საცმელს ვიკრემდი და თან ვუანძობდი სახლობას. რაც ძილში ვნახე. უბედურმა მისმა ძიძამ ტირილი და მოთქმა მოკითხა; მითული სახლობა იმას შესცქეროდა და ტირილდა. მე ისინა მტირალე დავსტოვე და წამოვედი აქ. მოვეკვ და მისი წიგნიც დამხკადა.

ამ ღაზანკვლად მოხუც გოგიას მხაძრულება თან-და-თან ემატებოდა.

— მისი წერილი ბივილე, ჩემო გოგია! უთხრა მოხუცმა ტირილით, მაგრამ დათას ხახვას ჩვენ ვერასოდეს ვერ ვეღიარებოთ.

— რა გოგონა ვერ ვეღიარებოთ? ჭკითსა გააწყებულმა გოგიამ.

— ციმბირში ყოფილა გაკზანვილი საცხოვრებლათ! და ჩვენთან ვინ გამოუჩვენებს!...

მოცემინა თუ არა ეს სიტყვები გოგიამ თავის ბატონისაგან, ფერა სულ დაეკარგა, ენა ჩაუვარდა, მუხლებმა თრთოლდა დაუწყეს და თვალებიდან ცრემლები გადმოსცვივდნენ.

ჩვენ შევსცქეროდით ეკეთ უსიამოვნო სცენას... ოთახში სიჩუმე იყო.

გოგიამ თავი გააქნა, თვალები მოიწკინდა, ენა ამოიღვა და თავის ბატონს სთხვავა:

— ერთი, დათას წერილი წამაკითხეო, ერთი იმისი სიტყვა კიდევ გამაგონეო.

მოხუცმა დაიწყო:

მამაო რევაზ!

„ამდენს ხანს მე ვიყავი გაკზანვილი კატორღაში სამუშაოდ, ახლა ვადა გამოვიდა და ერთს ციმბირის გუბერნიისში ცხოვ-

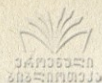
ჩების ნება მამცეს. აქედან ვერსად გავალ. მიმიკა ჩემთვის ასეთი უდროვოდ დამარხვა, სინტონის დამბუნება, ავალ-გავალდობის გათუგება. უფრო მიმიამს, რომ თქვენ ჩემთვის განუსაზღვრელათ იტანჯებით, მაგრამ ყოველსავე ამას მანქებინებს ის მხურვალე ნუგეში, რომ „მუქათათ სომ მანც არ ჩაივლის ეს განწინრულის სულის კვეთება, და ვინ უკალი, შინგან თელილი, მეჩანო ჩემო, მანც დარჩება“. მე მამქებინებს ეს ნუგეში, კვძნობ, რომ ადვანსრუე ჩემი ვალი, როგორც შემქმლო, დავსდე თავი საქვეყნო საქმესდე. ამავე ნუგეშს გიჩხევთ თქვენცა, რომ თქვენი შვილი არ იყო უკეთური საქმის შემქმე და ვერ გაიარა უკეთურ საყოველთაო გზასდე... შემატყობინეთ თქვენი ამბავი და გამახარეთ... მამიკითხეთ ყველა ხანცობები.

თქვენი დათა

მოხუცმა უკანასკნელი სიტუებები ისეთის შესაზარის ხმით თქვა, რომ ყველა ჩვენგანს ტანში ურუხტელმან გაგვიარა. მოხუცმა მწუხარის თვალთ ჩვენგან გადმოისედა და მწუხარის ხმითა სთქვა:

— განა ჩემია დათა?... ერთად ერთი შვილი, რომლისაგანაც მოველოდი, რომ ჩემს უკანასკნელ აღსასრულის დღეს დამოფდებოდა წინ, დამიჭერდა სელებს და მე, გვძნობა დამტყვარნი უკანასკნელის მისის შესედვით, განუტყვებდი სულს. დღეს მე რა დრო მამელის!... უეჭველია, ისა, რომ ნაცვლად ამებისა, დათას მოგონებით და ვაკრით, ყოვლად უგემური სიკვდილი შედიროს!...

ორნი მოხუცნი ძრეულ სტიროდენ და ჩვენ თვალ-ცრემლიანი შევეურბდით. რამოდენიმე ხნის შემდეგ, დიდის მწუხარებით გოგია იატაკიდან ადგა და თან ნელის ხმით დაჰარა-

გობდა: „კაი ჩემს დღეს უბედურს“... გაუჩერდა წინ თავის ბატონს და უთხრა:

— თუ შეიძლება, მათხროვით ბატონო, დათას მარწერილი წერილი, რომ უბედური მისი ძიძა დავარწმუნო დათას სიტყვებში.

— წაიღე, ხემა გოგია, უთხრა მახუცმა, მაგრამ კი ან დამიკარგო.

მახუცმა წერილი შეკვდა და მისცა გოგიას. გოგიამ გამოაჩნება, უბეში ჩაიღვა, დაკვებშიღადა და წავიდა. მახუცმა თავი უგრძობად ჩაჭკვიდა და თავლებიდან ცრემლები შეუწყვეტლად მოსდიოდნენ...

შემადრწუნებელი სურათი იყო უკვდა ჩვენთვის ესა, მაგრამ ნუგეშის ცემა ჩვენ ხელში ანც იყო და ანც მახუცი გვთხოვდა. ის მხოლოდ შეჭკითხავდა ბუდს თავის უბედურებას მიხეზს და განუსაზღვრელათ იტანებოდა....

ქაჯაია

რკინის ზუა.

წყნაობის ჭრიალით, გულის ტრიალით,
ეგვიპტე იტრადეთ, შივალ და შივალ!...

შე რომ დღეს განხე იგი რკინის გზა,
განხე მის ქშინვა და ჩხაჩხურო,
წარმოიდგინეთ, რა მომეცა,

შიშით გამისქდა კინაღამ გული:

მე შეუდაჩე ქართულს ურემსა,
მშვიდს, დაბანასლურს, წყნაობა შავაღსა,
ამისი ქშინვა — ტუბილსა ჭრიალსა...

ვსთქვი: ურმისთანა ახსად არ ახს რა.

იგი შრისხანე, რას შავანდება,
თითქო ჩაუღაპვას ვისმე ღამოდეს...

ერთი მინუტი ჩვენთვის არ დგება,
სხვისთვის, იქნება, ასიც გაჩეკდეს.

შავანამ ურემი, ის დაღვრილი,
სათატა გსურს, იქ შიბრუნებ —
მას უყვარს «კაცი», მასა აქვს გული —
მუდამ შვათ აჩის — ისიამოვნე.

წარმოიდგინეთ: დაკვიქ იმ გზაზედ,
სრულად დაკვარე თავისუფლება:

მიმარბეკინებს ის თვის ნებასეუდ,
 ჩემი ბინა ვი უკანა მჩჩება.

ის წოდის ჭიუჭირობს, წამ მე ანა მსუქს
 მისი პირობანი ჩქარი სიბილი,
 მინდა შეგობრუნდე მარცხნივ ან მარჯვნივ,
 სადაც შემხვდება მწვანე და ჩრდილი.

გადმოგვიცვივდენ ის ფრანტურები
 და მთლად წაკვართვეს მიჯიონები,
 წამ ჩვენ შეგვიპყრან თვისის ნებითა
 და გვარბენინან, ვითა მონები.

ვერს, სხვა-დროს მე ველა მცდენენ —
 ჩემი ურემი ეველას სჯობია;
 მაშინით იმას ვერ წამართმევენ,

• მით მძიმეთ წავალ, მაგრამ ვი მივალ...
 წყნარის ჭრიალით, გულის ტრფიალით,
 ეველამ იცოდეთ, მივალ და მივალ!...

ს. ნასიძე.

— ნეტო მთლიან ბრუნე კომიუნე იუ კონსოლიდირენ უკმდენ
 — მეც იმ — მისე ჯე მისე მთლიან ბრუნე კომიუნე კომიუნე
 — მისე ჯე მთლიან ბრუნე კომიუნე კომიუნე კომიუნე
 — მისე მთლიან ბრუნე კომიუნე კომიუნე კომიუნე —

გ ა ნ თ ი ა ღ ი .

(რომანი.)

(გაგრძელება)

X

სიმონ მალე გამეგრევა იმ ღამის მოდებულ ბურუსისაგან. ის
 შთელი თავის ენერგიით მიაღდა ამ საუკუნის მნათობების მეცნიე-
 რების შესწავლას — ის არ გამოეყოილდებოდა სხვისგან გაკანი-
 ლი სიტუებით — ყველა წავითხუღს უზიარებდა პოლეს. მათ
 შორის იმართებოდა ყოველ-ღამე ცხარე ბასი. — სტრუქტურდნენ
 ესენი საწყლად. სამუშაო ახა რა მოიპოვებოდა იმათთვის თბი-
 ლისში? რამდენჯერმე პოლე წავიდა თავის სოფელში, სადაც
 მრთელი სოფლის გლეხები იცნობდნენ მას — პატარაობითვე
 იმათთან შესრდილმა, პოლემ კარგათ იცოდა მათი სულის და
 გულის ვითარება. ზედ-მიწევნით აღსრულებდა მათ წადილს და
 ხალხშიდაც მადებული იყო. აკერ, სოფლის თავში გლეხმა
 ნათლობა გაახილა. მღვდელი, დიაკონი და ხალხი შეგრევილან
 იქ. სახლთ უფროსი შედის შინ და ხმა მალე უყვირის უმცროსს:
 — ბიჭო, ჩვენი დიაკონის პოლე სადღას? იქნება არ დაუძახე?!
 — ბიჭო, დაუძახეთ — სირცხვილი არ არის უიმისობა — ჩვენი
 კანია, მტრისა ხომ არა! შესძახეს ყველა სტუმრებმა.

— წელანკუ შეკატეობინე და მტონი, აგერ მოდის კიდევ —
მანთლულაბს თავს უმცროსი.

პოლე მანთლა შემოდის, ჯდება შუა გლეხებს შორის — აი გას-
შირდა უანწის ტრიალი. აქ სუუერული იმანთუბა და აგერ შე-
მოსძახეს:

— ჭაი, სახლგო გაძლიეროს, ნიკოლოზ, გაძლიეროს, ჯამ-
ტურტელე, მეტე თარგო, აი და ჭაააი!!

ნიკოლოზიც მსუგინებს მეორეს, დაიგუუნებს სტუმართა
ბანიც და გააქვს წანწარი ბეკრი ვაების და ათასში ერთხელ
მსიარულების მსახველ გლეხის ქაღს...

სოფლიდგან პოლე ჩამოიტანდა ხოლმე საცალოთი ფქვილს,
ჯერ-ჯერით ჭებულდენ ისა და სიმნო და აცხობდენ ფურნეში
პურს, მინამ გამოეყოფათ, სავამოდ ავმაყოფილებდენ თავიანთ
გულს.

ზამთრის სუსხიან დილას, როცა ფუფუნების შეილთ ჯე-
რეთ ეძინათ ხოლმე თბილისში, ხშირად სიცივის მიერ ძალა-
დატანებული სიმნო და პოლე გამოდიოდნენ ეკევის მოედან-
ზედ, იკიდებდენ შემას ზურგზედ, რადგან მუშის ფული ან
მოეპოვებოდათ, და მიჭქობდათ შინ.

იმ დროს თბილისში სადამოებით ხდებოდა ხოლმე ახალ-
გაზდობის ვრება რამელამე ნაცნობთაგანის სადგომში. ამ ვრე-
ბებში სიმნო და პოლე ხშირად მოდიოდნენ და სიამოვნებით
უსმენდნენ წრფელის გულით გამოთქმულ ახალ-გაზდათ აზრებ-
სა. ბასაობას თითონ ძრეულ ფრთხილად ჭებდადნენ, რადგან
იცოდნენ წრის ფარსაებერ ერთობა, რომლის მეოხებასაც შეეძ-
ლო საშინლად ჯამშუმობაც კი დაეწამნა მოწინააღმდეგისათვის.
წრეში მეოხე მოთავეებთან კი ხშირად შედიოდნენ ცხარე მსჯე-
ლობაში. მოთავეები წრესავით ვიწროთ, რასაკვირველია, ან

მსჯიდნენ და სიმონ-პოლესთან ბეჭი თანხმობა ქტონდათ... მარტოც ბეჭი ფიქრები შემუშავდა პოლესა და სიმონს თავში, ბეჭი მკაცრი წამები ედგა მათ განუწყვეტელ ტვირს — ეველას მოხსარება, ეველას გადახალსდა... მაგრამ ერთ დღეს მათი მოძენი ძრეულ შეტოტავდნენ. ესენი დაბახანის ქუჩაში განკლიტულ გამოგლიტულ ოთახებში მოჭყენენ — მალე ჩვენი პოლესი იქ მოემწეულა — თუტა, ღმერთმა კი იტის, აწავითარი დანაშაულებობისთვის... მაგრამ დრო იყო ასეთი!...

XI

იკემივით ცალად დადიოდა ჩვენი სიმონ, სკვლით სამსუ,
თბილისას ქუჩებში. ლუკმა პურის გამოლეკას ნუ ვიტყვიოთ —
 ხალისი დაეკარგა ეველასი, რადგან გულისთადი ამხანაგი არ ვინ
 უხანდა. ბეჭისა ფიქრობდა იმასკად, თუ ვისთვის უნდა გვეწია
 იმას სამსახური? ან რაში უნდა მოქმედებინა თავისი ძალა-ღონე.
ხანგრძლივ ფიქრთა შემუშავებამ იმას განუცხოვლა წადილი ხა-
ლხში გასვლისა, მისი ავან-ჩაჟანის გაკებისა, მის იარების გა-
მოკვლევისა და აქედან ცდა იმ მალამოების ძალისა, რომლე-
ბითაც ის აღიჭურვა თეორეოტიკულათ. დღითი-ღღუ ეს მოსაზ-
 რება მის გონებაში თვრთოვდებოდა და ამ უკანასკნელმა მიად-
 წია იქნამდე, რომ იმან ერთ დღეს გაშმაგებულად გადაწვიტა
 სოფლის მასწავლებლად წასულა... მაგრამ იმას მასწავლებლობა
 ისე არ ეუფრებოდა, როგორც უმეტესობას. მისი აზრით ეს
 უდიდეს სულთბათაგანი იყო, მეტადრე როცა ხალხის განცობის
 და მასთან დაახლოების აზრს ზედ უმატებდა — მასწავლებლიც
 უნდა ზნეობითაც მტკიცე, დაბალ ხალხისთვისაც თავ-გამოდებუ-

დი, ტვიინის ძალა ხომ საკმაო და პატრიუ-სატივი უნდა ქქონ-
ოდა და ქქონდა... ამებში მან წვრთნა თავისი თავი წინეთატი,
მაგრამ თითონ ხელახლა უნდა შეესწავლა. იმიტომ დაიწყო კი-
თხვა სპენსერის, რუსსონის, პესტალოტის, ამოს კომენსკისა,
— დიტიტის, დისტერვეგს — სულ „ტუაგი გაამრო“ მთავრად
სემინარიელები იტყუდნენ ხოლმე...

ენკენისთვის პირველ რიგებში ერთ კასკაშა დიდის რვა
სათხედ სიმონ იჟდა, თუხებთან აკოკლებული ბარგ-ბურხანით,
დროშაში და მიეშურებოდა რვინის გზის სტანციაზე. ღრმათ
დათუქრებული — თავის გატუნით მოწინაწინებდა ის თბილისის
ქუჩებზე. ამ ღრმს მის ჯიბეში მთავრებოდა მარმობა მის
მტკვრისპირის სასაფლაო სკოლის მასწავლებლად დანიშნისა.
დათუქრებული მიჰდა იგი ვაგონის მესამე კლასის კუჩუღში
და ცოტა ხანს უკან მიქქროდა ქართლის მიშინიერ არე-მა-
რკზე. სიმონ გუნებაში განუწყვეტელი თუხად ძაფივით იტყ-
ლებოდნენ წაწსული სურათები მისი ცხოვრებისა — ხან მას პო-
ლი მთავრებოდა თავისი ბედ-უბედობით, ხან დათუქრდებოდა
თავის ახლად ნაკისრ თანამდებობაზე — ხალხთან დახლკუპა-
ზე, მათი ბედ-უბედობის განიარებაზე; მაგრამ ყველა ამეებს
გაკვრით ეხებოდა მისი გონება, — მრავალ კვარი მოსახრებანი
მას დიდა ხნის დათუქრების ხეობას არ ამეკვდნენ თვითოეულ
მთავანზე. ამ კვარ მდგომარეობაში ისე მოატანა მცხე-
თას, რომ თუმცა მტკვრის გარემო არე-მარე არ ენ-
ხა თავის სიტყვებში, მაინც თანჯრადგან არც კი გადისუდა.
მაგრამ აქ კი სუკტიცხოვლის დაპირდაპირებისგამო გამოირკვა
ის თუქრებიდგან — გულმა უნებურათ გამოუდგან ამ „საუბნე
გმირთა“ — ცხეთის დანახვაზე და კასკაშა არაგვის შოთთან

მტკვართან შეკვების მსუქანსაჲ. იმ დროს იქვე ნუნუსის მსმელმა გლეხებმა შესძახეს:

„აღმერთმა ქნას, სვეტი ცხრველმა, მცხეთას აშენდეს ქალაქი იი ბიჭოლა!...“

— „შეგ ივსდეს ოქრო-მჭედელი, თულის მომჭრელი, წაწათი, სიწაფე-ხანა გემართოთ, თავსა ჭმარსავდეს დალაქი!...“

შუკვიდა მკოჩემ და ამდინარდა ქართული დროება... სიმონ სიამოვნებით უმსყრდა მომღერალ გლეხთა განიერ მკერდის ნძკევას და გულში დიდ-ხან გადაწვეტილს მტკიცედ ემართებოდა: ეზრუნა ამათ კეთილ დღეობისთვის, რითაც კი შეძლო, გადაეხდა რთულით და სისხლით დაჟალება გლეხთა მიერ, თუ მის მამა-მამასაჲ, თუ თითონ მასსუდ და აქმაღლებინა ისინი გონებით, თუ წნეობით.

— ვაი თუ ამ ვალის გადახდაში მიუჩრებულ აღაგას, ჩემი ტვიანის ძალა და ენერგია სწავლისადმი დაკოტოჲ იქ და მე დაუჩრე ცარიელი ქვეყნის ბარგი, ჭიჭიქროსდა სიმონ — განა ბეგრნი მუგანს ამ საქმეში ხელის მომწოდებულნი, წაქცევის დროს?!...“

მწარე იყო ამ უკანასკნელსე სიმონს თქირი, მაგრამ გადაწვეტიტა ეცადა მანც...

სალამოსუდ სიმონ იდგა ს. მტკვარისპირის მოედანსუდ, მის ბარგს ელაში გზირი უზიდებოდა „კანცელარიაშია“. ბანე-ბიდგან კაცნი-დედა-კაცნი ცნობის მოყვარულად იტქირებოდნენ და ხამუშ-ხამუშ სოკი მათგანი იტყოდა: აჲ უჩიტყლიაჲ. აის რუსი — ეგლან გვაგლდა — აქ უნდა იცხორებს და ბიჭებს ასწავლავს. სოკი თავის ბაღს ამოწმუგუნებასუდ ემუქრებოდა: „განუმიდი, თორემ აჲ უჩიტყლი შეგჭამს! ჭა, უჩიტყლო, აი შეგჭამე!“, უძატებდა მკოჩე — უგლან ცდილობდა, შეეტყო ვინა-

ობა ამ «რუსისა». აი სიმონსთან წადგენ მამასახლისი და სოფლის მოსამართლენი ქუდ-მოხდილი. სიმონს ძრეულ უკვირდა ასეთი თავ-დაბლობა ქართლის მოხელეებისა, როდესაც ქიზიყის, გარე-კახეთის და მის სამშობლო მხრის მოხელეები გამარჯვებისა ცი იშვიათათ აღიწესებდნენ ვისმეს. სიმონ ეხვეწებოდა ამ მოხელეებს ქუდის დახურვას—მაგრამ ამათ მაინც არა სჯეროდათ რა ამ გვარი „უგაჭრლობის“ ნება დაწთვისა.

გამდივრდა «კანტელაიარიაში» ცეცხლი. მოხელეებმა და მიმსუღელმაც მალე გულისხვანათ ჯანჯარაკიც გამართეს. ჭკითხავდნენ სიმონს იმის მხრის გარემოებას, იქაურ გლეხთ ბედობას, ცხოვრების ავან-ჩავანს. თავიანთებურს მას უმუჟავებდნენ.

ქართლში ჩვეულებათ დასდო წვრილ-ფუნა ჩინოვნიკების-გამო გარანდულმა წეობამ—სოფელში მისვლის უმაღ მოსამსახურე პირს უნდა ძღვნები მიართვან. გზიარის ამ შემთხვევაში ჩამოვლის შემდეგ, მორწინებენ უნებურ სტუმართან სონჩით და სინებით ძღვნები. სიმონსთანაც ასრე მოიქცნენ—ასე რომ კანტელაიარის კუნჭულში შეგროვილმა ღვინიანმა დოქებმა და ხანჩა-სინების გრავამ გააგებინა სიმონს ეს გარემოება და შეწუხებულს ათქმევინა საფხისადმი:

— მე ვხედავ, რომ ჩემთვის სოფელს აწუხებთ; არა, ჩემო ძმებო, მე თქვენი შეწუხება მეტათ მაღონებს და თუ კიდევ მლიტანთ რამეს, ბარემ თოფი დამეცით.

— ვაიმე, უმაწვალა!... ჩვენი ბრძანდებით... არა, შენი ჭიჭიბე, თითო ყანწი ღვინო მაინც დავლიოთ, ერთმანეთი გავინათ—ჩვენ გვესამოვრება შენისთანა კანთან ფოფანა და ჯანჯარაკი... ეს ისე გულთბილათ უთხრეს, რომ სიმონ დაჭყვანებას. —

აი ჩამწვრივდნენ სიმნო, მოხელეები და მოძღვრეები მკა-
ვალ-თუკ სუფრასედ — გაიძაწათ სმა. მას მოჭყვა ქაწთული
სიძლერა, და სიმნოს ისე მოუღბა გული, თუ შშკენიერის
სიძლერით, თუ მასშინძელთა გულ-ხაღვათობით, რამ თითონა
კახუნი სუფრული შემოსძახა:

«ქაწთლი იმისთვის დავაგდე, თოკლს დასდეშ, ადარ აიღეს,
რაც რამ მოსავალი მოკა, სულ მთლად ბატონი წაიღებს».

მაღლს ადიოდა სიძლერის სმა — ერთი ქაწთული მის-
ჩანჩალებდა მას ამ კახუნი სუფრულში და, თუმცა ბეკრან სიმ-
ნოს ვერ მოჭყვანდა სიძლერა ჭანგში, მაგრამ მანც გლეხები
აღტაცებაში მოიყვანა...

მაღე გაიგო სიმნომ ქაწთულების ბედ-რუბლობა. რწმუნ-
დებოდა იმ აწრის სიძაწთლში, რამ სადაც ჩვენ ძლევა-მოხილ
მეფის და თავად-აწნაურების ბედნიერი თვალი სშირად ვერ
ჭხვდებოდა, იქ უფრე კაწკათ ეწხოვრებოდათ გლეხებს; სინამ
იქ, სადაც მათი თვალი დაუღაღავად წრუნავდა „მამულის
ბედნიერებაზე“.

ამის მოწამედ სიმნოს თვალ წინ ედგნენ ერთის მწრით
ქიზიუი და გაწე-კახეთი — თავისი მწიწრული-შაიწრული ლექსებით,
ამაუობით, ყუელაფერში თავის გატანით და ღიწსების დაცვით,
და მეორეს მწრით ეს ქაწთლი, რამეღიც დღევანდლამდე სა-
ბატონოა, სადაც სიძლერებიც შწარე და სკვდიანია, „ბატონის
სისწლს და გლეხის სისწლს“ ეხლაც აწრეკდნენ და ხაღხიც ჩა-
გკრისავან ლაბა ხაწივით დაჭკვიანებულა...

ათასიც რამ ემტკიცებინათ ლთახებში, ვითომც «ისტო-
რიული საბუთებით» წოგ ვაწ-ბატონებს, რამ მამა-შვილური კან-
წულობილება სუფრვად უწინ ბატონ-უმას შუაწ, რამ კახტანგის
კახონი თუმცა გამოიწა, მაგრამ ძაღაში არ შესულაწ, და სხვა

ამ გვარში თუხ-ძოკლე აზრები, რომლებს უკან წაღაც აწის-სურველი მოაზრებოდა ხოლმე, მანტ ვერა დაჟერებდა წა ამას, წაღვან ხალხთა ცხოვრების ღლეკა ღლითი-ღლე წინააღმდეგს ხასხინებდა —

სიმნო ცხადათა სედავდა, რომ თავად აზნაურობა ან აჟუნებდა ამ სოფელს ერთ ღახეზე, ან უწმინდა ამათ წყალს თავიანთი გესლანი ენით და ქტევით — ხინოკნიგი მოკიდოდა ვინმე და ესენი გამოდოლდენ გლეხთ მბეზღარნი; გლეხები დააწყობდენ რაიმე საკეთილს საქმეს, ესენი უთუშავდენ... საქტი-ღლით ხომ ბარბაროსეს აჭარებდენ: შაუბრალელები მოჭკლავდენ ხოლმე თავიანთ მამულში გადმოსულ გლეხის საქონელს, ხანჯალ-გამრბილი, მათრახით ხელში, აბღავლებდენ სალამის ან მიმცემ გლეხს, იმხანებდენ ეგელაჟეში მათ — ათრეგდენ სა-მართალში და აშხამებდენ ისეც საცოდავ სიტოცხელს... ეგელაზე საზინდარი ის იყო, რომ ისენი ჯამუშობდენ გლეხებზედ ხინოკნიკებთან —

XII

დიდ-ძალი შავირდობა მოკიდა სიმნოსთან სკოლაში. ესენი იყენენ უთრე ჭანუგნი ცამეტის წლიდვან დაწყობიანი, გლეხთა შვილები. სასიამოვნო იყო ამათთან საქმიანობა. სიმნოს მოწყობამ სწავლის ღრის მიიზიდა ეურადღება მთელი სოფლისა, იმიტომ სკოლის თანჯარა-კარები კატ-ღედა-კატთა ჯგუფებით იყო ხოლმე დახელებული. ყმაწვილებიც მოსვენებას ან აძლევენ მას, ისე დიდა ადრინ მოდიოდენ სკოლაში. ანც დიდების მიმზიდველობის ძალა აკლდა სიმნოს —

ყველა საქმეში დასაკითხად, ბატონის გასაჯღაბნად წამ-და-ურუმ
 მიდიოდნენ მასთან გლეხები. ცოტა ხანს უკან მას ყველა გლე-
 ხი „ჩვენ სიმნოს“ ეძახდა. „საშინლად ეწეისებოდა გლეხს, თუ
 დღეობაში სიმნოს არ ეწეოდა; იმიტომ ნუნუას დმეტოს, ბასუსს,
 არ აწეინებდა ხელმე სიმნოს. —

დადგა ზამთარი, ეს «ბოსლობა» (გომია) ქართლში, რა-
 ცა გლეხები სულ ბოსლოში არიან შემწეუდუდენი უსაქმობის-
 გამომ. აი ამ დროს, შუა დღის უკან გამართა სიმნომ დიდების
სკოლა. მხარ-ბეჭიანი ბიჭები, მატარების დათხოვნის უმაღლე,
 სადილის ჭამასაც კი არ აცლიდნენ სიმნოს და შედიოდნენ მის
 სახლში, ზოგს ტერმომეტრი ეჭირა, ზოგს გლახუსი, ზოგს
 სასწორი, ზოგს საყენი და უსხნიდნენ ერთმანეთს სიმნოს გა-
 მოსვლამდის.

— გავათავუ სადილი, აბა ახლა ვისაქმეთ, გაცემა! დაუძახებდა
 სიმნოს და რამეცამედი ახალ-გაზდა დასხდებოდნენ სტოლზედ
 და სიმნოს გამართავდა მათში ღამადაც სხვა-და-სხვა საგნებზედ.
 დღითი-დღე იზრდებოდა სიმნოს მნაშენელობა სოფელში
 — ყველა საქმეში მას ეკითხებოდნენ გლეხნი — აი ავით მეოთხის
 განსაკუთრნათაც მასთან დაიწიეს მსჯელობა ხალხმა, რადგან ქი-
 ნა-ქინა, სასაქმებელი ზეთი, კაზლები და სხვა უბრალო წამლები
 მოკუბოვებოდა.

ავტორი მოვიდა სიმნოსთან დედა-გატი შანგუელის ხელით.

— რა გნებაგს, დედი? ჭკითხა სიმნომ.

— შვილო, სიმნოს, შენს მზეს, მიშეველე რამე — ღამის
 გავგიყდე, ხელი ისე მაწუხებს... ღამის მომკარდეს და ქვეყნის
 შესანახად დავრჩე.

— აბა, გაიხსენა, ვინაა.

—

დედა-კაცმა ხელი გაიხსნა და ამ დროს უფრო დაუცა ბა-
ყაყი.

— ეგ რა არის? ჭკითხა სიმონი გაეცუბით.

— მასწავლეს, შეიღო, განგებს ცოცხალი ბაყაყი... მა-
რთლა ძრიულ მეწოდა — რომ დავიდე, ცოტათი მიშადავათა —
მერე კი შენ მტერს, რომ მე ტყის დამიწყო — ღამის გაგვიყდე
— მიშველე რამე, ღვთის გულისათვის.

ჭკედამს სიმონ, რომ დედა-კაცს თბილ წამლებს დებოსაგან
ხელი საშინლად გაჭსიებია, განგრენათ გადაქცევასაც ღამობს —
იღის თათხანაც, რომ ბუკნი არ იღის, და შუკვაც საუთუოა
მისგან. მაგრამ მანც აძლევს საგრილობულ წამლებს: ხაშს, მო-
ხედილს ძმარში და ტუვიის წყალში, უჩხევს გრილად შე-
ნახვას.

რასაკვირველია, სიმონი დაწმუნებით იცოდა, რომ სა-
ქმიმო წიგნების კითხვით ექიმი ვერ განდებოდა. მაგრამ მანც
ცდილობდა ცოტადენი რამ შეეძინა მათგან და ავით-მეოფ
საღბისთვის ცოტათი მანც ნუგეში მიეცა. საბრალო ხალხში
შორს გავრდა სიმონს ჯანაოზ ექიმობის ხმა — ავითმეოფის
ჭირისუფალი შორადგან და ახლოდგან მოსკენებას არ აძლევდა
სიმონს. აი გაუხდათ სოფელში ავით პატარა ბიჭი, მობობან
სიმონსთან; ესეც მიდის დასახედათ, თუმცა გულში სამწუნს-
რად ჭკეძნობს, რომ ცოტას მცოდნეა. საშინელს სურათს
ჭკედავს სიმონ: გატყელებული ემაწვადისთვის შალში თუხები
შეუხვევიათ, ტანზე დიდი საბანი დაუხურამით, თავზედ სელსა-
ხეცი შემოუკრამით, ასე რომ უბრალო სიცხე ემაწვადს — საში-
ნელ ლულად გარდაქცვია და მამაკვდავივით ჭხუჭავს თვალებს,
ენაც ჩაჭკანდნია; გარს დედა-კაცები შემოსსდომიან, საშინლათ
დრიალებენ და მამაკვდავით მიანხიან. სიმონ მობსნის ყველა-

ფერს და ძმარწყლით შუბლსა და გულს უზელს; საშინელი
 კორიანტელი აჭკარდებს უმაწვილს და თვალებსაც ახილებს —
 სიმნო უხშირებს ძმარწყლით ციკვამშრესებს, ასწავლის ამ გვარ
 ავით მეოფის მოკლას დედავატებს — და მიდის შინ სსვა წამ-
 ლის გამოსაგზავნათ . .

ასევე იხილავდა სიმნოს დაჩაგრული ხალხიც. „სატონო,
 სიმნო, მიშველე, რომელსც ტომითა,“ ამაზედ გულ-მოსული
 სიმნო გავარდობდა ხალხე ჩაგრებთან. საშინლადაც იყვნენ ჩა-
 თარი რსები დაჩაგრული ქართლში; შერე თუ დაითრებოდნენ,
 ხანულათ იწევდნენ ხალხე ყველა გლეხებზედ, და სოფელში სა-
 წარკელი აღაქათი ასტყდებოდა ხალხე. არც ჩინოვნიკობა
 იწილდა გლეხთან ამ გვარ მოკეთეობას — ამ გვარ უსამართლო-
 ბებით მოთმინებიდგან გამოსული, სიმნო სშირად წაქემაგებო-
 და ხალხე გლეხებს. ამაზედ ეს წერილი ხალხციელები
 აბესდებდნენ ხალხე სიმნოს მასრის მმართველთან, და ესტ
 საშინელის სიბრძნით უზერდა სიმნოს მოქმედებას სოფელში.

თუ საწყალ გლეხს ვინმე დასჩაგრავდა სასამართლოში,
 მაშინაც სიმნოს დახმარებას ითხოვდა იგი. სიმნო ვერ
 არხებით და გარედგან შველდა, და თუ საქმე გასჭირდებოდა,
 ვექილობას თითონ ივისრებდა ხალხე. ამიტომაც „ადუკანტობას“
 და სრინის განახლებას შესწავლასაც შეუდგა ის. მაგრამ თან-
 და-თან რწმუნდება სიმნო, რომ საშინელი სიღრმისა და სი-
 თარტოისა იყო გლეხის გაჭიკვება — მას ყველა სჩაგრავდა, სა-
 მართალი გლეხისთვის არსად იყო, ყოველივე ბადე და მასეები
 მათ გასაბმელათ იყვნენ დაგებულები ყველგან. ხიხლიბა შური
 ექიმობა, „სუდებნი უსტავისა და მეთე ტომის შესწავლა ხალხის
 ტანჯვას ვერ შეამცირებდნენ, რასაკვირველია; მაგრამ იმაში

სოფლის მკვიდრებს წინ გამოეცხეს წითლი რქა — ღებინებდა

იყო დაწმუნებული, რომ განვითარება ამ გზარ საქმეებში, ცო-
ტათი წინა მისწმენდა ხალხს ტანჯვის ცრემლს.

თავ გამოდგომით იბრძოდა სიმნო ხალხისათვის, მაგრამ
ყოველივე ქსედავდა, რომ იმის გამოჯანჯვრებული თვალწინ უფ-
რო მეტად სტუმდნენ ხალხს თავად აწნაურობა და მოხუჯენი, აწუ-
ხებდნენ მომეტებული ღაღით, სტუმდნენ ჩაფრები, უსაბუთოდ ამტ-
ყუვნებდა და ტყვედ უბრალეთ ტანჯავდა მათ მომრიგებელი
მოსამართლე, სტუქსავდა და სტუქსდა ან თვით მასწავლის უფრო-
სი, ან თანა-მომწინი და ზოგჯერ დაწინაობით სიმნოხედაც იტ-
ვოდნენ სოფელ: „ახა, დაიფაროს ხალხის პატრონმა... ამი-
თი არ კმაყოფილდებოდნენ ესენი, პირს უკან სიმნოს რამის
უთხრდნენ და რინს უპირობდნენ მასწავლი ყველა სიმნოხე
ათითებდა, რეგორც რაღაც საკრთხე და ხალხის მომხრეზე.
ხალხს და ზოგიერთა თავად-აწნაურს კი ძრეულ უყვარდათ
სიმნო.

სიმნო განუწყვეტილად უბრძოლდა. საკუთრივ სკოლის საქ-
მეს კი სპირიტუალისათ მოჰქვიდა ხელი. გაწაფხულის დამდეკამ-
დას ზოგი კერძო პირებს შეაწირვინა, ზოგი წარმოდგენებიდ-
გან ააკრეფინა და ერთი რამ-მოცი რდე თუმინს მოუყარა თავი
თავს. მეტე შეჭყარა მტკვრის პირელები და მოჰყვა მათთან სჯას
სკოლის შენობის გაკეთებაზე:

— ეს სახლი იქნება ყველაზედ დიდი საგანძო სოფლისთვის,
აქ თქვენ შეილებს ფეს-მიშველა გამოგზავნით, ან ვინ დასძ-
რანხავს, რადგან თავის მამა-პაპის სახლში მოვლენ ისინი — აქ
ისინი შეიტყობენ იმას, თუ რეგორც უნდა მოუარონ თავიანთ სა-
ცოდავ ცხოვრებას დიდობაში, თქვენთვისაც გულ-საღვთი სახლი
იქნება ის. იქ თამამათ იმუსაიფობთ თქვენ ტკივილებზედ და საჭი-
რებებზედ. — იქ დაწყობთ თუ საქვეყნოს, თუ საშვილის შეიღოს

თადარიგებს... გეგადოთ მას, ძმებო, ასეთი ძვირფასი თავ-შე-
საფარი დაუდგათ თქვენ თავსაც და თქვენ შეაღებინათ, — და ავ-
განსე მამეტებულ ეთქოს იმას, ვინც ამ სიკეთეს უმტყუ-
ნოს! .. აი, მე ორმოცი თუმანი გიშოვეთ, თქვენ მარტო მასა-
ლის მოზიდვა დაგჭირდებათ, დათავა სინამ.

— გაცი არ იყო, ქუდი არ ეხურას, ვინც ამ საჭმესედ
უარი სთქვას — დაიძახა ხალხმა.

დიდი შრომა მოუხდათ, რამდენიც გლეხებს, ასე სიმნოს,
მაგრამ ეპკენისთვის გასვლამდე, შიგ შუა სოფელში დაიდგა
მშვენაერი სკოლა, გაის თეატრულის გადგენით, ალაფის კანკე-
ბით — ახლოვე იშოვა სიმნომ ორი დღის საბაღე მიწა — ესე-
შიაღ ხეხილები ჩარგო და მომავალში მშვენიერ შეუდგო სასოფ-
ლო სკოლათ უნდა გადაექცია ესა...

თუმცა ყოველ გვარ უკუდუჭების საწყის აზარმაცად არ მიანდა,
მაგრამ მანც ჭთექრობდა ბანკის, შეშანაკელ-გამსესხეული ამხა-
ნაგობის დაჩსებას — ეს უფრო საღის ერთმანეთს გააჩნობდა,
სასოგადო ინტერესს გაუქნდათ და მათთვის ახალი დროის
საწყის შეიქნებოდა, სიმნოს ჭარბათ... მხოლოდ შემდეგში მო-
მხარებულ სასოგადოების მოგვარებას მანც აზრობდა. — საკვი-
რად და სკოლის ფართო დანიშნულებას ვი სიმნოს შეუდგა გი-
დეც; მაგრამ მისი შრომა და გლეხების მიერ მისი სიყვარული
ბევრ მტერს უჩელებდა ..

XIII

ბევრი მშვენიერი და ბედნიერი ბუნების საიდუმლოების
მოწამე იყო ხალხე სიმნოს. ხშირად შრომით და თექრებით

დაქანცულა მთავრისან ღამეში მტკვრის ზირას სათევზაოთ წავი-
დოდა ხალხი, ესრედა ბადეს და იხადისებდა გუეს. აი, ერთ-
ხელ დაიღალა სრულით, გამოჰკრა პარკში დაჭერილი თევზი
და გაეშურა კარგა შორს მინდორზე ასთეულ ციხესასკენ.
მიუხლოვდა და დაინახა, რომ ციხესასკენ შემოსხდომადნენ ოთხი
მტკვრისპირელი გლეხის ბიჭება და ამითი ერთი მის შავინდ-
თავანიც ერთი — იქვე, შვიდ-შვიდი წლის ორ შატრას ბავშვებს
თვალნი დაეჭვიტნათ და დიდების ღამარკავს ყურს უგდებდ-
ნენ. ამით გვერდზე გი მტოხნავა საქონელას ქშენა გამო-
ისმოდა.

— აი, აგერ ჭყანტობებში, ბიჭო — ამბობდა ერთი — ბევრი
წყეულები არიან თანაც გაიშვირა ხელი მტკვრის ზირისაკენ,
მხალხოდ სხვენას წყეულისა ხსენებასუდ პირვეარი დაიწერეს;
ბავშვის დოუებს გი ცოტათი აღმული აუვარდათ.

— შართაღს ამბობ, შართაღს — დაუკრა გვერი შეარქმ და
დაიწერა შემდეგი მოთხრობა:

— აი, ძმაო, მე ტყუილს არ გეტყვა — ჩვენებიანთ სოფლს
ხომ იცნობ? — ის შარშას ქორწილიდგან მოდიოდა და მანდ რომ
გამოყარა, ვალდის უვანიდგან დაეძახა — „სოფლო, მოიჭაო!“ ი
სულელიც დამდგარიყო და სვეითუხელი ექვითიე გი მოსწო-
და — ჩვევლო სოფლსთვის სკანძაში ხელი და შეეძახა: აბა, შე
სოფლოვო, გვირა ცხოვლობას რომ გ:მთახე, ესლაც გაისარჯეო.
სოფლო ვერ ჭხვეწებოდა, რომ თავი დამანებეო და, რაკი აღარ
მოჰქეებოდა, იმასაც გვიშართლესინა. გათენესამდის ბუღლებივით
ემუხლთავებინათ ერთმანეთი, მაგრამ გალახვით გი ვერც ერთს
ვერ გუელახათ, ბოლოს დაქანცულ სოფლს წამოეძახა — „დაგწეო-
ვლს წმინდა გიორგიმ, რა ფესვები გაიდგო!“ ამ სიტყვების
თქმა და იმ წყეულის ხარხარით გაქცევს ერთი იყო — სოფლო

მუხლებ დასისხლებული დაბლუკრძალი, შუშინებული და ვახ-
დაწვეტილი დაბრუნდა შინ გათენებისას.

— დასწვევლას სამ-ოც-და-სამმა წმინდა გოგონამ, დასწვე-
ვლას! დაიძახეს ყველამ, პატარები კი უფრო ძრვიელ გახვივნენ
ტომრებსი და ეტყობოდათ სასურვედ საძინელი შიში.

სიმონს შეეძინა ცოტა ეჭვი შეიტანა, მაგრამ ყველ-
სედ უფროსმა მათში იკითხა:

— მამ კაკლამ რომ ნახა ავი სუდი, ისიც ტუფილი იქე-
ბა?!

— თქვი, გაბრე თქვი, კაკლამ როგორ ნახა — შეჭყვირეს
ლამა დანარჩენმა ბიჭებმა პატარებმა კი თვალები დააჭვიტეს,
ყურები დააჩქვიტეს და მკემზადნენ საუბრის მოსასმენათ, და
ეს უკანასკნელი თუმცა მათ აწინებდათ, შინც ცნობის მოუვა-
რეობა ნებას არ აძლევდათ, რომ ყური არ ეკლათ.

— როგორ, ბიჭო და. ბანაბიანთ კაკლას ძრიენ ადრე ამდ-
გარიყუა და მინდოდა გუთანსე წასუდიყუა — რომ მიატანა, ს-
ცა ღამის მესრეს ხარი ეყენა, და დაინახა, რომ ნახნაკში ერთი
თეთრი თხა წვეს და იცოხნება. გაუხარდა კაკლას, მიჭვარდა,
ასწია და თხა კისურსე შეისო. მიაქვს, მაგრამ ისე მძიშე რა-
ტო არ არის, რომ კისური ღამის მოსწვეტილს. კაკლას მანც
თავს არ ანებებს. გაიარა კარგა მანძილი და თხამ კი ჩამოი-
გრძელა კუდი, ჩამოიხარდა და ადგილსე კი დაიწყო ამ კუდ-
მა თრევა. აქ კი შეშინდა კაკლას, გადააგდო ძირს თხა გა-
ცბულძმა, თხამ კი კიკინით დაყუალა: „გიკვირს ჩემი კუდი, კა-
კლასე, გიკვირს?!“ კაკლად შინ ჭკუასე შერეული მოვიდა, შერე
ხომ თქვენც იტოთ, რომ ჩვენს სიმონ ღვდელი ხადალდს უკი-
თხამდა ყოველ დღე და ისე მოაჩინა მამშიობას.

— დალახვრას სამ-ოც-და-სამმა წმინდა გოგონამ, წამოიძახეს

ბაჭ ბმა და გადიწურეს ზინ-ჟვარი; მაგრამ ამ დროს მწოდანო
 ბაშკებს თავსედ წაღამაც გადაუვარა ფრთების სავსავით და სწა-
 რელის სმით შატქსავლა — ეველანი შეკრთენ, ზატაკა ბაშკებმა
 ვი შატქრიალეს:

— ჭია, თქვე სუფულებო, ეს ხამ ბუ იყო, რისა შეგეშინდათ-
 გატუებთ განკო, განა ქვეყანაზედ ეშმაგი არის?! ანუგემა ზა-
 ტარები სკოლედმა.

სიმნა მიუხალოვდა ბატაკა მწუემსებს...

— გამაჩქობა თქვენი, ბიჭებო! თქვენა ტეტხლმა მამიტუე-
 ილა და—მოდეთ ეს თვენი მთვანშოთ ვანშმისათვის,
 უთხრა მან.

სიმნოს დაწავასუდ ეველანი გაჭკვიდენ და ძალიანაც
 იამათ. მანამ ვანშამს დაიშნადებდენ, სიმნოს ჩამოუტდეს ამბავი
 კუდიანებზედ. იმან აუხსნა ეს ცრუმორწმენება ბოლოს და-
 არიკა რომ მინ გაგონილ სისუფელეს მინჯორში ნუ იგონებთო.
 გასოქმურა შინისკენ. არ გაუღია რამდენიმე ნაბიჯი, რომ ჩვენ
 მწუემსების საქონელი წაღამაც შეაფრთხო, ცხენებმა შეფრუ-
 ტუნეს, ერთათ ერთა იქ შეყოფი ზატაკა ძაღლი ეყოით წაღა
 წას გამოეკიდა, ბაღლები შეკრთენ, მაგრამ შატკრდათ შეყოფმა
 მოსარღმა მარდათ გადააჯაჟა იქვე მდგომ უბელო ცხენზედ და
 ვაჟკაცურის სმით გაკურტხლა შეყოფა ძაღლის მხრივ. ბეკლამი
 ის ძაღუ დაიძაღა, მისუსტდა თან-და-თან სიშორის ვამო მისი
 ხმაც. გავიდა ცოტახანი დი ბრავა-ბრუვით მანგლო ყოჩაღმა
 ცხენი, ამავათ გადმობტა, გაჭკრა სილა ყბაში ცხენს და გან-
 თავისუფლდა, შემდეგ დინჯათ მოიკრცა ტეტხლა-პირის და დინ-
 ჯათვე უთხრა ამხანაგებს — მგონი მგული იყოვო და ესლა რად-
 გან გათენებამ მოატანა, ვუთქრობ, დაბრუნებას კვლავ იკადრებ-
 სო... —

ცოტა ხანს შემდეგ ცეცხლის გაქმნის შემოწოდვით ბაღ-
ლებმა ამოუშვეს ხვრინვა...

XIV

მშვენიერი დილა იყო. მტკვარი, განივრათ მამდინარე ს. მტკვრისპირის ახლო, თავის ზეგითა შირს სრუ-და-სრუ, მატ-
კა ნიავის გამო, ჭკეკდა. თვალები უნებურად გეხუტებოდა. რა-
ცა მზის სხივებიდგან მოლანძლავე წყალს დაჭკედამდი. ფშატის
და ტირიფის ტოტებს თითქო სიცხის ლუდის გამო უნდოდათ
წყალში ჩაუყარო თავიანთი წკეკები. მისეს ზოგჯერ გადაკეთა-
რებოდა ხოლმე თხლათ ღრუბელი, მასინ მტკვარიც, სოფელიც,
ხეებიც და ვენახებიც უცრად ყოიწალ თქონს მიიღებდნენ ხოლმე
მტკვარი ისეკ ღაპღაპს იწყობდა, ყანებიც რქოცოდ ყვითლად
შაჭქნიდნენ ხოლმე ღელვას.

შუადღის უკან ჭკერი, გახურებულ იმის სხივებისაგან,
ხდებოდა საშინლად შემადონებელი და ძმიე. აი მისეც დანიძალა.
ტყემაც, შოკს სოფლებმაც, ვენახებმაც, ჭარანხულმაც მიიღეს რა-
ღაც სევდიანი ფერი. დასავლეთიდან წარვიდა თითქო ცოცხა-
ლი და რაღაც შესაზარი სახის ღრუბელი, რომელსაც ნაზირები
რაღაც თუჯის ფერი ჭქონდა—ამან დაჩრდილა ძირს ყვლაფერი
და ბუნება თითქო მთლათ დადონაო. ძრახებმა ძირს ჩადუ-
ნეს თავები, ცხენებმა გუდებს მოუმატეს ქნევა და, ერთ ადგი-
ლას გაჩერებულნი, ფაფარსაც იქნევიდნენ მალ-მალ. ღრუბელი
თანდათან უფრო საზარლად ეფარებოდა სოფელს. მალე შოკს
გაისმა ქუხილის ხმა. ყვლა გაჩუმდა, თითქო რაღაცას ანა
ხვეულებრივს მოეღიანაო. სად გაიზარნენ მოჭიკჭიკე ფრინველ-

ბი? სად დაიმაღნენ მწერები, რომლებიც ათასობით ხმაურ-
რობდნენ და დამკრებდნენ ხალხებში? ხეობაც დინჯათ და უძ-
რკათ იდგნენ...

მაგრამ აგერ ტყიდგან მოჭებრა გრიღმა ნიაგმა და ააშრიალას
სის ფოთლები. აგერ ნიაგი გარდაიქცა ქაჩად. ქაჩმა მიაბრუნა
ბატონის სახლის დაფუტურელებული ღია ესტავნა, მასტაცა
გლახს კზოდგან გოდორი, გააგორ-გამოაგორა, გაარბენ-გამო-
არბეკინა სოფლის გზებში მოდებულნი ბუნო და მტკვერი, მოჭ-
გლიჯა დედაკაცს თავსახუვი, დაუეჩა ფრთები და ბუმბული
ქათმებს, ბატებს და გაჩეკა ისინი სახლისკენ. — ერთი სიტყვით,
ყველა გაქურა შინისკენ, მარტო უტვინო ცხვარი დგას დინ-
ჯათ და იცოხნება. აი დაიქუხა საშინლათ და ჩამოცვივდა მსხვილ
მსხვილი წვიმის ნამები ცოტა ხანს უკან წვიმა მტრულად უძ-
ხაუნებდა მტკვერის შინის სასოფლო სკოლის ფანჯრებს, რა-
დესაც სიმნო გაბრახებული დაბოტ. ბდა თავის გაცარცულ ოთახ-
ში. ესლა ეს ოთახი მისი აღარ იყო, რადგან მან ამ დღით
მიიღო შექმნილი მოწყონილობა:

მოწყალეო ხელოწიფეო!

«რადგან სკოლის მასწავლებლის შუა და მახრის პატ-
რონების შუა სკოლის ინტერესებისათვის უნდა სუჟუგდეს
სრული თანხმობა და განწყობილება, და რადგან ამ უკანასკნელს
მოვალეობას თქვენ ვერ ასრულებთ, იმიტომ გაუწყებთ, რომ
თქვენ დღეიდგან აღარ იჩინებებით მტკვერიპირის სოფლის მა-
სწავლებლათ.

ღირექლორი №

საქმის მაწ. №

გატარებული იყო ესა სიმონს ოთახი მიტომ, რომ სა-
ცოდავი ბარგი-ბარხანა, და რაც კი მოეპოვესოდა სოფლის
მასწავლებელს, უკვლავ ერთად იყო შეკრული და წაღებს ელ-
და...

ამ გვარად საქმის დაბოლოებამ, რასაკვირველია, სიმონ
არ გააკვირვა, რადგან ამის უკველთვის მოელოდა. ცოტა ხნის
შემდეგ მიდგა გარედგან წვიმის ნაკადულებით აჭრელებულ თან-
ჯარასთან და დასტკირდა სკოლის ეზოს. ერთად ერთს ჭკრძ-
ნობდა მისი გული, რომ გლეხ-გატის სიყვარული და პა-
ტივის-ცემა რაღაც მანათ გადაქტა მას, აი ამ ეზოში ცქერით
გახსენდა სიმონს, თუ რამითაქმი ერთი შეიდა წლის გლეხი
ბიჭი როგორ დადიოდა ხოლმე თებ-შიშველს სკოლაში. რო-
გორ უკვირდა მას, რომ თოვლი არ უყინავდა მას თებებს და
ერთ სისხამ დილას კი, როცა სიმონ ასევე თანჯრიდგან იც-
ქირობოდა, დანახა, რომ ეს თებ-შიშველს უმწვილი აკვიდა თა-
ვის მამას ზურგზე, მოიყვანა სკოლის კართან, დასო და თითონ
კი გასწია სამუშაოდ. ასე იქცეოდა თურმე ეს მამა უკველ-
დლე. მოაგონდა ამის დანახვასკედ, თუ თვალები ცრემლით რო-
გორ აქმსო და როგორ გადაწვეიტა, რომ გულ-ქვა და უსინი-
დისო გაყო, თუ თავი არ შექწინო სკოლის რიგთან მსვლელო-
ბას სოფელში; თუმც ეს მოჩივდგან მაყურებელისთვის ჩინივით
უჯასო საქმე იყოსო...

გადილო წვიმა, ცა მოიწმინდა, მზემ ისევ გამოსანათა და
ამ დროს სიმონს ოთახში კიდევ შევიდნენ სამი გლეხი გატი,
ერთ-ერთ მათგანს სტანციამდის სიმონს ბარგი უნდა ეზიდნა
და ეს ორიც გამოსათხოვლათ მოვიდნენ. ამათხედ მეტმა არ
კინ იცოდა სოფელში სიმონს სამუდამოთ სხვაგან წასვლა. სიმ-
ონც ამ თავის შეგობრებს იმასა სთხოვდა, რომ არსად რა

ეთქვას, რადგან იცოდა, მძიმეთ ასატანი იქნებოდა მისთვის გამოთხოვება მთელ სოფელში. დაღვრემილნი იყვნენ ეს სა-
მივე გლეხები.

— ქალაქში მაინც კვლავ გნახავთ? ამოსთქვას ძლივს ჭვალა დაბალმა გლეხმა დადგნებულის ხმით.

— მნახამთ, მისა, მნახამთ—მე თქვენ არ დაგივიწყებთ, მგონი არც თქვენ, სოფლელები, დამივიწყებთ. იქნება რადისმე მტითიონა გნახოთ აქა. მარტო ეს კი ჩემი ანდუკი იქნება და ვინც შეასრულებთ — ვინც გინდ მასწავლებელი მოგივიდესთ, ისევე იარეთ დიდებმა და ზატარაებმა სკოლაში და იმის სახელში, როგორც ჩემთან—ეველაში იმას დაეკითხნით და შვილებს ნუ გაუშვებთ უსწავლელებს, შვილებს! მაგრამ ეს სიტყვა, მგონი, მეტია თქვენთვის. თუ უჩიგო ვინმე გამოგიგზავნეს, თუმცა არა მჯერა, სხვა მოითხოვეთ.—

— შეგვეტოვებინებინა ხალხისთვის. რაზედ ახიბრე, მე და-
ლატვილთა, წავიდოდით, ვითხოვდით, ერთ ალიაქათს მაინც მოვასდენდით, გინდ ეველაზე უფროსთან, და შენ კი აქედგან არ გაგიშვებდით—როგორცა, ღმერთმანი, ხალხი თავებს დაიხატეს.. ამობდა ნაწყვეტ-ნაწყვეტათ მეორე გლეხი...

— ეგ საჭირო არ არის, ჩემო მეგობრებო, საქმე არც ისე წავინდობათ — მარტო ესაა მე უნდა გავუშურო სტანციაზე, თორემ დამიგვიანდება—აბა, მას მშვიდობით. ჩამოაწოვას მაგრამ ხელი რა მეგობარს, გადაჭკოცნა და როცა ის და თავის მეობარული გამოსცილდნენ სკოლას და სიმნომ უკანასკნელათ მოიხედა და თვისი შრომით ამენებულ სკოლისკენ, დაინახა, როგორ თვალ-ცრემლიანნი და კისერ ჩავიდულნი იდგნენ მისი მეგობარი გლეხები—შორიდგან კიდევ ქუდი მოუხსდა—ისინი უფრო ჩაიფუფუნენ—აქ სიმნოსაც და მეზარცესაც დაენამათ თვალები.

— ძნელაა, სიმნა, ძნელაა გაშორება იმისთანა კაცისგან, რომელთანაც ორა წელიწადი ერთად გაცხოვრია, ღურ-მარტილი გიჭაშია ერთად — ერთმანეთისთვის დარდი შეგიჩვილას ერთმანეთისთვის კეთილი გიფიქნიათ... ღმერთმანი, ხალხმარა იცოდეს, თავებს დაიხრცავდნენ... ლულულუღუდა შენარგე... მართლაც. შორე დღეს დიდი სლავილი იყო შაგირდებისა მტკვრისის სასოფლო სკოლის კარ-მიდამოში — დიდები კიდევ დაღობუენი იღუნენ და შეჭყურებდნენ შვილების საცოდობას და თაიანთ სკოლას.

— რაღათ გვინდა, ძმაკ, სკოლა, თუ ის არ გვეუღებს, დაუქციოთ, შაგის რკულაც დაინგრა — ისმადა ხშირად ხალხში...

უაქრო.

(გაგრძელება იქნება.)

საფუძვლები სახალხო განათლებისა.

(გავრძელება*)

VII

სახალხო განათლებას, როგორც ყოველ სხვა-გვარ სოციალურ დაწესებას, თავისი ისტორია აქვს. ეს ისტორია გვიხატავს ჩვენ ორ-ნაირ უნუგეშო სურათს. პირველი სურათი გვიჩვენებს — თუ რა დიდ-შეურაც-ყოფაში ყოფილა სახალხო სკოლა და რა ბევრს დროს და უამრ გაუგლია, ვიდრემდისინ საზოგადოება და განსაკუთრებით სახელმწიფო მიხედვით ამ სკოლის უსაჭიროებსობას და დიდ მნიშვნელობას. მეორე სურათი თვალწინ წარმოგვიდგენს სამწუხარო მოკვლას — სახალხო სკოლა დიდ-ხანს მსგეობდათ შეწირული ყოფილა რომელიმე წოდებისათვის და სახელმწიფოსათვის და ამ მიზეზის გამო იმას ვერ შეუძლებდა თავისი სამღვათე ვადი. თუ პირველს სურათს ეხლა ჩვენ ევროპაში იშვიათათ ვხედავთ, ნაცვლად ამისა მეორე სურათი ყოველ-ნაბიჯზედ თვალწინ გვიდგება. სახალხო

*) დასაწყისი იხილე „იმედის“ მეხუთე ნომერში 1882 წლისა.

სკოლა ესლაც მოკლებულია თავის საკუთარს შინაგანს ძალს, მნიშვნელობას და ემოციურობას რომელიმე წოდების თუ სახელმწიფო მიზანს, როდესაც ამ მიზანს არავითარმე კავშირი არ აქვს სახალხო სკოლის დანიშნულებასთან. სახელმწიფოს თუ რომელიმე წოდების — სკოლაზედ განუყენა და ზედ მოქმედება შეიძლება იმოდენათ, რამოდენათაც ამით სკოლა სახალხო ხასიათს არა ჰკარგავს. არავინ არ ამბობს, რომ სახელმწიფოს საქმე არ იყოს სახალხო სკოლის დაწყება, იმათი დახმარება და სხ. ჩვენ იმას ვითხოვთ მხოლოდ, რომ სკოლა არ უნდა იყოს იარაღი. სახსარი, რომლის ძალითაც სახელმწიფოს შექმნის თავისი, ბევრჯერ მავნებელი და ეგოისტური, მიმართულება გააგრძელოს ხალხში. ნემცები ხშირია იძინან: „სადგვიანთან (1866 წ.) სასოფლო მასწავლებელმა გაიმარჯვა!“ ეს და კიდევ შემდეგი გამარჯვება (1870 წ.) არა გვგონია, თუ სასარგებლოთ დაუჯდათ ნემცებს. დააკვირდით ამათ შინაურ ცხოვრებას... აი რა ვნება შეიძლება მოიტანოს სახალხო სკოლამ, როდესაც ის სამდიდრ ხალხისურ ნიადაგზედ არა სდგას!...

თუმიცა თითქმის ყველგან ევროპაში სახალხო სკოლა უბრალოდ იარაღია სახელმწიფოსათვის, მაგრამ ამ უკანასკნელს (სახელმწიფოს) მარტო უკანასკნელ დროს ხელი შეუწყვია სკოლისთვის. „პირველ ეზონს, ამბობს ლორენც შტეინი*), რომელიც იწეობა წიგნის ბეჭდვის შემოღებიდან, სახელმწიფო ხელს უწყობდა მარტო სპირიალურ და უმაღლეს განათლებას უნივერსიტეტებში და გიმნაზიებში; მხოლოდ მეოთხამეტე საუკუნეიდან სახალხო განათლება შეიქნა სახელმწიფოს მმართველად

*) Учение объ управленіи и право управленія. Соч. Лоренца Штейна, стр. 129 и 130.

ფლობის საგნათ; ამ დროს აღიძრა აზრი მთელი განათლების ერთობისა და ეს განათლება სახელმწიფოს ძალის ზრუნველობის ქვეშ ჩავარდა. მეცხრამეტე საუკუნე შეადგენს მესამე ეპოქას. ამ დროს სასაღვსო განათლება გახდა ხალხის თვით-მმართველობის საქმეთ სახელმწიფოს ზედამხედველობის დანიარებით*. ამ გვარი განყოფილება სასაღვსო განათლების მოძრაობისა, ცოცხალი არ არის, ვერ ეთანხმება ისტორიულ სიმართლეს. მაგ., არ შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ მეოთხამეტე საუკუნეს ინგლისში სასაღვსო განათლება მართებლობის ზრუნველობის ქვეშ იყო. ამ სახელმწიფოში სასაღვსო განათლება სულ სხვა გზას ადგა და მისდევდა.*) ევროპე საფრანგეთსადაც სულ სხვა უნდა ითქვას. სასაღვსო სკოლა აქ მეცხრამეტე საუკუნეშიადაც აღმინისტრაციის საქმეა. თვით-მართველობას მნიშვნელობა ბევრი არა ქქონია-რა. ასე გაშინჯეთ, უფლ-ფერის განონმაც კი ბოლო ვერ მოუღო იმ ცენტრალიზაციის და აღმინისტრაციულ მუხრნეობას, რომელიც საფრანგეთის მმართველობის სულს შეადგენს. საქმე იმაშია, რომ სასაღვსო განათლების ისტორია სხვაა, პოლიტიკური ცხოვრებისა კიდევ სხვაა, თუმცა იმათში ვავშირი არის. შტეინმა, ჩვენის აზრით, პოლიტიკური ცხოვრების ეპოქები შეაფარდა სასაღვსო განათლების ისტორიას. აი რაშია შეცდომილება.

როგორც წინათაც ვსთქვით, სასაღვსო განათლების სასიათი და მიმართულება საზოგადოთ შეკავშირებულია ხალხის ცხოვრებასთან, ხალხსობის ბეჭედი აზის. აილეთ საფრანგეთი. აქ საერო უნეობას უჭირავს შირველი ადგილი ხალხის აღზრდაში (უკანასკნელი განონის ძალით); გერმანიაში კი პრეტესტანტუ-

*) Polizeyское право, проф. Андреевскаго, т. 2 стр. 293 и 294.

ლი კატეხიზმთა არის დასაბამი და დასაწყისი უნებობითი სიბრძნისა! .. ეს კიდევ არაა უკრი. სახალხო განათლების მიმართულებისად დიდი განუყენა ქქონისა და აქვე კიდევ საზოგადო ხალხის განათლებას (образованность народа) — შტეინის სიტყვით), იმის შეერთებულ აზრვას, რადგანაც იმათ შორის მჭიდრო კავშირია. ამ კავშირს ისტორია ცხადთ გვიჩვენებს. მაგ., იმ დროს, როდესაც ხალხის ჭარბი სუფიქსი თეოლოგიური მიმართულება (ქრისტიანობის შემდეგ), სახალხო განათლებასაც (ეს განათლება მაშინ ნაწილობრივ-ნაწილობრივ და აქა იქ მოიპოვებოდა) ამ კვარი მიმართულება ქქონდა. კლასიციზმის აღმოშობის შემდეგ სახალხო განათლებასაც კლასიციური მიმართულება მიეცა (მეტადრე გერმანიაში რეფორმაციის შემდეგ) და სხ.

ჩვენ დროს საზოგადო აზრვას არა აქვს გამოკვლეული ერთი განსაზღვრებული მიმართულება. აქ ჩვენ ვხედავთ სხვადასხვა მიმართულებათა და იმათ შორის ბრძოლას. აზრვას არის დამდგარი ერთ გზაზე. თეოლოგიური, მეტაფიზიკური თუ სხვა მიმართულება ერთი ერთმანეთში არიან არეულნი და ამითი აიხსნება ის უწყისება და უზინციზიალიზური ბრძოლა, რომელსაც ჩვენ არათუ მარტო კაცობრიობის ჭარბის კვლევად, არამედ სახალხო სკოლის ახარისხებდაც ვი ვხედავთ. ერთი მწერალი, რომელიც უკრადლების დროსა, ლებოკი ამბობს, რომ ესლაც ვი მოიპოვება ასრეთ წოდებული ფეტიშიზმი კვრებიულ აზრვასში. — ამ ფეტიშიზმს, რომელიც კვლური ხალხის აზრვის შინაარსს შეადგენს, გვიჩვენებს ჯადოიანობა, ფეტიშიზმის შესაფერი გონებითი გახსნა. თუ ასეთი არეულობა და განუსაზღვრელობა არის საზოგადო აზრვის სფერაში, მაშ რაღათ უნდა გვაკვირდეს ჩვენ სხვა და-სხვა მიმართულებათა ბრძოლა სახალ-

ხო სკოლის კედლებზე... მკარეს მხრით მონტესკიეს სიტყვებისა არ იყოს, არ არის ჩვენ აღზრდაში ჭარმონია. ჩვენში კერძო ზიანი სხვაა და საზოგადო მომქმედი ზიანი კიდევ სხვა. ძველ საბერძნეთში ასე არ იყო. იქ კაცი ჭარმონიუხათ იზრდებოდა, ერთსა და იმავე მიზანს ელტვოდა, ერთს დანიშნულებას მისდევდა. თეოლოგიას, ცხოვრება და რელიგიას იმას ერთ ნაირათ ხელს უწყობდნენ. როგორც ჩვენში, რელიგიას კაცის ბუნებას არ ამტკიცებდა და არ სთრგუნავდა. ბერძნების დემოკრატები იგივე კაცები იყვნენ, როგორც ბერძნები, მხოლოდ უფრო დიდი ღირსებით შემკობილნი. ამისთვისაც ბერძნების მიოფლოგიას ნაყოფიერი და სასარგებლო განვლენა ჭქონდა განათლებას ზედ...

VIII

სახალხო სკოლის თავ-გადასავალი ისევ ძველი ბერძნებდგან უნდა დავიწყოთ. ჩვენ კიდევ ვიმეორებთ, რომ იმათ სახალხო სკოლა არ მოეპოვებოდათ. დემოკრატიულ ათინაში ტყვეებს და იმათ შვილებს გიმნასტიური ვარჯიში, რომელიც ერთს უმთავრეს სწავლის საგანს შეადგენდა, აკრძალული ჭქონდათ. სპარტაში კი ილეთებს და სხვა — არა თავისუფალ პირებს ამ ვარჯიშობის ნებას, როგორც მოწყალებას, ხანდისხან აძლევდნენ. სწავლა განათლება თავისუფალ მოქალაქეებს ეკუთვნოდა. უმეტესი ნაწილი ხელფანება და მუშაობა, რომელიც ითხოვდა თიზიკურ ძალას, წილათ ნაკრუნები ჭქონდა დაბალ ხალხს და ტყვეებს. ქსენოფონტის აზრით მთავიერთა ხელობაუბი ათუჭებენ კაცის სხეულს, სახელმწიფო საქმეებისათვის დანიშნულს

დროს აკარგვინებენ, მეგობრებთან მუაიფობას აცდენდენ და ამისათვის თავისუფალ მოქალაქეებს ეს ხელბები უნდა დასტოვოს. ზნატიონ ფიქროსიფიფი დასჯას უჭადიდა იმ მოქალაქეს, რომეფიც კი ვაჭრობას დაიწყობდა. მთელ ცხოვრებას ყველა გვარ სფერაში ერთი და იგივე შიმართლეებს ეტყობოდა, არის-ტოკრატეული წოდებრივი. ამ შიმართლეებს ვხედავთ სახალხო კონსტიტუციაში და მკურნლობაში.*) განათლებაში და სხეობით ცხოვრებაში. შიმართლეი შეს დუღობით იქნება მკითხველს ეგონოს ვიდეც, ვითამც სხატრაში ლიკურების განხმა ერთობა და თანასწორობა შემადიდა, მაგრამ ეს შეცდომადეებაა. მართლდა, სხატრაში ყველა ბავშვები ერთათ სწავლობდნენ, მაგრამ ყველა წოდების ბავშვები კი არა, მართლ თავისუფალი მოქალაქეების ბავშვები. თითონ «ხალხს» ეს უგანასენელი მოქალაქეები შეადგინდნენ, როგორც რომში (populis romanus). საზოგადოების უმრავლესი ნაწილი ჩავარდნილი იყო სამინელი უმეტრების უფსკრულში.

რომაელეებსედაც ეს უნდა ითქვას, რაც ბერძენებსედა, რომელსაც სახელათ მონება ეწოდებოდა. აქაც ყველგან ვხედავთ წოდებრიულ შიმართლეებს. განათლებაში თუ კონსტიტუციის წოდებრივობაში. როგორც მკითხველსაც ეტყობება, განათლება გადმოდიეს ძველი ბერძენებიდან. ამისთვისაც რომაელების განათლებას ბერძნული ხასიათი და შიმართლეებს ჰქონდა ..

ძველ წამართულ ქვეყნის შემდეგ დაარსდა ახალი, ქრისტიანული ქვეყნა. აქ არც საჭიროება ითხოვს და არც ადგილია ვუჩხნო. — რა მიზნის გამო დამხე და შემდურა ძველი წარ-

*) «l'agriculture était encore une profession servile»
p 35.

მართალი ქვეყანა. გავარჩინოთ ის თეორიები, რომლებიც ისტორიულ მეცნიერებაში ირიცხებიან ამ საგნის შესახებ. მარტო საჭიროა და საკმაოდ იქნება — ვუჩვენოთ მეოთხეულს ეს განსხვავება, რომელიც განსაზღვრავს და განყოფილებს ერთი ერთმანეთისგან ამ ორს ქვეყანას — წარმართულს და ქრისტიანულს. წარმართულს ქვეყანას ცხოვრების საფუძვლად მიაჩნდა მონება. პირველ თავისუფლების უარს-ყოფა, წოდებრივი განწყობილება. წინააღმდეგ ამისა ქრისტიანულ ქვეყანაში ცხოვრების საფუძვლად მიიღო ერთობა, თანაწირობა პირველნი და სხვა გვარი თავისუფლება, უარ ჭეო კასტიკრი, წოდებრივი ცხოვრების განწყობილება. ამ მხრით, რომელიც სოციალური სწავლა (თუ ასე შევხვდებით ქრისტიანობას), ქრისტიანობა იყო სრულიად წინააღმდეგი ძველი ქვეყნისა. ამ უკანასკნელი ქვეყნის გამტაცობის დროს, ბერის მხრით ხყოფიერი და სასაძრებელი, ბოლო დროს დასუსტდა და ახალი დროსთვის კვლავ იკარგა. მიუცილებელი საჭირო იყო სხვა საძირკვლის ჩადება და გიდეც სხვა საძირკვლიც ჩადგა. საჭირო იყო ახალი სოციალური წყობილება, დამყარებული სიმართლეზე და ჭეშმარიტებაზე. ამ გვარი წყობილება ცხოვრებაში დაიწყო ქრისტიანული გადაწყვეთი თვლი ქრისტიან სწავლას. — ყველა მხრიდან მოსიძის დამატებელი ხმა წმინდა ჭეშმარიტებისა — ძმობის, ერთობის, თავისუფლების!...

მართალია, რომ თითოეული ქრისტიანი არ ქადაგებდა სახალხო განათლების საჭიროებას და სკოლის გახარებას, მაგრამ ამ გვარი საჭიროება პირდაპირ ლაღიკურა დასვენა იყო იმ სწავლისა, რომელსაც ქრისტიანი ემსახურებოდა. იქ, სადაც ერთობა და თანაწირობა შეიქმნა ცხოვრების ხელა-მძღვანელობით, სახალხო სკოლას არსებობის უფლება მიეცა. საჭირო იყო ძვე-

ნა მინც უნდა იცოდნენ*). თუ ამ მდგომარეობაში იყოს სასულიერო წოდება**); დასაჯი ხალხის მდგომარეობა რაღა იქნებოდა? ..

IX

სახალხო განათლების განწყობილება თითონ ხალხის ცხოვრების განწყობილებასდ არის დაფუძნებული. ამის მხრითა მათ შორის სრული კავშირია. ლორენც შტაინის აზრით, სახალხო განათლება მხოლოდ სახელმწიფოურ დაწესებულებას ეკუთვნის.***) ეს აზრი მართალიც არის. სახელმწიფო არის ისეთი იურიდიული კავშირი, სადაც ყოველი კრძალა წესი ჭკობიანად ხალხის ერთობას და ამ ერთობას ემსახურება სადაც სახელმწიფოური ცხოვრება არ არის (სუფ ერთია, როგორც უნდა იყოს ფარმა სახელმწიფოსი), იქ არც ის უმადლეა და შეუერთებული ძალა, რომელსაც სახელმწიფოს ძალას უწოდებენ და რომელსაც უკუაწი ემართნილებიან. სახალხო განათლება შე-

*) Окольскій. стр. 61.—

***) მლ. დიმ. ჯანაშვილი (ისტორიული სურათები გვ. 86—87 „ივერია“ 1882 წ. № 3 მარტი) ამბობს, რომ მეექვსე საუკუნეში საქართველოს სასულიერო წოდება განათლებული იყო ამის დასამტკიცებლათ იმას მოჰყავს ის აზრი, რომ ცამეტი წმინდა მამანი ქართველები იყვნენ და მაშინდელმა სასულიერო წოდებამ მონაწილეობა მიიღო „მწვალებლობის განხილვაში“. არც ერთი და არც მეორე საბუთი მისაღები არ არის. სხვით კი ვერაფრით ამტკიცებს ავტორი თავის აზრს...

***) Л. Штейнъ, стр. 129 и пр.

იმლება მაშინ, როდესაც ხალხი დაიწყებს ნამდვილ სასჯელმწიფოურ ცხოვრებას, როდესაც ხალხის ერთობის იდეა გარკვეულ იურიდიულ ფორმას მიიღებს. — დიდმა დრომ და უამრამ განკლავა, ქრისტიანობის შემდეგ, ვიდრემდინ ევროპაში სასჯელმწიფოები დაარსდებოდნენ. თვითყოული ევროპული ხალხის ცხოვრება ვინ იცის რამოდენათ გადაბრუნდა, ამ ცხოვრებას ჩაჩხმა რამდენჯერ აღმა-უყუღმა იტრიალა, სინამდინ სახელმწიფოთა გამოჩნდებოდა. სასჯელმწიფოს განქრის დიდი და ხან-გამდვილი ცხოვრება და გამოცდილება უნდა. რომის იმპერიის დამხობის შემდეგ, ევროპის ხალხთა ეს ცხოვრება და გამოცდილება დასჭირდათ ბოლოს დროს ძლივ-ძლიობით სასჯელმწიფოს დონის განხილვა. მთელ საშუალო საუკუნეების განმავლობაში (თუ პატარა რესპუბლიკებს თავს დავანებებთ) სასჯელმწიფოს ვერა ვპოვებთ. იურიდიული კავშირი ხალხისა, ყველასთვის და თვითთქულისთვის საჭირო და დასაკავებელი, მაშინ ევროპაში არ იცოდა. ხატვლად ამ გვარის კავშირის არსებობდა წოდებრივი დაწყობილება (сословная организация). უოკლები წოდება შეადგინდა იურიდიულათ განწყობულს ერთეულს, რომელსაც თავისი უფლებებანი ჰქონდა და განიჩიოდა სხვა ერთეულებისაგან. არ იყო ისეთი ძალა, კავშირი (სასჯელმწიფო), რომელსაც შესძლებოდა სხვა დასხვა წოდებათა შეერთება და დამორჩილება. ეს ძალა შემდეგში იშვა, საშუალო საუკუნეების შემდეგ. უწყობა და არეულობა — ამ ცხოვრების შინაარსი მაშინდელი დროისი. რადგანაც ხალხის ერთობა არ იყო აღიარებული, სახალხო სკოლაც აქა-იქ თუ მოიპოვებოდა და წოდებრივი წყობილება ჰქონდა სასულიერო წოდება იყო სწავლა-განათლების წარმომადგენელი*). ამ წოდებას

*) მკითხველი ნუ დაივიწყებს, რომ აქ ჩვენ მარტო დასავლეთი

თავისი საკუთარი მიზანი და აზრი ჰქონდა. იმას სურდა ხალხის დამონაგება, თავის ბატონობის გავრცელება და მარტო თავის კეთილ-დღეობა. განათლება და სკოლა აღმოიჩინა სახსრათ და საშუალებათ. საფრანგე ეკლესიამ დოღმატათ გაიხდა ხალხის უმეტრება, რადგანაც ეს უმეტრება იმასთვის სასარგებლო იყო და სკოლას ამჟღავნა ხალხი ენატრება და ეუკლიფა. თუ რა უსინდისოთ მოქმედებდა მაშინდელი ეკლესია, გვიმოგონებს ის ფაქტი, რომ საფრანგე ეკლესიას საკრთო შიშებს ნებას არ ამჟღავნა წიკრა-კითხვა ესწავლათ და, რთგორც სწავლული რკო-ლსკი ამბობს, გვაროვანმა ბატონებმაც კი არ იტოდნენ თავისი გვარის მოწიკრა.

თითხს სახალხო ენა დაჯიწებაში იყო. მოშორებული ხალხის ენას, განათლება ხალხას საჭირდებათ არ ითვლებოდა. სწავლა-განათლების სამთლობლო ეჭირა ლათინურ ენას. სასულიერო წოდებაც სასარგებლოთ რაცხდა ამ ენას და ხელს უწყობდა. ამ ენაზედ ხალხისათვის განათლების მიღება უფრო სამხელო იყო, ვიდრე სამშობლო, დედა-ენაზედ და ეკლესიასაც მეტი არა უნდოდა-რა... თუმცა ისეე კარლო დიდი თსოულაბდა მღვდლებს ხალხისთვის სამშობლო ენაზედ ექადაგნათ, მაგრამ სასულიერო წოდებამ სახალხო ენაზედ ქადაგება 1118 წ. დაიწყო. ეს სხვა ადგილებში უფრო გვიან მოხდა, მაგ., ჰოლან-

დეროპის სასულიერო წოდებაზედ და საფრანგე ეკლესიაზედ ვლადპარაკობთ. მართადადებლობა, ცოცრათ თუ ბევრათ, მოშორებული იყო საფრანგე ეკლესიის სენს და ბიწიერებას. ბიზანტიის ეკლესია წინათვე დოღმატებს გამოუდგა და ამისთვის იმას უფრო ღვთის-მეტყველოური მიმართულება აქვს. საფრანგე ეკლესია კი წინათვე პოლიტიკაში გაერია...

იოანე დავისაძე, თსოვან. მუცეი წ. მთავ. ქსეწიწიკიკი წ. მ. იოანე დავისაძის ავტ.

დაიშო მეთოთხმეტე საუკუნის დამლეკს*) აქ 1384 წ. გერტ გრეტემ შეადგინა საზოგადოება, რომელიც შემდეგში მრთულ ჩრდილოეთ გერმანიას მოედო და რომელიც ცდილობდა დაბალ ხალხში წერა-გითხვის გავრცელებას და ამ ხალხისაგან სამღვთო წერილის შესწავლას სამშობლო ენაზედ. ლათინურ ენაზედ განათლების მიღება სამღვთო ვალს შეადგენდა. საბოლოო იყო ამ ენის წინააღმდეგი ლაზარაკი და სჯა. როდესაც 1695 წ. გამოჩენილმა თომასიმ ლექციების გითხვა დაიწყო ნემცურ ენაზედ, ყველა სწავლულები წინააღმდეგნი გაუხდნენ და სობრასისაგან არ იცოდნენ, რა ექნათ... ასე მკვიდრათ ეზურა ლათინურ ენას განათლება! რასაკვირველია, რომ სახალხო სკოლა და განათლება, რომელიც ითხოვს სამშობლო დედა-ენას, წარმატებაში არ იქნებოდა, თუ რამოდენათ სიცოცხლე მოკლებული იყო სახალხო სკოლა, სწახს იქიდგან, რომ თითონ რეფორმაციის მოთავე ზიზნი ითხოვდნენ ამ სკოლაში პირველ საგნათ ლათინური ენა ყოფილიყო!...

ერთი დაბრკოლებაა, რომელიც უშლიდა სახალხო განათლებას, არ უნდა დაივიწყოს მკითხველმა. საშუალება და მასალა ძვირად მკირათ ღირდნენ. წიგნები ძნელი საშოვარსი იყვნენ. სურვილიც რომ დიდი ყოფილიყო, შეძლება არ იყო ვაცს სწავლა მიეღო, თუ არა მდიდანს. პირველათ საშინელი სიღარიბე ხალხისა, მეორეთ საშინელი სიძვირე წიგნებისა და წერილებითი გუთუნებისა—ი ერთი იმ დაბრკოლებათაგანი, რომელნიც სახალხო განათლებას წინ უდგნენ და თავისუფალი მოძრაობის ნებას არ აძლევდნენ. ისე გასაჭირი და საძნელე იყო მასინ განათლების მიღება, რომ თითონ პირველ ნასწავლებსაც

*) Огольскій, стр. 93.

კი აკლდათ კარგი კაღები და შეჯანი*) წიგნის ბეჭდვამ და სტამბამ ბოლო მოუღეს ამ გასაჭირს საქმეს. გუტენბერგის მოპოვება სწორეთ რომ რეკოლიუცია იყო განათლებაში, სტამბა-იარაღი, რომელმაც განათლების ანისტოკრატული ხასიათი და შამარტულუბა მოსპო და ეს განათლება საყოველთაო სამკვიდრებლათ გადაქცია. თუ უწინდელ შწიგნობობას წოდებრიული ხასიათი ჰქონდა, ახლის სტამბის შემდეგ დემოკრატიული შიტა, რადგანაც დაბეჭდილი ფურცელი (როგორც ამბობს ერთი მწერალი) მარტო მწავლულის გაბიეტიში არ ჩერდება, ღარბი კაცის ქონშიც გზას იკვლევს...

X

როგორც ზემოთ ვთქვით, შთელი განათლება, სახალხო თუ უმაღლესი, ხელში ეპყრა საფრანგე ეკლესიას. მეცნიერება მოსამსახურე იყო ამ ეკლესიას. ეპელა-გვარ სწავლაში ცოტადნათ შინც თეოლოგიას და ღუთის მეტყველებას იზოგნიდით. პოლიტიკაში განდათ თუ ფილოსოფიაში, ისტორიაში თუ ბუნებით მეცნიერებაში, ეპელგან ეკლესიას ჰქონდა ფერი გამდგარი, ეპელგან სწავლა განათლება ამ ეკლესიას ემოწნილებოდა. თუ რომელიმე კუთხეში გამოჩნდებოდა შამაცი და შეუზგარი მწერალი, იმასაც მალე ხმას ჩაეკმენდინებდა ეკლესია. ამ

*) О.О.Берли, стр. 87. გამოჩინილ მწერალს, გუმანისც ერანმ როტერდამიელსაც კი არა ჰქონდა საგმაოთ კარგი კაღები. მეგობარმა რიხილინმა გაუგზავნა იმას სამი კაღაში. ერანმს მეტათ გაენარდა და მადლობა შეუთვალა, მაგრამ ესეც არ დავიწყებია: „ჩემს მეგობარსაც გაუგზავნე ინვლისში, მეტათ დამავალეო“.

გვარი მდგომარეობით მეტათ სერხიანათ სარგებლობდა სასულიერო წოდება, მაგრამ დროებით კი. მოწინავე ნაწილი საზოგადოებისა შიშის ქვეშ იჭირა; დაბალი ხალხი უმეტესობაში იყო დრებით ჩაუფლები და შემწეობას არსაიდგან ხედავდა. ამ უმეტესობას თითონ ეკვლევის ხელს უწყობდა, რადგანაც იმის სარგებლობა ამას მოითხოვდა. რას და როგორ სარგებლობდა ეკლესიის თავის მდგომარეობით? იმისი გუჯითადა წადილი და სანატრელი საქმე ბიწიერება და ზნეობითი გარეგნულება იყო. ესეანდელი მკითხველი ძნელათ წარმოიდგენს იმ ზნეობითი გახრწნილებას, სისამაგლეს, ან არებას, ცუდ ყოფა-ქცევას, სსკადმ-სსკვა კაცის დიხსების დამამტირებელ მოქმედებას, რომელი ბითაც მაძინ მთელი სასულიერო წოდება საკსე იყო, პაპიდგან დაწყობილი სოფლის მოძღვრებამდინ სწორეთ რომ ძნელათ დასაჯერია! რეთორმაცია იყო ისტორიული ენოტიესტი ამ გვარი საფრანგე ეკლესიის გარეგნულებისა. თუ უკანასკნელი სახალხო განათლებას თავის ბიწიერების დასაფარავათ სმარობდა, პირველი (რეთორმაცია) ამ განათლების გაუმჯობესობას შეძლებისამებრ, ესმარებოდა. ისტორიამ არ იცის ისეთი დრო, რომ საფრანგე ეკლესიის გულ-წიგნულათ დასმარებოდეს სახალხო სკოლას და ამ სკოლისთვის ნყოფიერი ღვაწლი დაეთესნოს. ამ ეკლესიის ეველგან და ყოველთვის ხალხის სკოლის და გუჯის დამონავება სურვებისა და ამ მიზანისთვის შეუწირავს თავისი შრომა. აი რა არის მიზეზი იმ შოთთანნი და გესლიანი შეტაკებისა, რომელსაც ჩვენ ხშირათ ვხედავთ საფრანგეთში, რაცა სახალხო განათლებასზედ ჩამოვარდება სჯა პაპლამენტში. სამწუხაროთ, არც ძრეულ ბევრი კარგი რადმე რეთორმაციაზედ ითქმის. ამანაც სახალხო სკოლას ხალხოსნური ანუ ხალხისათვის სასარგებლო ხასიათი მოაქლო, ყალბ გზასზედ დაყენა და

უნაყოფო გასადა. ამითი და მარტო ამითი აიხსნება ის უნუგეშო მოკლენა, რომ იქ (გერმანიის და განსაკუთრებით პრუსიის), სადაც სახალხო განათლება ძრვიელ გავრცელებულია, ეს განათლება ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესობას ვი არა, ეკლესიის და სახელმწიფოს ინტერესებს ემსახურება. საიდგან წარმოსდგა ამ გვარი სამწუხარო მოკლენა? — იქიდგან, რომ სახალხო სკოლა გერმანიის რელიგიური მოძრაობის საქმე იყო, რეფორმაციისა. და ეს რეფორმაცია ვიდევ თავის დასაცველათ და კეთილ-დღეობის შექმნებისათვის სახელმწიფოს ესარჩლებოდა, იმას ამკეთებდა ილლიაში, იმის მოთარველობას ეძებდა. თუ ასეც არ ყოფილიყო, ის ხალხში ფესვებს ვერ გაიდგამდა. ხალხის გონების და აზროვნების დამოხრჩილება იყო პირველი და უკანასკნელი სახსარი ამ გვარი ურთი-ერთ შორის გაკვირვისა და ამისთვისაც რეფორმაციამ სახალხო განათლება მთლათ მსხვერპლათ შესწირა თავის-თავს და სახელმწიფოს. ხალხი ხელ-ცაბიელი დაჩნა. სკოლაში ეს ხალხი პრუსიის მეთოდით სახელმწიფო-ეკლესიურ განათლებას ლეჭავს და გარეთ ვიდევ ფეხებს აფრატუნებს და გმირათ ემზადება... ეს ორი მაგალითი საფრანგე ეკლესიისა და რეფორმაციისა, ცხადათ გვიჩვენებს, რომ ეკლესიის განდევნილი უნდა იყოს სახალხო განათლების სამთელთბულადგან, სადაც იმას ადგილი არა აქვს. ეკლესიამ ამ საქმეში თავისი უნიჭობა და მიკერძვა დამტკიცა და გამოააშკარავა ვიდევ. საზოგადოებაში ეს უნდა ჩაინერგოს გულში...

რაც უნდა ითქვას, მანც ჭკობიანი სიმართლით უნდა განვსაჯოთ რეფორმაცია. V მარტინ ლიუტერი იყო მამა-მთავარი სახალხო სკოლისა. პირველათ იმან ძალდა ამოიღო ხმა ამ სკოლის საჭიროებაზე და ცხადათ უჩვენა კაცობრიობას — თუ

რს დიდს ზნეობითს ძაღსს შეადგენს ეს განათლება. „მე რომ არ ვიყუე (ამბობს ლიუტერი) ლუთის სიტყვის შესადაგებელი, ვისურვებდი სახალხო სკოლის მასწავლებელი ვყოფილყოფიყავ და გარდაკვეთით არ ვატი, ამ ორში, რომელი უფრო მადლა სდგას;“ ხალხმა არ იცის, განაგრძობს იგივე ლიუტერი, რომ ის ღმერთთანაც და თანა მოქალაქეებთანაც უაღებულისა უკვლახ ბავშვი, რაც უნდა მტირე ნიჭისა იყოს. აღზარდას და სკოლაში მისცეს. ქრისტიანობა ამისათვის არის ასე დამტკიცებული, რომ ის არ ზრუნავდა ბავშვებზედ; ბავშვების აღზრდიდეს უნდა დაიწყოს ეს აღმზრდობის საქმე.*) 1524 წ. ლიუტერმა გამოსცა თავისი შესანიშნავი წერილი, რომლითაც მიმართა უკვლახ ქალაქის მოხელე პირებს. აი რას ამბობს ის თავის წერილში: „ზატონებო, გახსოვდეთ, რომ უფალი ცხადათ გვიბრძნებს — ბავშვებს განათლება მივსცეთ; მცხოვრებულების სიმდიდრე, მადგომელი სიმაგრენი, მდიდრულნი დაბაზნი, ჩინიულნი თოფსანაები (არსუნალები) ქალაქის კეთილ-დღეობას არ შეადგენენ; იმის ნამდვილი სიკეთე, ძაღს, მცხოვრება მდგომარეობენ ნასწავლთა, გახსნილთა და კეთილზედ დაუენებულთა მოქალაქეთა უმრავლესობაში.**) ასე და ამ გვარათ მარტინ ლიუტერს გარკვევით ესმოდა სახალხო განათლების საჭიროება და მისი მნიშვნელობა.

ლიუტერი იყო პირველი პირი, რომელმაც სახალხო განათლებაში მოსპო წოდებრივი პრინციპი (არ დაივიწყეთ — მარტო გერმანიაში) მკვიდრათ დაარსა და განასოროცილას ის აზრი, რომ სწავლა განათლება უკვლახთვის და არა მარტო რომ

*) Лавлей, народное образование, стр. 101.

**) Лавлей ib, стр. 100.

მედიმე წოდებენ კაცისათვის საჭირო არის. როგორც შემოთავაზებულა, საფრანგე ეკლესია ამ აზრის წინააღმდეგი იყო და სკოლას მარტო სასულიერო წოდების აკუთვნებდა. ამისთვისაც ლიუტერი მტრულათ უუარებდა მაშინდელ საფრანგე ეკლესიას სასწავლებელს, საიდგანაც ბიწიერების მეტი არა ვრცელდებოდა. „თუ რომ საჭირო იქნებოდა უმაღლესი და მონასტრების სკოლები ისეთვე მდგომარეობაში დაჩხიენ, როგორც ესაა არიან, მაშინ მე უფრო ვისურვებდი, არც ერთმა ბავშვმა არა დროს არაჟერი ისწავლეს და მუხჯი დაჩხეს. ამისთვის ჩემი აზრი, სურვილი და თხოვნა ის არის, რომ ეს „ვირთული დაწესებანი“ (ослиныя учреждения), ეს „სკოლები ეშმაკას“ საუკუნოთ დაიღუპონ ქვესვენელში, ან არა და — გადაკეთდნენ ჭეშმარიტ-ქრისტიანულ სკოლებათ“... ესატესადო, ჯოჯოხეთი — აი რა იყვნენ უწინდელნი სკოლები“, ამბობს ლიუტერი.

ლიუტერმა ძალ კარგათ იცოდა, რომ სკოლაში უზარმული სულისა და გულის შემხუთველი წესები მეტათ მავნებელნი არიან საქმისთვის. იცოდა, რომ ყოველთვის საჭიროა თავისუფლება სწავლაში, მაგრამ უზარმული სენის მოსასპობლათ იმანაც ვერა გააკეთა. იმან წინათვე უარ-ჭყო თვით-მოქმედება საზოგადოებისა სკოლის საქმეში, რადგანაც კავშირი დაიჭარა სახელმწიფოსთან და ამ უარ-ჭყოფობის შემდეგ რაღა თავისუფლება მოხერხდებოდა სკოლაში, თუმცა ეს თავისუფლება ლიუტერს ესმოდა. სკოლა ჩავარდა სახელმწიფოს პოლიტიურ მხრუხველობაში, რომელ მდგომარეობაშიაც ესაა არის. XVI და XVII საუკუნეებში ისეთივე სურათებს ვხვდებით ლიუტერი-საგან გაჩენილ სკოლებში, როგორც იმის წინათ, საშუალო სა-

უკუნეებში*) იგივე ჯალათები სკოლაში, იგივე ტყუა-ტყუა, იგივე ფარმულების და სიტყვების გასეპირება, როგორც წინათა.

ლიუტერის მნიშვნელობა სახალხო განათლებაში მით უფრო მეტია და საუფროდებო, რამ ის თხოულობდა მარტო კლეიგურ სწავლას ვი არა, საკრესანც; თხოულობდა, რამ ხალხისათვის ესწავლებინათ როგორც სამღვთო წიკრალი, ისევე თეზიკა, მატემატიკა, არითმეტიკა, გიმნასტიკა და სხვ. თუ ვეკლას ამასთან შკითხველი იმასაც არ დაივიწყებს, რამ ლიუტერი

*) მეტი არ იქნება აქ ჩვენ ერთი მაგალითი მოვიყვანოთ მაშინდელი სწავლა - განათლებისა. უ. მიხაილოვს მოჰყვას ბაზედოვისაგან აწერილი შვაბელი რექტორი, რომელსაც უმსახურნია ორმოცდა თერთმეტი წელიწადი და სამი თვე. აი ღვაწლი ამ ნეტარ-ხსენებული რექტორისა: этот ректоръ въ пятьдесятъ-одинъ годъ и три мѣсяца своей педагогической дѣятельности далъ: 911,527 ударовъ палкою; 124,010 ударовъ розгами; 20,989 ударовъ линейкою по рукамъ; 136,715 ударовъ рукою; 10,235 ударовъ въ зубы; 7,905 оплеухъ; 1,115,800 щелчковъ по головѣ; 22,763 удара внигою; 777 разъ ставилъ на колѣни на горохъ; 613 разъ ставилъ на колѣни на трехугольное дерево; 5,001 разъ надѣлъ колпакъ съ ослиными ушами; 1,706 разъ приказалъ держать розги; у него было 903,000 ругательныхъ словъ, изъ коихъ часть принадлежала народному языку, часть же была придумана имъ самимъ. Дѣло, № 2 1873 г. 114 стр. «Первоначальное образование въ Пруси» Михайлова. —

ღებოდა მასშინ კერძის აზრი! ვინც კი ციციკონას ლექსის
 წერას შეისწავლიდა და სხელს „Ciseronianus“ დაიმსახურებდა,
 ის იყო უბედნიერესი შვილი თავის მამულისა. ლიუტერის კლასი-
 სიცისმს სხვებსუ ნაკლებათ შატვიის-ცემას არ აკლებდა. ამისთვი-
 საც სკოლას იმან მისცა ლათინური მიმათრულება. ამითი, რა-
 საკვირველია, განათლებას თავისი გამაცხობველები ძალა მია-
 კვდა, ხალხის დახმარება ვეღარ შეიძლო და სრულებით ცრუ და
 მავნებელ საქმეს შესწირა თავი. სკოლა იმის მაგივრათ, რომ
 სახალხო ნემეცურ გზას დასდგომოდა და თავისი სამღვთო
 ვადი, ხალხის ცხოვრების განვითარება და გაუმჯობესება, შეე-
 სრულებინა, — მავნებელ და ყაფს საქმეს ემსახურებოდა... სკოლა
 ხალხს გამოჭვდიკვს ხელიდან და კლასიციზმს შესწირეს
 მსხვერპლათ. რეფორმაციამ უარ-ჭყო ხალხისნება, არა-სრული-
 ად იწამა იგი. მეორე ნაკლებუკანება რეფორმაციისა გამოინატება
 იმაში, რომ ის უფრო ქალაქს და არა სოფელს ემსახურებო-
 და. მასშინათვე ბურჟუას დაჩნა ბურთი და მოკდანიც. მთავრო-
 ბაც და ეკლესიაც ხელს იმას უწეობდნენ, იმისთვის სცდილობ-
 დნენ. სკოლებს და სასწავლებლებს უფრო იმას უმართავდნენ.
 კეთილ-დღეობა ბურჟუასი მასშინვე შეურყეველათ დააჩნდა. მამა-
 ლიუტერს დაბალი ხალხი არც მაგრე რიგათ უყვარდა და არც
 ახსოვდა. სკოლებიც უფრო ქალაქებში შენდებოდა. სოფლებში
 მკვდლის თანამემწენი „კისტრები“ დაბალ ხალხს უფრო სამღვ-
 თო წერილს ადგინებდნენ და იმასაც უნიჭოთ, უკოდინრათ.
 საერო სწავლა, აღმარებული თეორეტიკულათ, რომორც საჭი-
 რება, თუ სრულებით განდევნილი არ იყო, მაინც ვერკვან

უწინადადებს მოკლებული იყო. აი ნამდვილი სურათი რეფორ-
მაციის სკოლისა.*)

XI

რეფორმაციამ გომიწვია ისტორიის ასპარეზზე რელიგიური
რეაქცია. ეს იყო სათრანგე ეკლესიის საქმე. საშინელი ბრძოლა
ასტყდა ამ ეკლესიის და რეფორმაციის შორის. უამისაბაძ ან
შეიძლება. ასალ-მომჩინობას. მეტადვე რადესაც ეს ჩვეულებ-
რივ მდგომარეობას და მცლებულ ცხოვრების განყოფილებას
ანდევს, ყოველთვის უკან მისდევს რეაქცია ეს რეაქცია ყო-
ველ გვარ ისტორიულ მომჩინობაში მოიხვეჭება. რეფორმაცი-
საც თან მოჰყვა. სათრანგე ეკლესიამ კარგათ იგონა და
დაინახა, რომ საშუალოთ მნიშვნელობას და გავლენას დაჰკარ-
გავს, თუ თავს არ უშეკვლა, საქმეს ხეჩინათ და გონივრულათ
ხელი არ მოჰკიდა. პოლიტიკური «მაკიაველიზმი» და სხვა სი-
ბრძნე ამ ეკლესიის კარგა ჰქონდა გასუბერებული და იტოდა, თუ
რადგან და რა ხანით უნდა მტერთან ბრძოლა.

*) თუ რა სამწუნარო მდგომარეობაში იყო საერო სწავლა მაშინ-
დელ დროს (XVI ს.), სჩანს შემდეგი ფაქტიდან: ვიტენბერგის უნი-
ვერსიტეტის დოცენტმა — მათემატიკოსმა წარმოსთქვა სიტყვა, რომლი-
თაც სტუდენტებს ამხნეებდა და უმტკიცებდა მათ, რომ არითმეტიკის
დასაწყისი ადვილათ შეიძლება კაცმა შეისწავლოს და, თუ ა გამრავ-
ლება რიცხვისა და განყოფილება (რატათი არ იყოს, რომ ძნელი არიან,
მაგრამ მაინც, როგორც იქნება, იმასაც შევისწავლითო. ОКОЛЬСКИЙ 114
стр.

ამაჟი და თავ მოყვარე ეკლესიას ბრძოლის ველს რეფორმაციას დაუთმობდა, თუ არ შეებოდა და რძი არ დაეწყო. მაღალ ტრადიციულ სუკათს წარმოადგენს ეს ბრძოლა! ამ ბრძოლის ველს, რეფორმაციამ წინ გაიძღვრა სკოლა. საფრანგე ეკლესიამაც ამას მოჰკვიდა ხელი და ამ იარაღით შეიმოსა. ერთი და იგივე იარაღით შედეგად მტკბილი გავიძნენ ბრძოლის ველზედ... აქ ერთი რამ კიდევ უნდა დაუმატოთ. საფრანგე ეკლესიამ არ იკმაჩა იარაღით მარტო სახალხო სკოლა. ჭკუით და გონებით ბრძოლა თავის მტკბილ ისეთი კეთილ-შობილური და კაცის თუ საზოგადოების ღირსების ამამაღლებული საქმეა, რომ გარკვენილი და უხეობით დატყუებული საფრანგე ეკლესია მარტო განათლების იარაღს არ დასჯერდებოდა, სხვა რამეც უნდა მოეძებნა, სხვა თერ ხმალიც უნდა ეშოვნა. სწორეთ რომ ასეთ ნაირათ მოიქცა ეს ეკლესია. იმან ცუცხლს და სისხლსაც მიჰმართა. სკოლა, განათლება და ამასთან ცუცხლი და სისხლი — აი საფრანგე ეკლესიის მაშინდელი იარაღი, აი რით იყო ის მაშინ აღჭურვილი. სკოლას ხელი მოჰკვიდაც იესუიტებმა, ცუცხლი და სისხლი წილათ ერგათ დომინიკანებს. 1538 წელს გამაჩენილმა გენტი ლომლამ დაწესა „საზოგადოება იესოსი“ ეს საზოგადოება საშინელი და დაუცხრომელი მტერი იყო ახალი რელიგიური მოძრაობისა — რეფორმაციისა. პირველათვე ამ საზოგადოებამ ხელი მიჰყო სკოლების გახსნას და ბევრით აჯობა და წინ გაუწრო რეფორმაციას, როგორც სკოლურა წესების გაუმჯობესებით, ისე მთოდის განკეთილებით და სხ. თუ რა კარგათ გაუმჯობესეს იესუიტებმა სკოლის საქმე, სხანს იქიდვან, რომ, როგორც უ. რკალსკი ამბობს, გამაჩენილი ფილასოფოსი ბეკონ ვერულამიელი ძრვილ მადლიერი იყო იესუიტურა სკოლებისა და აქედან მათ. სკოლები კარგს მდგო-

მარეობაში იყენენ, სინამდისინ რეაქცია განგრძობდებოდა, და შედეგად ამ რეაქციისას ისინი დაეცნენ, რადგანაც თვალყურს აღარ ადგებდნენ მათ. დომინიკანტობის მოქმედება სულ სხვა იყო. იმათ დროშასზედ ეწეოდა სისხლი, ცუცხლი, ხმალი ინკვიზიცია და ასრულ წოდებული „auto—da—fé“— აი იმათი იარაღი და თარსხალი დიდს და უწყალოდ ამ ი, რომელიც იმათ რეფორმაციას გამოუცხადეს. ვაჟი შიგოთდება და ძრწუნდება, როდესაც თვალწინ დომინიკანტობის მოქმედებანი წარმოუდგებიან!... მაგრამ საქმე იმაშია, რომ აზრებთას ბრძოლას სისხლით და ცუცხლით არ გამოდგება. ასალი აზრის შემუსვრა და ძირიანათ ამოგდება არ შეიძლება. რამდენსაც აზრს სდევნით, იმოდენათ იმას უფრო დიდი ძალა ემატება, უფრო თან-და თან ვრცელდება. დროებით აზრის დამახინჯება შეიძლება, მაგრამ იმისი აღმოცენება კი არა. დამახინჯება ხომ, როგორც წინათაც ვსთქვით, დიდათ საშიში და მავნებელი საქმეა. ეს დამახინჯება არის უმთავრესი მიზეზი იმ რეგულაციებისა, რომლებიც ასე გახშირდნენ ჩვენ დროს. მიუხედავად იმისა, რომელიც აზრს, ნუ გაუხდებით იმათ მტრათ და მტრწმუნეთ, რომ საქმე ძრვიელ ვარგათ წავა. ინკვიზიცია და „ანტოდა-ტე“ (ცუცხლით დაწვა) აზრს ვერ მოჭყლავენ საშუალოდ და ვერც მოჭყლეს. რეფორმაციამ წინ გაიძღვალა თავისი სკოლა და დაადგა თავისი გზას. ბრძოლამ, რომელიც მოხდა რეფორმაციის და საფრანგე ეკლესიის შიგნის, ერთი სასარგებლო და ხელ-სამძღვანელოთ მისაღები დასკვნა გვიჩვენა. ეს დასკვნა მდგომარეობს იმაში, რომ უნებობითი ძალის და ავტორიტეტის მოსაპოვებლათ სახელმწიფოს თუ რომელიმე საზოგადოებისათვის საჭიროა სახალხო განათლება, სკოლა. ყველა კაცის თუ ხალხის ძალა ამ სკოლაში იზრდება. ეს აზრი ნელნელა გა-

ვრცელდა და ბოლო დროს, მეოთხრამეტე საუკუნეში, თუ გველ-
გან არა, ზოგიერთა სახელმწიფოებში მინც, მართებლბამ ამ
აზრს მაგრათ ხელი მოჭკიდა და მოქმედების პროგრამმით გაი-
ხადა. მაგრამ აქ უნდა შევხედეთ და უკან დავიწიოთ.

რც და-ათ წლოვანმა ომიანობამ ცოტა-ხანს შეაჩერა სა-
ხალხო განათლების საქმე და დიდა ვნება მოუტანა მას. გადა-
ავლთ თვალი ამ რც და-ათის წლის ისტორიას. ყველგან სი-
სული და ტეტწლი, ყოველ-ადგილას ხალხის გოდება და ტანჯვა...
ვინაჲს ეტადა და ახსოვდა სახალხო სკოლას! შემდეგ ამ ომიანო-
ბისა ეროტესტანტულ სახელმწიფოებში და შეტადრე პრუსიას-
ში დაიწყო ენტროული და შეუხერტებლი ზრუნვა სახალხო სკო-
ლების გაფრთხილებასუდ. პრუსიის ისტორია მართლც რამ
საკვირვულია, აქ წინათვე სკოლას მოჭკიდეს ხელი და მართლც
რამ ამ სახელმწიფოს ძლიერება ამ სკოლასუდ აშენდა. „ჩრდი-
ლოეთის დათკა“ (ასე უწოდებს ისტორიკოსი კარულიი ტრი-
დრის ვილტკლემ I) ახირებული კაცი იყო. თავში დაზიანებულ
კაცსავით ქუბებში დარბოდა, ყველა საქმეში ერეოდა, ევიატე-
ბოდა; ხელიდგან ჯოხს არ მოიშორებდა. ახოვანს კაცს არ გა-
უშვებდა, ოღონც ენას სადმე. თუ ვერ იყიდდა მას, მოიპარავდა
ზაინც. ტანოვანი კაცები იმას ჯარისთვის ესაჭიროებოდა. ცოლ-
შვილს მამდრისად ზურის ჭმას უშლიდა და ტანს-ფეხს ისე
ღარბეულათ აცმეკდა, რამ იმის ცოლს და ქალებს კარსუდ გა-
მოსკლაც კი ეთავილებოდათ და სირცხვილათ მიანნდათ.*) რა
საქმასთვის ხმარობდა ტრიდრის ვილტკლემ I ფულებს? რისთვის
ჭკლამდა ცოლ-შვილს შიმშილით? იმის სუკვილი და წადილი

*) Михайловъ, Дѣло № 1, 73 г. стр. 144, 145.

ჟარის და სკოლების გაწვდვება, გამწვდვება იყო. იმან თავის სიტყვებში 1800 სკოლა დაწას.

ჟარი და სკოლა—აი პოლიტიკური ტრადიცია, რომელსაც შრუსსა კროტუდით ექსანერებოდა და ექსანერება ეხლაც. შესანიშნავი და საუკრადებო ის არას, რომ, რაც უნდა რეაქციის მამხდარიყო შრუსსაში, ეს რეაქციის სახალხო სკოლას არ უშლიდა. თითქმის ყველა ბანაკის „სახელმწიფოს კაცი“ სკოლის გულის შემატვიკარი მამხრე და მკობარი იყო. ამან განამდიკურა უწინდელი მწიწინტუდა შრუსსა. ყაზარმა და სკოლა, მაგრამ იგივე ყაზარმული სკოლა—აი რა იყო ამ გამდიკურების მიზეზი. ფრიდრიხ დიდმა განაგრძო თავისი მამის საქმე.

პოლიტიკურ სახელმწიფომ სული და გული შეხუთა. ცხოვრება და თავისუფლება კვლავ სუნთქავდნენ, ჭკერი არ იყო. „სახელმწიფო მე ვარა“, „ჩემს უკან თუნდაც წარდგინა“—ამას ამბობდენ თითონ ხელმწიფონი. საფრანკო ეკლესიაც რაში უკრავდა, ბანს დასძახდა პოლიტიკურ სახელმწიფოს, მაგრამ არც თავის ტრადიციას აკლავდა ხელს. თუ რა საშინელს ბიწიერებას მიაღწა ეს ეკლესია, სხანს იმ ფაქტიდან (ეს ფაქტი მოგვეყვას ღუი ბლანას ისტორიიდან), რომ თითონ უმალესი პირები სასულიერო წოდებისა რძეში ბანაობდნენ—პირის სახე და კანი გაკვიტოთრდება და ქალებს მიკწონებითო. თუმცა „მაჯნურება სხვა რაშა, არ სიძვისა დასადარი.“ მაგრამ სასულიერო წოდება ამ გასკაუებას არ დასდევდა... მოთმენა აღარ შეიძლებადა. გახნდა კრიტიკული ანალიზი... რადგანაც პოლიტიკური სახელმწიფო და ეკლესია იყვნენ უმთავრესნი მიზეზნი მაშინდელი ცხოვრების უარებისობისა, ამისათვისაც იმათ, უფრო იმათ შეხე ეს ანალიზი. მთელი მეთვრამეტე საუკუნის ცხოვებითი მამხარება რა დიდ ნაწილათ განიყოფება. საუკუნის პირველ ნა-

ხევაკს შეუბოდა ვოლტერი, მეორე სახევაკში წესსა. აზრის
 ბეჭადები ესენი იყვნენ, შეთუქამეტე საუკუნის კრიტიკული ანა-
 ლიზი ამათ შორის გაიყა. შვითსკლმა კი არ იფიქრას—ვი-
 თომც მარტო ვოლტერი და წესსა მოქმედებდნენ. არა, იმათ
 უკან თუ გვერდით მისდევდა მთელი ლაშქარი და ამ ლაშქარს
 კიდევ წინ მიუძღვოდა შრომა კრიტიკული ანალიზისა. თითქმის
 თვე არ გავიდოდა ისე, რომ ახალი თხზულება არ გამოსული-
 ყა. თხზულება, რომელიც ეკლესიას და პოლიტიკურ სახელმწი-
 ფოს აქტ-იქით აქანებდა და სიკვდილს უმისადებდა. ვოლტერს
 წილათ ერგო ეკლესია, წესსა — პოლიტიკური სახელმწიფო.
 ღრმად დააჩნდა ის აზრი, რომ „ხალხი“ და მხოლოდ ხალხი
 არის ძალა სახელმწიფოსი. ვოლტერმა ბოლო მოუღო სასუ-
 ლიერო წოდებას და მამასადამე იმ აზრს ემსახურა, რომ სა-
 ხალხო განათლება ეკლესიის ხელში არ უნდა იყოს. იმან შე-
 მუსრა სასულიერო წოდებრივი პრინციპი სახალხო სკოლისა. ძნე-
 ლათ შეიძლება მოიპოვებოდეს ღირსებით შემკული კაცი იმ
 საქმისთვის, რომელსაც ვოლტერი ემსახურებოდა, როგორც
 ვოლტერი იყო. ეს მრავალ გვარ ნიჭიანი კაცი ფილოსოფო-
 სიც იყო, ცუქციც..... რა გინდა რომ ის არ იყო. იქ-
 ნება ბევრმა პარადოქსათ მიიღოს ჩვენი აზრი, მაგრამ ჩვენ
 მაინც იმას ვიტყვით, რომ, ევროპას რომ ეს კაცი არ
 გასჩენოდა, იქნება ესეც სახალხო განათლება ეკლესიას და სა-
 სულიერო წოდებას სჭეროდა ხელში... შვითხველი, რომელსაც
 გაუხეზირების ის ფორმულა, დოღმატი, რომ ისტორიული
 პრაგმატის კანონი აქტ-იქით არ უხვევს, ფატალისტიკურათ
 ერთს ბილიკას ადგია, — არ დამეთანხმება და სიცილს დაიწყებს...
 რაც უნდა იყოს, ვოლტერმა მოუღო ბოლო ეკლესიურ წოდე-
 ბრიულ მიმართულებას სახალხო სკოლაში. აი როდის დააჩნდა

საერო შიშაბრთულება, საერო ზნეობა სკოლაში. რომლის გულის-
სათვისაც ეხდა საფრანგეთში გასაღწარი თავის მტერკა არის...
რაც ლიუტერმა ვერ შეასრულა, ის ვოლტერმა გააკეთა.

რუსის ასპარეზი სულ სხვა იყო. განათლების სიყალბე,
სახელმწიფოს ზოლიციური უღელი — აი ის რას ეწოდება. ზო-
ლიციურ კემპში ჩაყვანა მთელი თავისუფლება, ხალხი და სა-
ხელმწიფო ერთს და იგივეს ნიშნავდნენ. საჭირო იყო ამ კე-
მპის დამხობა. ეს საქმე რუსთაში მიჰყენებდათ იგისრად. რუს-
ისას „ემილი“ სწორეთ რომ უმბარა იყო. ხალხი, ხალხისნობა,
დემოკრატია — აი რუსის იდეალი. ამას თხზულება რომესპი-
კის სტოლზედ ედო და იმაზედ აშენებდა კონსტიტუციას.....

ნიკო ხიზანოვი.

(გავრძელება იქნება)

მეფისა და მისი მსახურისა და მისი
და მისი მსახურისა და მისი
და მისი მსახურისა და მისი

* * *

შვა ღამის ღრუსა მარტო მინდორზედ
დაღ-ნებული ხელ ხელა ვლიდი;
ხმა ან მუამოდა აჩსაიდგანა,
და მეც მდუმარეთ ვიყავ, ცრემლს ვღვრიდი.

ჩემსა გონებას და მწუხარებას
გატეობინებდი მაღლა ზეცასა,
რომ იქიდგანა რამე სიკეთე
აწ მოეკლინა ამ ქვეყანასა

ამ ღროს უცრად ცას შევატყედი,
მოკაშკაშენი ვარკვკლავნი ვნახე;
იმ ვარკვკლავთ შორის ერთს დავაკვირდი
მასშია ვპოვე ერთ ქვეყნის სახე:

იყო მატარა, ტანათ მოწილი,
მაგრამ კი ღრუბლებს ან იკარებდა;
იგი სინათლით თითქო სხვეის სვობდა:
სულ კაშკაშებდა, შირ-მცინარებდა.

მაგრამ სხვა ვაკსკვლავთ შუნი ჩაიგდეს:
 გარს შემოერთენენ ძმანი მტრულათა,
 ჰინ-მცინარება და სიკაშკაშე
 შეატვლევინეს მწუხარებათა...

—
 მაშინ დაკვარდი დედამიწასუდ,
 მუხლ-მოდრეკილი დავიწეე ლოცვა:
 „ღმერთო! იხსენი შენ ის ვაკსკვლავი,
 რომელსაც სხვები გარს შემოერთებენ“.

—
 ავდეშ, კვლავ შეტას ავგანუარ თვალი
 ნანობ ვაკსკვლავის საძებნელათა;
 ვპოვე, ძლივს ვიციან — შესცვლოდა ფერი,
 ან გაშკაშებდა წინანდელათა.

ნესტ. უბ — შვილი.

1881 წ. ოკტომბერის 16.

შავკოზილი ფრინველი.

(ნათარგმნი ალჟირულიდან).

ფრთა გაშლილი დაკურინვილი თავისუფლათა
და ვუმღერდი ჩემს ბარტყებსა მხიარულათა,
მაგრამ ბედმან, შავმან ბედმან, სედავ, რა მაყუ!
თავისუფლებს წამართვა, ბოლო მომიღო.

* * *

გაღიაში მოესვენარს ვარ სიტყვებში:
ჩემი ბარტყი ჩემთა მტერთა უპურიათ ხელში;
ფოფოხეთის აღში ვიწვა და ვიტანჯები...
ღმერთო! მოწყალეთ, შემიწათ რასღა იქნები?

* * *

მტარვალბმა ფრთა დამაჭრეს, თეხნი მომკვეთეს.
და ენასაც ამომგლჯნ მე ან ხვალ, ან დღეს.
მაგრამა მე მანუგაშეის იმედი ერთი,
რომ შეისმენს ჩემს კედლებას მოწყალე ღმერთი.

* * *

მე მსურს: ვფრინდე და დავმღერდე მხიარულათა,
თანაც ვზრდიდე ჩემს ბარტყებსა თავისუფლათა,
რომ მე ბედმან, შავმან ბედმან მასე არ მიგოს
და მტარვალბმა ჩემი ენა არ ამომგლიჯოს.

ფ. 6.

22 მაისს 1882 წ.

საქართველოს ენციკლოპედია

ახალგაზღვრული მოხუცებულობაზედ.

(უ. ხუდადავის უკანასკნელი სტატიის შესახებ)

სიბერე მანდავს, დავლიე სიყმაწვილისა დღენია-
რუსთაველი.

I

სასაცილო სანახვია ქართული ლიტერატურული კრიტიკა-
გერ იქნა და ვერ მოიკიდა იმან ჩვენ შუკრლობაში ფეხი. ან
საიდგან მოიკიჯებდა, რომ იმ საცოდავს, თავის ახლგნებსათან,
თავის ფახთან, ჩხიჩის სიწლო ფეხები გამოუბავს და, რამდენ
ნახტომსაცა იქმს, იმდენი ჩაკვერება ფეხები და ყირამაღა გადა-
იმარტლებს სოღმე.

დღემდის ქართული კრიტიკა მაგრა ჩამკვდაჩა ერთი ბეწო
გაღისავით ფორმულაში და ხმრეკა ახსაცთა აქვს. გარეშე ძალა
იმაზედ არ მოქმედობს და საკუთარი ძალა კიდევ ისეთი კმა-
ყოფილდა თავისი შეუშერკვებელი ბედით, რომ სრულიად არა
სთქვამს საჭიროდ — შატრა გაიწიოს სიგძე-სიგახესე, ცო-
ტა რამ სათვალავი გაიკეთოს.

გამოვიდა რამელიმე წიგნი. კრიტიკა ფლეგმატიკურათ აც-
ხადებს საჭეუწით: „დაიბეჭდა და ისეიდება ესა-და-ეს წიგნი, ამა-

და-ამ გამოჩენილი ავტორისა. ამ დღეებში ჩვენ ვრცლათ გვეჩვენებოდა დიდი მსჯელობა მასზე, და ასეთი წინასიტყვაობიდან შეითხველი მაშინვე იგულისხმებს, რომ ალბათ კრიტიკას მოსწონება თხზულება, და აჩანს ნაკლები თვალთვლით ელოდება მის «აზრს». აგერ გავიდა რი სამი თვე, ხან ერთი წელიწადიც (ხან რი და სამიც!) და გვიჩვენებდა ამოიღო თავისი ძალუმი ხმა, თავისი „საკუთარი აზრი“, რომელიც შესდგება ჩვეულებრივი წყობილებით: „ამას წინათ ჩვენ დაუპირდით შეითხველს დაწვრილებით მოგველაპარაკება ამა-და-ამ შესანიშნავ ნაწერზედ. დღეს ვხედავთ, რომ წიგნმა მოახდინა თავისი შთაბეჭდილება მრავალ შეითხველზედ, და საჭიროთ მიგვაჩინა ჩვენი აზრი განუზიარებათ ამის შესახებ. მით მომეტებული არ შეიძლება სიხუმე და ხმის ამოუღებლობა, რომ ჩვენ დაუპირდით მასზედ მოლაპარაკება. და რადგანაც ზიარება კაცს ცალს წაართმევსო, იტუვის ხოლმე ჩვენი ბრძნული ქართული ანდაზა, — გარდა ამისა, რადგანაც ჩვენ, ესეთი შიშიც რომ არ იყოს, ღვთიურ მოვალეობათ მიგვაჩინა სიტუვის ასრულება; ამის ძალით ჩვენ უთუოდ უნდა გამოვსთქვათ ჩვენი აზრი. აი, გაიგონეთ და ჩამიხსენებოთ გარკათ, და გადავაც დაგიმტკიცებთ, რომ ჩვენ აზრზედ აჩანს რდეს უარს არ ვიზამთ და, ჩვეულებისამებრ მტკიცეთ გადავებით მას. ანა. შაშ იხმინეთ:

„ჩვენ საქვეუროთ ვადვიარებთ, რომ ვინც რა უნდა თქვასო, წინაქვილმა კი თქვასო, და ეს თხზულება ძალიან გარკია, უწარჩინებულესია. ის არის თავი და ბოლო ჩვენი მწერლობისა. ხალხი, რომელსაც ასეთი ძალუმი მწერალი გამოკრდება, არის ძლიერი და ჭქონის მომავალი. მსურვალე სურვილით ვიხატებთ მის გაუჩერებელ მოგზაურობას ქართველებში. რომელი ქართველიც იქამდის გადაპირული იქნება, იქამდის სინი-

დის დაკარგული და დამხინებული, რომ ამ წიგნზედ ცუდს
 რასმეს იტყვის, და ეს ან დაუდუნდება მაშინათვე სკანდლი-
 ვანგებით, იმ სამარცხინო ქართულზედ ჩვენ თამამთ შეკვი-
 ლიან ქვეყნას თითით ვუჩვენოთ და ვაღვიაროთ იგი მამულის
 მოღალატეთ. მეტი, რასაკვირველია, თუ ვიდრე ან გატყდა და
 ან გამოსთქვა ბეჭდში, რომ ესა-და-ეს წიგნი მართლად კარგია,
 მაშინ ჩვენ სრული ნება გვაქვს ვაფრინოთ გორკესზონდენციები
 ამ მამულის მოღალატეზედ «Голосъ» — «Новое Время» —
 «Московскія Вѣдомости» — «Русь» — «Русскій Курьеръ» — «Ми-
 нута» — «Кіевлянинъ» ში და ვიდრე სხვებში, რომ ჩვენ საზოგა-
 დოებსა, მის ზატოხსებას და „საქმეზედ თავ დადებულობას“
 ამწარებს ასეთი საზიზღარი გვამი, როგორცა ვლიან ამ წიგნის
 დამწუნებელი ზიარი.“

„ეს არის ჩვენი ბეჭითი აზრი, და ვაი იმის ტყავს. ვინც
 ჩვენ ან დაგვთანხმდება! მწარე დღეს დავაქნებთ ჩვენ იმას!...
 მართლად მეწინაქალაქები ვი აჩვის ვეგონოთ, რომ ქუდი მტკრია-
 ნი ვკრუჩავს. ისეთი სისასლი ტრიალებს ჩვენ ძარღვებში, რომ...
 რომ .. სულ... როგორც დაუღაჟი“!...

აი, კრიტიკის ბეჭითი აზრი თხზულებაზედ, როდესაც ის
 მოსწონს.

ახა, ასლად გასინჯეთ მასივე «საკუთარი აზრი», როდესაც
 იმას ან მოსწონს თხზულება: „ჩვენ შეგვატყობენს, რომ ამა-
 და ამ გამოუტყინო ბუღ ზიარს განუზრახავს თავისი ნაბღაჯნების
 დაბეჭდა და დამახინება ჩვენი საცოდავი საზოგადოებისა. ამ
 დღეებში გამოვა ცალკე წიგნათა, თუ ადრევე ან ჩაკვდა, ჩვენდა
 სასიხარულოდ. ვნახოთ, ერთი რა შვილი იქნება“. აკერ დაიბეჭ-
 და ასეთი რკომენდაციის მიმღები წიგნი. გამოღანძღული ავ-
 ტორი წაჩსდგა საზოგადოების წინაშე. კრიტიკამაც შეიტყო

და ამხადებს ჩხაკე განჩხად ბას: „ამ დღეებში ჩვენ მიერ უკვე დაბეჭდილი ამბავი მართალი გამოდის — გასული წელიწადი ავტორის ტინტიცი წიგნი, როგორც ჩვენ ვიწინასწარმეტყველებთ, ძლიერ, ვაი-ვაგლანით, გამოხსნის რაგდა. და ჩვენც ამ მცირე ხანში ძალიან ვგრძელთ მკვილასაწარმოებთ ამ თხზულებასზედ“.

გადის უწყალოდ დრო, მაგრამ მკვლასაწარმოება ჯერ არისა და სჩანს. მკითხველმა იცის, რა ნაირი იქნება ის მკვლასაწარმოება, მაგრამ მანც უფლოდეს — იქნება ჩვენი კრიტიკა როგორმე ისეთ თხათ გადაიქცეს, რომ სულ ტყუილ-ტყუილ ციგანი მოიგონოს. ჰა, მიიუწებს ხოლმე წყლიწადი, და კრიტიკაც ამოიღებს თავს მეხვიით გამჭრის ხმას: „მართალია, კარგა-ხინაა, რაც ეს რეკონული წიგნი გამოხსნის რაგდა, მაგრამ ჩვენ არაფერს ვამბობდით, რადგანაც დარწმუნებული ვართ, რომ ამას სულელისა და მხუცის გარდა არაფერ არ წაიკითხავდა ჩიგანნი კაცი. ჩვენ წავიკითხეთ და არავითარნი შთაბეჭდილება არ იქონია ჩვენზედ. ხომ მოგსხენებათ, გამოხსნის რაგდა რამ მოაგონებს კაცს იმერულ თამაშობას — ღორონბას. და ახა ამისთანა ღორონბაზედ, ანუ ღორონბა ღიჩს, რომ ჩვენისთანა აქლემებმა (უკაცრავით, აქლემებმა ვი არა — ბუდეურებმა) დაკვარვით ძვირფასი დრო და ვთქვამთ რამე! არა ღიჩს, რადგან ჩვენი ღაწარავი წყლის ნაყვას იქნება: ღორონბის დამწერი თითონაც ღორონი იქნება, — მკრე ეს ცხაკული და გაუკონარი ვიჩი თითქმის ერთი და იგივეა. ვიჩს ახა რას ეტყვი! გინდა რომაც სთქვას, ვინ არის შენი გამგონე! თუმცა ჩვენ შარშანვე დაუპირდით მკითხველს საზოგადოებას, რომ მალე მკვილასაწარმოებთ ამ გამოხსნის რაგდაზედ წიგნზედაც, მაგრამ ერთის მხრით ვგრძნობოდა პირობის აღსრულება. ან რის მანქანაა სიტყვის გაუტყულობა? არაფერია, თქვენმა ვიხე! და თუ ესაა ჩვენ აღარა და აღარ ვიშლით ღაწარავს, ეგ იმი-

ტომ, რომ ამ მოკლე ხანში ის იდიოტი მწერალი, ჩვენდა გუ-
ლითად სამწუხაროდ, კიდევ აზიურებს თავისი გამოფხვნილი ტვი-
ნის ნაწარმოების დაბეჭდასათ. ხვენ წინათვე ვიცით, რომ ეს
ავტორი და გოგოლის გიჟი ერთმანეთს შორს ვერ წაუვლენ
თავიანთ მოაზრებაში. აი თუ გინდა პირველი მისი ნაწერი გა-
კისნჯოთ და თქვენ იფიქრეთ—შეუძლიან თუ არა ამ მწერალს,
მიქაჩვის გარეშე, სხვა რიგიანი რამე დასწეროს?!

„ჩვენ არ გვეძინიან «საკუთარი აზრის» წარმოთქმა, გინდა
მოწინააღმდეგეს იქნამდის დაეწვას გული, რომ მოგვეპაროს და
შიგ შუბლში თეშტო დაგვანაღოს—სამართლისთვის ჩვენ დი-
დი ხანია თავი ზვარაკათ, გუჩატათ გადაგვიღვია. აბა, მან
მოისმინეთ ჩვენი აზრი...“

„მკითხველები, რასაკვირველია, უთქმელათ დამეთანხმებიან,
რომ ეს წიგნი არის მტკნარი სუფელაბა. აწუხებს სუფელა-
ბით, შუა წელს და—სისუფელა, ბოლოში ათავებს იმავე სი-
სუფელით, როგორც ველოდებოდით. ან რა უნდა გამოსვლდეს
ხელიდან სუფელას და რეტიანს! სომ გახსოვთ, ჩემო საყვარე-
ლო მკითხველო, ამა და ამ გვერდზედ სიტყვა «საზოგადოებას
მაგივრათ ჩვენი გაშტურებული თვალები კითხულობდნენ „სა-
საზოგადოება“», მერე ნახევარი ასოები მაინც ამ სიტყვაში
ყინამალა დაბეჭდილი ამოვიკითხეთ. წარმოიდგინეთ, გინაღამ
თვალები არ გვეტინა. საწყალა მკითხველო, რამდენი
ცრემლი ჩამოგვვარდა შენი გულსათვის! ვინ იცის, რა
ნაირათ შეგაწუხა იმ სიტყვის ამოკითხვამ, გაგებამ, გი-
დეგ ამოკითხვამ და კიდევ გაგებამ! აბა, კაცმა რომ ჯერ
რიგიანი წერაც არ იცოდეს, ჯერ ანაბანის ამოცნობა არ შეეძ-
ლოს, ამისთანა კაცმა განა კალამს ხელი უნდა მოჰკიდოს! ვაჭი,
რატო წვერი არ მოსტყდა იმ ბალთამან კალამს, როცა ის თავ-

ვის იდიოტურ წიგნსა სთხზავდა! მაგრამ, საუბედუროთ, ეს
 ოხეკა კალამიც ბევრია ჩვენში გასაყიდი, და, ასე გასინჯვით,
 ძალთან იათათაც იუილებიან. ვაჭი, ჩვენ ხელში მანც იყოს იმა-
 თი გაეიდვას! რაცა ასეთი ხელეუბ-დასწუნებელი მწერალი იშო-
 ვნიდა კალამს, მაშინ ყელთან მოსაჭრელი თავი ზღ ყურებთან
 გადაგეტყვას ჩვენთვის! ჭო და, მანამ ასეა საქმე, კადმის წვე-
 რიც რომ მოსტესოდათ, ახლა სხვას იუიდდენ და მანც ვი-
 დევ დაბლაწინდენ ჩვენი გულის მოსაკლავათ და თვალების
 დასაბრმაველად.

„ვიდეკ ბევრი და ძალთან ბევრი სათქმელი გვაქვს, თითქ-
 მის, რომ არ გვეზარებოდეს, რც ამდენს კიდეკ ვიტყოდით, მე
 და ჩემმა ღმერთმა, მაგრამ არა ღირს—რასეუდ შეგაწინოთ თავი!
 ესეცა ვმარც... აქედან თქვენ ამკრათ გაიგებთ, რომ ამასთანა
 თავ-მოყვარე ბაღლები უნდა დაიჭიროს კაცმა, შეკრას ძველებუ-
 რი ღაზათიანი და დარბაისლურა „როზვი“ და შიშველს ტან-
 ზედ ურთი თუ ორი... ურთი თუ ორი! ამის მეტი არა ეშვე-
 ლებათ რც იმათ. ისინი ისეთი უსწავლენია ზ უცოდინანნი არიან,
 რომ ჩვენისთანა განათლებული კაცის სიტყვას კერ გაიგებენ.
 აი როზვი ასლი იმათი საქმეა.

„შეგაწინოთ თავი, მაგრამ საცაა გავათავებთ ამ შენიშვ-
 ნას. ურთი ორიოდე სიტყვაცა. სამწუხაროა, ფრიად სამწუხაროა
 და სატირელია, რომ ასეთი სულელები ჩვენ ჭკუას გავსწავ-
 ლიან. ვაჭიმე, რატომ დედა-მიწა არ გასქდება და შიგ არ ჩა-
 გვიტანს, როდესაც ამ გვარი იდიოტები წიგნებსა ჰბეჭდავენ!
 სწორეთ ხელს კი მოვიჭრიდით ჩვენ, რომ იმათ ადგილას ვი-
 უვნეთ, და იმისთანა სიმხეტეს კი არ ვაღვიარებდით! ვინა
 სთხოვდათ, რომ დაეწერნათ? არა, ჩვენ აქ არ ვიყავით! რაგო,
 ჩვენ ვეღარ მოვასხეყეთ წერა, რომ იმათაც არ ამოეყოთ თავ-

გები?! დასწევდათ ღმერთმა! სწორეთ ეგრე მარჯიდათ, ჩვენი საყვარელი სახლი რომ იტყვის ხელმე, ჩვეულებრივი სიბრძნით: «კუმ თქნი გამაყო — მეც ნასიჩ-ნახინაო». კაი, დასწევდა ღმერთმა ისინაც და იმათი სულელური ნაწერებიც!!!...

ამას იქათ ვი იმედი გვაქვს, რომ იმათსა აღარავინ წიკითხავს, მოაქცევა ისევ ჩვენკენ და არ უაღაღტებს საყვარელს მამულს... .

II

ასეთია საზოგადოთ ჩვენი ლიტერატურული კრიტიკა და იმიტომაც უჭირავს თავი ამჟამათ. არ შეიქვენის თუ... დაახლოებით ასეთ რაობებს“ ატარებს საზოგადოებაში არამც თუ მარტო ცალკე წიგნის შესახებ, მთელი პერიოდიკული ორგანოებიც იმავე ღაზით იქნებიან ხელმე მიღებული ამ კრიტიკით. აკერ მთავრებით თუდა, რომელთაც უიმ დობა და საკვდილის ნატურა იხარჯე რდა ქართულ მწერლობაში, ჯერ რადესაც უერხნაღი რიმედი“ არც ვი გამოსუდიყო ქვეყანაში. ასეთივე დღე მიანერეს «შრომა», რომელზედაც გა. გეს, რომ თხავნა შეუტანათ მისი გამოცემის ნება რთვის ასაღებათაო. ეგ რათ გინდათ! აი თითონ ამ დღეებში რა ხარ ბოლოს უწინასწარმეტყველებდა ჩვენი მასწავლებელი «დრეობა» საწყალ, ერთი ბეწო ბათუმის რუსულ გაზეთს ..

ამ გზაზედა სერიოზობს ჩვენი კრიტიკა და ამ გზას აღვა ჩვენი პუბლიცისტიკაც. ახა გადახსრიკეთ უკანასკნელი ნომრები «შრომისა» ზ ნახეთ, რაკორი ანტაურნი ხასიათი მიუღია მას აღმინის პირფენებისაკენ. მე არა ვარ მამხრე არც უ ღოღობერიძე.

სა, მეტადვე აწვ თ. ა. ნიყარძასა, მაგრამ, სწორე მოგასიყნოთ, რაც ამ გაზეთს მათთვის ტანჯვა მიუყენებს, უბრალო ვიწრო პარტიული ინტერესებისათვის, სწორეთ რომისა და ისპახის განთქმული ინკვიზიტორი გი ვერ მოიფიქრებდა მაგას, დ მომატებულ სატანჯვეს: ჩვენ, ახალ-გაზღობა. პატრიარქათ ვიდრით სამშობლესათვის და თქვენ გი, რადგანაც ჩვენ მსაყვედ არა ხართ, არამედ სცდილობთ, რამ ჩვენსე უღონიერესთან დაიჭიროთ საქმე, ამიტომ თქვენ მამულის მოღალატე ხართ, ჩაუფრთხებუნა, გაჯანმღეუნია. თუ თითს არ მოინებით, ასეთი კორკისმანდენციები გაიჭინოთ რუქულ გაზეთებში და ასეთი რამეები გუოხროთ მთელი რუსეთის საზოგადოებას რამ, რომელსაც თქვენ იქით გაკმგზავრებით, სულ ციება დაგემაწოთო!...

რასა ჭკავს ასეთი კრიტიკა პიროვნების მოქმედებისა? რათა ვიწყდებოთ, რომ თუ ასმა კაცმა გაჯანმღა ადამიანი და რასი გი მისა ქებით განცხრომაში იყო, მას პატრიარქა სცემდა, ამისთანა კაცს თამამათ შეუძლიან, რომ არ დაკარგოს არსებობის უფლება, მეტადვე სწორეა. იმას გი იყეთს დღეს აყრან, რომ თითქო რეკლამებს იქით სახსარი აღარ საითა გაქსო, დაიერ გულში ჯ გაათავე შენი სამარცხვინი ცხოვრება. ხუ თუ საზოგადო მოქმედი მოსაკვლედა, რომელსაც ის ჭფიქრობს. რომაო, მართალია ახალ-გაზღობა უფრო უკეთ წაიუგანს ჩვენ საქმესაო, მაგრამ კაი თუ ძველმა თავობამ აჯობოს ამოჩვენ კაში. დანარჩენი რას ხელში ძალა ჯ, მე რომ ახალ-გაზღობისაკენ ვინინო თავი აშკარად, მაშინ ამ ძალამ გათლდოს ბანგიც, ამ ახალგაზღობის ლტოლვაცა, — და თუ ამით საქმეს ეღალატება, მრდი მე ცოტას ვიბოლოტიკანებ, მუვიკვებ თავსა, არას მოვიმოქმედებ ამ.

საქმეშია, — განა ამისთვის უნდა კაცს მიაყენონ სამოქალაქო სიკვდილი?! ეს დიდი ბოროტ-მოქმედებაა.

ამასთან ისიც უნდა ითქვას, რომ, როგორც წყლი მხრის, ატრეტოვე კეთილისა გაზვიადება არაფერი მანქანას. მათემ იპეტის საზოგადოებას არ შეუქლიან გულწრფელათა სთქვას, რომ იქ ახალ-გაზდობას ვერ არ გამოუქნია თავი იმდენათ, რომ დაეთუქა მომქმ დი ძველი თაობა? სამწუხარაა, რა თქმა უნდა, რომ ახალ-გაზდას არ უჭირავს ხელში ცხოვრების ბაიზანი, მაგრამ ხომ ნამდვილი თქვითა მისი უღონიკრობა! აი, იმომქმედეთ, უკეთ გაიძალოთ ხელი, დანახვეთ საზოგადოებას თქვენი აზრი, თქვენი მიმართულება, მოაწინეთ თქვენი სამოქალაქო იდეალები, და მაშინ თამამათ შეგიძლიანთ გახვიდეთ საზოგადოების სათავეში. თუ არა და, ეს მამულის დალატია, ეს გამცემლობა, ეს სინიდაის დაკარგვა, ეს თავსედ ღაფის ჩამოსხმა — ამისთანა ლექსებითა და ცილის წამებით გასეთი მხლელად ინკვიზიტორებს, თავის საზოგადოებრივ ძაღას ამცირებს და აშკარად ახმარებს ამ ძაღას კერძო კაცის წინ-დაუხედავ გაუზატოურებასა და თითქმის მოკვლას. სადაც შეიძლება პირდაპირი ბრძოლა, იქ ინკვიზიტორება დიდი დანაშაულობაა სინიდაის ქვეშ. ინკვიზიტორია მოუხდება არა განათლებულ და გუმანიურ ძაღას, არამედ სიბნელეს, გონება და ნამუს წართმეულ, დახმულ, კვლურ ძაღას...

ჭო და ამ კვანათ, როგორც ლიტერატურულ კრიტიკას, ატრეტოვე საზოგადოებრივი მომქმედების პირდაპირათა ცხოვრების გაჩეკას ასეთი შეუსაბამო თერი სდეკს ჩვენში საზოგადოათ. ამიტომაც არის, რომ ჩვენში ზოგისთვის კრიტიკას დაუმსადებია დაუმსახურებელი კვირკვინი, წითელ ყვითლად ატრეტოვეული; ზოგს კი ესავე კრიტიკა თიტორსედ დაუნდობლათ ევიდება და ისე-

თივე უგულო, უზნო და უდაძინაო, როგორც არის თითონ
ფიქრო, ჩვენებურათ დამახა.

რასაკვირველია, ასეთი კრიტიკა ძნელია გულ-ჩვილი და
ჩბილი, გაუბედავი კაცისათვის. მაგრამ ვისაც ცოტათი მაინც
შეუძლიან არ დაგარკონ გულის სიმაგრე, როდესაც მასზე ამის-
თანა შეუსაბამო «ზრებს» აგრძელებენ ჩვენ საზოგადოებაში,
იმახ არ გაუძნელებს ხელის გაქნევა უღონო გაბრაზებულების
მასაკელებლად.

III

პირად ძალიან გვემუქებოდნენ ჩვენი ნაცნობები — ანათ,
შეილასა, აი დაიბეჭდებო ხუდადოვის სტატია, და აბა, მა
შინა განხავთ, რაც ბიჭები ხართო! ჩვენც მოუხუმენლად ველო-
დებოდით, რადგან გვეგონა, რომ უ ხუდადოვი მიუდგომლათ
შესედავს საგანს, არვის არ დაინდობს არც მეტობრებით, არც
ნაცნობრებით, ე. ი. პეტრუჩათ რომა ვართქვამთ, იგი ამოვა ჩვენს
მწერლობაში, როგორც სამთრის მზე, რომელიც ერთნაირათ
ათობს მდიდარსაც და ღარიბსაც, დიდსაც და პატარასაც, ანუ
ჩამოვა თიბათვის წვიმათ, რომელიც თანაბრად საგრილეს მიაუ-
ნებს განუჩეკვლათ ყველას. ველოდით ამას და გვანახოდა,
რომ ერთხელ მაინც ითქმება ისეთი სიტყვა, რომელიც ამენ-
ბეუღი იქნება არა ვწრო პირგონებაზედა, არამედ სამიკველს
გაიკეთებს ღანათან მოსახრებაში, დადგება რომელსამე სამეც-
ნიერო პრინციპზე, სადაც არა აქვს არავითარი საქმე წვრილმან
თავ-მოკვარებას, — ამ პრინციპის შუქით განათებს ჩვენ
შეცდომილებათა და ღრმათ დაგვაფიქრებს, მეტი. დეე, დამძრა

ზონ და მე გი მეგონა, რომ ნასწავლი ახალ-გაზდა, რომელიც განვითარებული გონისა დიტეკატურულ და სოციალურ ვითარებებში, უგეგვლად შეიტანს ცოტადენ სინათლეს, თუ დამკთის მისთვის მიუცია რაიმე ნიჭი, რომლისაც ეს კრიტიკული თვალთ შეხედავს ჩვენ ზატარა და ჯერ ფეხსედა არ დამდგარ მწერლობას.

წარმოდგინეთ, რომ მე სრულად გამიცრუდნენ იმედები. წარმოდგინეთ, რომ მე უ. ხუდადოვისაგან ყველაზედ ნაკლებ მკველადებოდი იმ დიდ ზატარობას, რომელსაც ის აღვიარებს ასე თამამად. წარმოდგინეთ, რომ ის დიტეკატურულ და ზოგად სოციალურ ვითარებებში სრულებითაც არ ყოფილა ისე განვითარებული, როგორც მე მეგონა. დაუმატეთ ამას ისიც, რომ უ. ხუდადოვი არც ზამთრის ისე ყოფილა და არც ზაფხულის წვიმა, რომ იმას სამშობლო დიტეკატურის ინტერესები გი არა ჰქონია და ამიტომ შეცდომილებათა გამომკველვა, მალაღი ზრინიებით ასალი გზის ჩვენება გი არა სდების გუჯში, არამედ იმას სახეში ჰქონია მხოლოდ ერთი ვიწრო პიროვნება ახალ-გაზდა მწერლებისადმი: თქვე დაწინაგებო, დაიკარგენათ აქედგან! თქვენ გი არ უნდა სწეროთ, აი ჩვენსთან «მეთოდის» გაცმა უნდა სწეროთ!» ერთი სიტყვით, არც რაიმე ზრინიებით, არც სამშობლო დიტეკატურის ინტერესები, არც ახალი გზა ... საუბედურეთ უ. ხუდადოვის სწავლების თურმე თავის საკუთარი თავის გამოჩენა, თავისი დიქსიონების პირველ ზღანზედ დაყენება — რა ხედი აქვთ, რომ ვიდაც უჩინოები, უდიდებო-უმეტესობები შეძლესუფან ჩვენ მწერლობაშია! გავრეგოთ ეგ უდიდისნი აქედგანა! იმას ის დავიწყებია, რომ უდიდის კაცს ვერც დიდიადი დაიხსნის, ვერც სიბერე უშველის. დაჭვიწყებია, რომ სადიტეკატურა ასპარესზე კაცი თავს გაიტანს

მხლად ნიჭით, ცოდნით, და გრძობით. ეს თვისებანი გი-
დეგ ისეთი დვთისაგან დაღვრვიდნი წამ არიან, რომ მათი
მოთავედებთან ახალგაზღვრულნი და სუბრქნიანი. მხლად მ-
ხუცებულსა ჰკონიანთ, რომ ჭკუანა, სწავლაც, გამოცდილებაც
იმათ ხელშია, და ამ შეტყდარი აზრის წყალობით ახალ-გაზღვრ-
უთმქლად, გამოუვლევად აღვიარებენ უჭკუო. შეტყდარ ადა-
მანათ. თუ ახალ-გაზღვრამ მანაც არ უმტუენს თავის მოწოდებას
და არ დაიძალა თავის გზაზედ სიარული, მაშინ მოხუცნი წას-
გი ობასაც შესწამებენ, გაცხოფდებთან კაცზე, უკვლავან იმას ამა-
გებენ, უკვლავან ცდილობენ მას „ტულის მოკვლას,“ ღანძლავენ
და ათრევენ უსახაბო სახასზედა.

IV

უბედურიათ, — ამბობს უ. ხუდადოვი — ვინც ჩვენში ჭკმმა-
რიტობასა და გზას ეძებს, იმეტომათ, რომ ჩვენა მწერლობა
მას არც ჭკმმარიტობას აძლევს ხელში და არც გზასათ. ამ
„უკვდავების წყაროს“ ვერც ჩვენი ცხოვრების ურთი-ერთობა
მისცემს, რადგან იგი წარტვა-ტუქვასზედ მადლს არ წასულათ
და მუდამ წარმოგვიდგენს მხლად საზიზღარ სურათებს, რა-
მეღინც ვერ დაამზიდევენ, ვერ დააშოშმინებენ, ვერ მიიზიდ-
ვენ თავისგან გაურუჩივლ გულსა, გამოუცდელ გონებასათ. მაშა-
სადამე კაცი ამ ნურქარას ეძებს (სადა? ცხოვრებაში ნურას ეძებს?!
მამ საილავობში ეძებოს თუ თავის კაბიეტში!? აქამდის ჩვენი
ბრძენი მწერლები საილავობისაგან გვიშეკრდნენ ხელსა — წაქსუ-
ლი ცხოვრებაა ჩვენი მხსენდიო. აი, ცოტა ხანს უკან უ ხუ-

დადგვი კიდევ სხვას გვეტყვის — ის კაბინეტში შევეყვანო ვერ-
 ბოული მეცნიერებისათვის... მეთოდისათვის... მაგრამ ამახედ
 მექე იქოს.) და ვერაფერსაც (?) ვერ იპოვნის“ (რასაკვირველია,
 ვერას იპოვნის, თუ თავლებში ბნელი აქვს მოკლე და ყუ-
 რებში ლაზარეთის ბიძა დაუგვია) აი ლიტერატურას შეუძ-
 ძლიან წყაფულსად მადამის დადგომ, მაგრამ ჩვენა ლიტერატ-
 ტურის წინამძღვრებასად ძნელია დახარჯილ. «და რა არის აწ
 თვის ჩვენა ლიტერატურა? რაი პასწინა ყურნაა, რამელთა
 შიქის ერთს უკვე საძიარისკენ იქის გაუშვერია .. (ვერ მო-
 გატყობთ, უკაცრავად! ექიმებმა ძლიან შეუწყვეს ხელი და ესლა
 სააქასკ ნ იურებს. ღმერთი მოწყალება — ობლის კვერცხ რა-
 გორმე გამოცხვება. დღეიდგან «იმედმა» სამარკხედ ააღო ხელი
 სამუდამით და დაუთმო ადგილი იმას, ვისაც სურვილი აქვს იქით-
 კენ გამოცხვრებისა, თუმცა ამისთანა მოკლავრობას არავის არ
 ვუჩნებთ — ცუდია.) მექე, რომ რიგინი ვინმე სწერდენ შიგ,
 კიდევ ჭო, თუ არა და — კილავ უსურვილი ბავშვები (წლავან-
 ბით უ. ხუდადავს თითქმის არც ერთი არ ჩამოუვარდება.) რა-
 მელთაც არც ცხოვრებისა (ეს ხომ საჭარო არ არის თქვნი
 სიტყვით) არც მეცნიერების არაფერი (?) ცოდნა არა აქვთ, და
 უმეტესად სამწუხარო ის არის, რომ სრულად საჭიროთაც
 არ რატენ (ვის მოგიჭარათ?) მათ შექმნას. გაუგონიათ —
 ალია მომკვდაჩო და ის კი არ იცინა, — რამელიო, აგერ
 მეტყვეობის დამწერი საშინლათა ჭამავს უსვენსკისაო, და ჩემი
 უფროთ არა ერთხელ და რჩვეერ გამოგონია ამ მწერლისაგან
 ტრახანი, რომ მისი ნაბლავნი უსვენსკის ნაწერებს ბუერით
 სჯობიანო. (მე უფრო ახლო ვდგევარ ამ მწერალთან და რა-
 ტომ მე ვერ გამოვი მისგან ერთხელ მაინც ასეთი სიტყვები?
 მაგრამ, ვსთქვათ, რომ კიდევ გაიგონა მისგან უ. ხუდადავმა,

მეჩე ვინ მისცა ნება, რომ იმან ეს კერძო სიტყვები გამოს-
ქვიყნა?! ნუ დაივიწყებს უ. ხუდადოვი, რომ ასეთი საქციელი
აზრტ ერთს რიგიან მწიკრას ან მოეწონება.) ტრახანობენ ესე-
თა უსუსური ბავშვები და სწერენ, „თითქმის გვამი“ რაღაც ეშ-
მაკი ჩასძრამით და უჩინებებსა“. (თქვენ რაღა ჩავძრამით
და გიჩინებებს? კარგია ვიცოდეთ ესა, რომ ეტება, დიდა მე-
ცადინეობის შემდეგ, განვადლოთ ეშმაკი გვამიდან და ჩავძვირ-
ნოთ ისა, რაც თქვენ გიჩინებებს!)

ბელეტრისტიკა ხომ ეშმაკების ჩინებინითაა გამოსული ქვე-
ყანაზედ, მაგრამ აზრტ კრიტიკოსები, აზრტ კონომასტები და
აზრტ სხვა მეცნიერებათა წარმომადგენლები, რომლებიც „ჭინჭ-
ველასავით ირევიან ამ ახალ-გაზღვრების ხრავაში“, აზრტ ესენი წა-
სუღან ეშმაკის ხელიდან.

აკერა, აიღებს უ. ყიფშიძის ნაწილს — თავიღვან თუ
ბოლოღვან? რომელიც შარშან «იმედში» იყო დაბეჭდილი, სა-
დაც რედაქცია აცხადებდა თავის უთანხმოებას ავტორთან ჩვენ
ამ სტატიის შესახებ არას ვიტყვით, გარდა იმისა, რომ, თუმცა
უ. ხუდადოვს შეუმჩნევია მისი ნაკლებეკანება, მაგრამ უ. ყიფში-
ძეს სრული ნება აქვს სთქვას — «ისეთმა ფურმა მანინც დამწიხ-
ლოს, რომ საწვეული აავსოსა», იმიტომ რომ, სწორეთ ამ-
გვარი გაუკებრება და თითქმის ამისთანავე შეცდომილებაა გაი-
მეორა უ. ხუდადოვმა, რისთვისაც უგანასწაველი მწარეთ დასცი-
ლის პირველს. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ უ. ყიფშიძის
შეცდომილებანი წარ აღდგენ მართელი პარტიის შეცდომილება-
თაგან — აკერ «ივერია», «დროება», «შრომა» სულ ამ შეცდომათა
ხვავზედ ან იკვებებიან! მაშინ, როდესაც უ. ხუდადოვის შეც-
დომილებანი ეკუთვნიან თითონ ხუდადოვს. უ. ყიფშიძე სცდუ-
ბა, მაგრამ ჯანათიანათ სცდება, უ. ხუდადოვი კი სცდება ამა-

ყად, რაღაც ტრამბსით და თავ-გამოდებით. ამას შემდეგ უფრო ნათლათ გავიგებთ.

კრიტიკოსის შემდეგ გადადის ეკონომისტზედ, უ გურგენიძეზედ, რომელსაც დაუწერია „ეკონომიური ტრაქტატი“. მაგრამ „რა საშენელს უმეტრებას, სიბრძნევას შეკვდებით! წარმოსადგენია არ არის, საღის ტყენის პატრონმა ეს საოცარნი, ახარებულნი, ვითამ ეკონომიური ჭეშმარიტებანი რაგორ უღვიარა ჯერ ვიდრე არ შექმნილს მგითხვლას. მაგრამ სომ გავიგონიათ — აგუშ თუხი ვამ აჭკო: მც ნახიჩ-ნახიჩაო“. უ გურგენიძე ამოცხვს თავის სტატიაში, მხელად, რომ ქართველ ხალხს უხარჯება წელიწადში ქალებზედ, მკვლართა საწირავზედ, ნათლბაზედ, ძეობაზედ, ქაწინებაზედ და დღეობებზედ 7.500.000 მანათი და ვალში უვარდეს ამის-გამო კარავეტ ოჭანგესსაო. და აფსუსია, რომ ეს ამოდენა ფუფი მიდის უბრალო სიმთვრალეზედ და არა რიგიან საქმეზედაო. მარტო ეს არის უ გურგენიძის სტატიაში, რომელიც არ არის ურიგოთ დაწერილი. ვისაც უნდა, შეუძლიან ეჩხუბოს უ გურგენიძეს, რაგორ თუ შენ არ მოგწონს ჩვენი ხალხის ღათობაო! ეს იმის სიამოვნებას შეადგენს და ამიტომ უნდა იღათხასო, ვალში და ვახში ჩავარდესო. მაგრამ უ. გურგენიძესაც სრული ნება აქვს, არ შეურიგდეს ამ ღათობასა და ქეიფებს, რომლებმაც მთლათ უკან დასწიეს ეკონომიური ძალა ჩვენი ხალხისა, და ამ შემთხვევაში უ. გურგენიძე მანც ჩასაქოლი არ იქნება — მისი არის არც ეკონომიურ ჭეშმარიტებას ეწინააღმდეგება, არც ჩვენი ცხოვრების სინამდვილეს. მაშ სულ ჩასაქოლი იქნებან ის გამოჩენილია მწერლები რუსეთისა და საზღვარ-გარეთლები, რომელსაც ისინი სწერენ აი თუ გინდ პრესტიტუციასზედ, აშკარავებენ მის საზიზღარ მხარეებს და თანაგრძობობას უცხადებენ მის

მსვერბულებს — როგორ შეეძლიანთ მაგის სასამაგლეზედ სმას ამოიღოთ, ან იფიქროთ მაგის მოსპობაზე დაო! — ტყუილად იმ მწერლებს უხუდადოვისთანავე ზუღისციხეები — მაკაში ზოგჯერებს რამდენამე მიღობანი ხაფხი თავისთვის ღუგმა პურსადა და სხვანი.

ჭო და, აზრი უ. გურგენიძის სტატიისა ეს აჩის. უ. ზუდადოვი გი მისდგომია და სტ. ნავს უ. გურგენიძის სტატიას ისეთი აზრებით, რომლებიც უკანასკნელს სიზმარშიადა ან მოლანდებია. „რად უნდა ტყუილად მხიარულობს, თამაშობს, ბღლანმუნობს, სიმღერას გასამხისო, ეს ხომ სულ თუღა ღირსო.“ ხაფხმა რომ ამ მოჭარბებულ საჭკრედ ხელი აიღოსო და ასრე უ. გურგენიძის წინადადება რომ ასრულდეს როგომე, რილადი უნდა განსხვავდებოდეს მამ ეს ჯათვის მონა თავის საქონლისაგან, ოთხ თვისს პირუტყვისაგან? .. მაგრამ იქნება მართლად ღმერთს გულებ-კაცი იმისთვის გაუხენია, რომ სხვადასხვა გვარ ხაფხის მოძღვრებს გაუსუქოს მუცელი, გარუმოს ჯობე, მისცეს მათ შეძლება — შეიღებო მეცნიერად აღზარდონ, სწორედ ასე ჭიჭიჭობს ბ. გურგენიძე.

დადი და არ საზატიებელი ტყუილია, დიდი ცილისწამება! ეგ თქვენ გინდოდით, რომ უ. გურგენიძეს მაკეთი სიტყვები ეთქო და მკრე „საყვარელი ხაფხის“ სახელით, გაგეტყვებინათ საცლადვი კაცი. მაინც ესაა მოდშია, რომ ზოგი მამულის სახელით ისეთს სინდრუკს გამოსთქვამს, რომ შიზლი გუეს გაუსუქოს ზატიოსან კაცსა; ზოგი მეცნიერებისა და მისი მეთოდის სახელით ისე გასცდება თითონ მეცნიერებას, რომ „უსუსურბ ბავშვიც“ გი ითავილებს მას; ზოგი «საყვარელი ხაფხისთვის» მოიფიქრეტს თვალბებს, რომ ეგებ ცრემლები გამწურხოს როგორმე იქიდგან და

ამით იშოვნოს საბუთი რამე თვის მოქმედების გასამართლებ-
 ლად. აი, უ ხუდადოვიც სწორეთ ასე მოიქცა — დააბრალა გურ-
 გენიძეს ასეთი სიძულვილი ხალხისადმი, რომელიც გურგენიძეს
 თავის სიცოცხლეში არ უგრძნია, გულში, დააბრალა ეს
 სიძულვილი, იმიტომ რომ გადმოგვაროს ცრემლები და ამისთა-
 ნა საგულწიფლო სახით მიისყიდოს მკითხველის ნდობა, ე. ი.
 მოატყუოს მკითხველი — აკერ, რას ამბობს ეს ქვეყნის მტერი —
 საწყალ ხალხს წავართვათ უოკულ-გვარი სიამოვნებათ, იცრემლე-
 ბა «გრთკადილის ცრემლებითა.» ასე უწყალოთა ჭიჭიკობის უ.
 გურგენიძე ხალხს და პირუტყვათა ხდის მათათ, „თორემ რა
 კმაჲი და ქაჯი დაწერიხუდა ბ. ეგონომისტს შემდეგ სიტყვებს:
 „ჩვენ ხამდვილათ ვიცით, რომ არამც თუ ნაცრობები და მუ-
 გობრები, არამედ თვით ნათესავებიც გაუბედურებულის ოჯახისა
 ქელებში ყოფნას ამღვევენ ხოლმე „თვალ-წყალ დაღვივებას“,
 „თვალის გახელის“ მნიშვნელობას.“ მეჩუ აქედან თავის საგუ-
 თარი ჭკუით უ. ხუდადოვს გამოგვას, ვითომც გურგენიძეს
 უნდოდეს თქმა შემდეგი სიტყვებისა: „არც შეუძლება და შე-
 ცოდება გაუბედურებულის ოჯახისა, არც სხვაგვარი თანაგრძნო-
 ბა თურმე არ ჭქონია გლეხობასა,“ მაშინ, როდესაც პირუტყ-
 ვებსაც კი აქვთ ეს თანაგრძნობა. საქმე კი უბრალო სალიტე-
 რატურა კილოთა აიხსნება, რომ ავტორმა წაართვას სიმშატი-
 ჩვენებურ ქელებს. ვისაც გინდათ ჭკითხეთ და ყველა გეტყვისთ,
 რომ „თვალის ასულა და წელის დაღვივება“ ქელებშია, ხში-
 რად არის ხოლმე, ხშირად მარტო მაგისტრის მიდიან, ხშირად
 მარტო გასამართლათ და გამოსათრებულად მიდიან; და არამც
 თუ მარტო ჩვენში, უნდა დაწინაურებულ ქვეყნებშიც. რად
 მიგანინათ თქვენ პირუტყვათა «თვალ-წყლის დაღვივება» ქელებ-
 ში, ვერ გამოიგია! ვისაც ამის გაგება შეუძლიან, მუხლ-მოღრკვი-

მეკე ისევე უბრუნდება უ სუდადოვი ჩვენ საცოდო ბილე-
ტრისტიკას. „აქაც, როგორც სხვა ლიტერატურულ სიუჟეტში,
უხიროდ, მოუხერხებლად ჭამავენ (ეს მხოლოდ გულ მოსაკლავი
ფრანსა... ფაქტები არ არის საჭირო?) რუსულის ბელე-
ტრისტიკის აწინდელ მიმართულებას... ავტორის პირველივე
სატყუებელი სედავს მკითხველი, რომ ესა-და ეს გამოსატყულო
გამო ბოლომდის უთუოდ კეთილი უნდა იყოს, ესა და-ეს უთუ-
ოდ ბოლოტო. (მაშ რას ეძახით თქვენ ლიტერატურულ თა-
ვის გატანას (выдержанность) ბოლომდის?! აბა გადაძინვეთ
დიდებული შექსპირის გინდა მეფე ღირი, გინდა «გოროდია-
ნი», გინდა შილერის «უჩაღები», გინდა ლესინგის «ბმენი
ნატანი», გინდა ვიკტორ გიუგოს «მე წელი», გინდა მისი «კლოდ-
კე», გინდა გეტის «ვილგელმისტრის სწავლების დრო» და
მრავალი სხვები, — განა იქ შეხვდებით, რომ გმირები თავში
საზიზღარნი არიან, შუა წელში სასამოვნონა და ბოლოს კი-
დეკ საზიზღარნი?! როგორ იქნება! კაცი რომა სწერს, უნდა
იფიქროს თან, თორემ რა გამოვა.) „გამოყვანილია, ვსთქვამთ,
პრესტავი — ეს უბედურნი ძალიან ამოჩემებულნი არიან ჩვენი
რომანასტებისაგან — (აი, ესა თქვენ ეფაფრებით, მაგრამ რა
ფურცლის შემდეგ უფარს დღეს დააყენებთ) ის ყოველ ცხოვ-
რების მოვლენას ქრთამით და მის რადონობითა ზომავს. (მაშ
რითა ზომავს?) კაცი რომ იხრობოდეს, ხელს არ განძრევს,
თუ გასასაზნავს არ დაჰპირდნენ. თუ ვნაზია გამოხატული,
უთუოდ ხელის მცარველი უნდა იყოს, (მაშ როგორია სა-
ზოგადოთ ვნაზი ჩვენში!) თუ ვნაზია — თავ-მსუბუქი და გლეხთ
მზიზღარი (მაშ არა?!); ამისთანა სურათები ნამდვილი ცხოვ-
რების შესაფერნი კი არ არიან, არამედ უნადაგო, არა ცხოვ-
რებაზე დაფუძნებული». (მაშ როგორი სურათები არიან ნია-

დაგანნი და ცხოვრებას ღ დაუძნებუხნი?!) ახალგაზდა მწერ-
ლებში უკვდავების წყალობს გი აჩა, აჩამედ უბრალო წუმპესად
გი ვერ წააწოდება წყურვილის მოსაკვლელად» კაცი.

ამით ათაკებს ახალ-გაზდა მწერლების ნაწერებს უ. ხუდა-
დოვი. მათ ჩასაქოლად ავტორს მოჭყავს საბუთათ მარტო ის
შეკახე-შეკახე ფრასები, რომლებიც მე ამოვწერე, და ფაქტები
გი არავითარი. ეს ძალიან საყურადღებოა. კაცი გამოლანძღო,
თავზედ ღაფი დასხა, მიწაში ჩაჭყლას და მიზეზი გი აჩა მო-
ყვანო რა! შესანიშნავია, თქვენმა მზემ და მოულოდნელი!

აქედან გადადის ავტორი «დანარჩენი დასის» (მოხუცებუ-
ლების) განხილვაში. ისინი უფრო რიგანები, საზრიანები და
«პატრონისანი მოსაზრებისანი» არიანო. ღმერთმა ქნას! მაგრამ
ავტორ «განმარტებითი წერილი» მოჭყავს ამის დასამტკიცებლად.
იქ სასოფლო სკოლას ცამდის აყვანილი. უ. ხუდადოვი ამტყუ-
ნებს მას დაწერს, რომ «სახალხო სკოლას» გი აჩა აქვს დიდი
მნიშვნელობა, აჩამედ «ხალხის განათლებასაო», ღ ამ რეკომინს
ვერ არჩევს ერთმანეთში ისაო. (ძალიან მართალი შენიშნავა,
მაგრამ ახალ-გაზდა მწერლისთვის რომ ეპოვნას ასეთი შეცდო-
მილება, სწორედ ზურგზე ბოლს აადენდა იგი. მაღლობა ღმერთს,
რომ ძველებს მაინც რიგანათ ეკიდება, თუმცა ეს იმითი აჩხს-
ნება, რომ «ხელმა ხელი გაბანა და ორთავემ გი პირიო»). მე-
რე საფუძვლიანათ არღვევს იმ აზრს, ვითომც სახალხო სკო-
ლებს შეეძლოთ ქვეყნის გაბედნიერება. ამას იქით კაცი მშვე-
ნივრად იღაპარაკებს, გარდა ორიოდ შეცდომილებისა, მაგალი-
თად «ზნეობით პრინციპებს ისტორიასში არაოდეს არა ჭქონათ
რამე შესანიშნავი გაუგონა» (აქ გურგენაძეს და უიფშიძეს შე-
უძლიანთ — დაუჭირონ სადავე და ჭკითონ უ ხუდადოვს — მას
რომელი პრინციპები ატკიანებდენ ქრისტიანობას, საშუალო

საუგუნოების საჯვარო ომებს, საფრანგეთის დიდს რევოლუციას, ამერიკის შეერთებული შტატების განთავისუფლებას, იტალიის განთავისუფლებას, ორმოცდა-რვა წელში საფრანგეთის რევოლუციას, ესლანდელ სოციალისტიკურ მოძრაობას და სხვა, და სხვანი?! .. იქნება უ. ხუდადოვა არავითარ მნიშვნელობას არ აძლევს ამ საქვეყნო მოვლენებს? მას აიღოს კერძო ცხოვრება არამეტო შთელი საზოგადოებისა, ხალხისა, მიუღი კაცობრიობისა, აიღოს ცხოვრება ყოველი ცალკე პიროვნებისა და გასინჯოს, რითა ხელმძღვანელობს კაცი, მომეტებულ ნაწილათ, თავის ყოველ ნაბიჯის გადადგმაში, თუ არ უხეობითი პრინციპებით. ეტყობა უ. ხუდადოვი, თავისი სპეციალური ხელისუფლების გამო, შემდგარა ბოკლსა და დარვინის სწავლასედა და ჭკონებია, რომ შთელი კაცობრიობის აზრიც გაჩერდა მათხუდათ. მოტყუებულა. არამც თუ რუსეთის გამორჩენილი მწერლები — დობროლინოვი, მახალიფოვსკი, შიქდრინი, ლავროვი და მრავალნიც სხვანი უზინარტოსობას აძლევს ყოველ მოძრაობაში უხეობით პრინციპებს, არამედ საქვეყნოთ განთქმული ფილანთროპებიც იმათში ჭხედავენ ესლანდელთხუ ძადას. აიღეთ სპენსერის ესოციოლოგიის საფუძვლებია, ტაილორის, მენის, ჯებოვის ნაწერები, და იქა ნახეთ, რა ნაირ ზედესტადად აყენებენ ესენი უხეობით პრინციპებს კაცობრიობის ცხოვრებაში. გურგენიძის არითმეტიკული შედგომილება კი არ არის საფუძვლებო, ის არის გასაკვირველი, რომ უ. ხუდადოვი ასე ჩამოაჩნობიდა ესლანდელ მოძრაობას ევროპის მაწინავე აზრისა. აი ამჟი უმეტრებს და უმეტრნი ამჟობა. შორს წასულა რაღათ გინდოდათ! მაგრამ მაინც მიწა ნუ გასკდება და ნურავის ჩაიტანს შიგა. რათა? დეე უკვლახურმა იტოცხლას და იტრიალას. მერე თითონ ეს ტრიალი გადასწვეტავს საქმეს — კარგი თავის-თავათ გადაიჩეკა ცუ-

დიდგან, თავის-თავათ გააძიებენ უკანასკნელს). შირველი შე-
 ცდომილება უ. ხუდადოვისა ეს განსაკუთრ. მეორე კიდევ ისა,
 რომ სოფლის სკოლას ვითომ არა რაიმე გავლენა არ შეუქმნიან
 იქონიოს ხალხზედა. არ არის წარმოსადგენი, (რატომ?)
 რომ ზნეობრივი სწავნილდე შეინარჩუნოს გლეხთა, რადგან
 ცხოვრებაში მარტო გლეხთა-ფლეგმა და თითონაც უნდა გა-
 გლეხოს მეზობელი, მეტობარი, ძმად, თორემ თუ ის არავის
 შთანთქავს, მაშინ იმას შთანთქავენ. ასეთი სურათები შეფე-
 ბენ სოფლის ცხოვრებაში, გლეხს ყველა ეუბნება — იმეორე
 და მომიტანეთ. მარტო ეს ყოველად მიუღობელი ბრძანება ესმის
 გლეხს ბატონისაგან» (აკი გინახი უთუოდ ხალხის მცარცველი
 არ უნდა იყოს! 175 გვერ.), მოხელესაგანაც (აკი პრისტავი
 ყოველ ცხოვრების მოვლენას ქრთამით და ამის წოდებით
 არა ზომავს! 175 გვერ.), მღვდლისაგანაც. თუნდ ტყავი გა-
 იძროს, უნდა იმეორეს. არც შეწყენება, არც ქრისტიანული სი-
 ყვარული. მისასაღამე აწინდელი კაცთა ურთი-ერთობა ყოველს
 წუთს, ყოველს ნაბიჯში მარტო ერთს უმტკიცებს გლეხს: მის
 მონობას, უმობას. (178 გვერ.) (მაშ სწავალ შექმნოს რაღა-
 ზედ გააძიეთ ტყავი მეტივეების დაწერისაგან! შექმნებოც მაგ
 სურათებისაგან არ არიან გამწვავებულნი და, როგორც შეუძლი-
 ანთ, მაგ სურათებს არ ებრძვიან!?) ეს ყველაფერი კარგია, მაგ-
 რამ ძნელი ის არის, რომ ამ სურათებიდან უკიდურესობაში
 გადადის უ. ხუდადოვი და იძახის, რომ გლეხის ზნეობითი აღ-
 ზრდა უნაყოფოა, ფუჭი იქნება, რადგან ვერ გამოიყენებს,
 ამიტომ სოფლის სკოლა არ არის საჭირო. ეს დიდათ შემც-
 დარი აზრია. თუმიცა საზარელი სახანავაა ჩვენი გლეხის ცხოვ-
 რების სურათი, მაგრამ მისი ზნეობითი ძალა მეტათ გამოასახნი
 და დიდია. გლეხის პატიოსნება, ნამუსი, სიტყვაში სიძაგრე,

მწიფაულობა, სიყვარული, შიშნაობა და სხვა უსულობითი ღირსებანი ბევრით მაღლა დგანან თითონ ჩვენი განთავსებული საზოგადოების თვისებასთან. ამას უწოდებენ «მეტიკეობა», გურგინიკეობა, მონსუბანდიკეობა. თქვენი მოსურებულები, ყოველი თავაღ-ხილული და სრმა სულ-დამუდვიც, და უ. ხუდადოვისა კი არ ვიცი. და თუ სხვადასხვა სკოლაჲ უსულობით მჩინციანსებელ დედობა, უმეტეობა, უფრო მკვიდრი და მტკიცე ხასიათი მიუცემა გლეხის უსუობასა, უფრო ცნებაში მოვა მისი უსუობითი მხარე.

რადესაც ამ გვარად, არწივის სიმამლადგან გადავულებს თავს უ ხუდადოვი, ბოლოს უკედურ (?) ჭეშმარიტებისა და გზის მამაბეჭდ სასა-განდას უწევნებს «უკვდავების წყაროს», რომელიც დაგუქებულა მისი აზრით მარტო ერთში: «ერცულ საფუძვლიან შეთვისებაში ევროპიულის მეცნიერებისა, მის მეთოდისა». არ დაიჯერო, მკითხველი. ეს მსოფლიდ მკვახე და უაზრო იტარას — «უკვდავების წყაროს» ნურც ექვ და ვერც იბოვნი ვერსად. აგრ, გეტ უ. ხუდადოვს, ბძქია და ნასწავლი ვატი იყო. იმან დასწერა ერთი ტრაგედია, «ფაუსტი», სადაც გამოიყვანა ევროპიული ვატი, რომელსაც მთელი ქვეყნის სწავლა მიუღია, მაგრამ ამისთანა ტანჯვაში, სწავლის გამო, არც ერთი უსწავლელი ვატი არ ჩავარდნილა. არც ევროპიულთ და არც ამერიკულთ ჯერ არ იცინან და ვერც მიწოდებიან ვაცობრიობის უკანასკნელ, ბოლო მიზანს. მსოფლიდ ყოველმა ვატიმ უნდა დაინატოს თავისი დაახლოებებითი მიზანი ცხარეებაში და

ემსახურებს მას. ვინც კი ქვეყნის მოკეთე და ბრძენი, ჭკუიანი, პატიოსანი გამომჩენილი კაცი ყოფილა, ყველას უთქვამს კაცობრიობისთვის: არ ვიცი, ვერ მივხვდით, რა აზრით გაგვანახებენ ღმერთმა; მაგრამ ის კი ვიცი, რომ კაცი უნდა ცდილობდეს თავის მოყვასის პატივის ცემას, სიამოვნებას, ქვეყნის სარგებლობას, სამშობლოსა და მთელი კაცთა ნათესაობის სიყვარულს. ვინც ამაყად პატიოსნურად მისხურება, იმაზედ ბედნიერი და სვინიდის დაწინაურებული აღმდანი არ ვინ არის. ეს უნდა იყოს თქვნი მიზანი, ეს არის თქვნი ჭკუიანობა ანუ ქვეყნისუფალი. რომ უკეთ აღსრულეთ ეს უმთავრესი მიზანი, ამის საშუალებად ივარგებს თავლის გასკლავა, ავ-კარგის გაგება, სწავლა და მეცნიერება. ამ სახით სწავლა უკვდავების წყარო კი არ არის, ის მხოლოდ კარგი საშუალებაა მიზნის აღსასრულელად, ე. ი. სწავლითა პრინციპების გასაძლიერებლად. ამ სწავლას ელტვის ყველა. შაქრებიც დიდ ძალათა სთვლიან მას, ცდილობენ მის მიღებას და ძლიანაც საჭიროებენ, როგორც ყოველი ჭკუიანი და შეგნებული კაცი. მაგრამ კაცს სწავლა უნდა ცხოვრებისათვის და არა ცხოვრება სწავლისათვის.

ბოლოს ერთი შენიშვნაც. კაცი როდესაც იწუნებს ერთს რამეს, იმან უნდა აიღოს მისი დედააზრი და შეუკადრდოს თავის საკუთარ დედააზრს. აი, ესაა მეც თითონ არ მომწონს ჩვენი ნაწერები, მაგრამ უ. ხუდადოვს ვერ ვეთანხმები, რადგან მისი დაწუნება უსაფუძვლოა, ფრაზესურად ამხენული, უპრინციპო. ესაა მე თუ ვამართლებ უუ. შაქრს, გურგინძეს და სხვა ახალ-გაზღვრებს, იმიტომ კი არა, რომ მე იტონი საშინლად უნაკლებო მეგობრნი. არა, მე ბევრ ნაკლებეკანებას ვხედავ, მაგრამ მაინც ვესაჩივრები, რომ აშკარად ვახვეწებ უ. ხუდადოვს მისი კრიტიკის უსწრება, უსამართლობა და ამაყობა.

კვ კრიტიკა კი არ არის, კვ ლიტერატურული ბაში-ბუხუ-კობას, რომელსაც მე ვკვლავ ნაკლებ მოკვლადებოდი უ. ხუდადოვისაგან შეიდექ, მასი დაზიანებული, თუმცა მრავალ ნაკლებ-ლეკანებთან სტატისა, უ ტავტავადის ცხოვრება და განონისა გარჩევაში. მართლა, რა მიზნისა რომ უ. ხუდადოვი ტავტავაქს ისე გოწიანობით ეკიდება, და ახალ გახდა მწერლებს, რომელთაც უფრო ნაკლები და ნაშაუღი აქვთ მწერლობაში, ასე ტყავს აძრობს? ევროპული მეთოდის ზრდი ხომ არ არის ეს? მამ დობროლიუბოვი რომელ მეთოდსად იღება, რომელსაც იმან დაზიანება გამოჩინალი და მათესაცეში პირდაპირის ავტორიტეტი, რომელსაც უკანასკნელმა მომხრეობა გამოუჩინა რომლებსა? ანუ ისავე დობროლიუბოვი რათ აქებდა უნიჭო მარგო ვოფიკის ნაწერებს, რომელნიც შეხებოდნენ გლეხთა ცხოვრებას, და რატომ შექ პირ-შიუერებსად არა ცნებობდა? არ გახსოვსთ, ამის გამო რა ნაირათ დასციქეს ხელმოკლების მომხრეთა დობროლიუბოს — მართალია, მარგო ვოფიკი დიდებული მწერალია, მაგრამ არც შექსპირია უნიჭო ბიჭია! თქვენც ხომ ასე არ დასცინით დობროლიუბოს? სინტერესოა ვინცად.

ბოლოს მოუთმელად ვკვლავებით იმ დროს. რომელსაც სხვა თქვენი ნაწერებით არ განამართლებთ თქვენ თავსად ვეფხვის-ტყავისნისა სიტყვებს:

„სიბერე მახლავს, დაგლიყ სიუმაწვილისა დღენია“

სტ. ჭრუღაშვილი.

1882 წლის ჟურნალ „იმედზედ“ ხელის მოწერა მიიღება ქ. თბილისში—მხოლოდ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება კუკიაში, მეორე თუმანიშვილის ქუჩაზედ, ნემენცების სასაფლაოსთან, № 12.

გარეშე მცხოვრებელთ შეუძლიანთ დაიბარონ ჟურნალი ამ აღრესით: **Въ Тифлисъ, въ редакцію грузинскаго журнала «ИМЕДИ».**

ფასი წლიურის გამოცემისა	გაგზავნით სხვა ქალაქებში და თბილისში შინ მიტანით	— — — — —	8 მან.
ნახევარი წლისა	— — — — —	— — — — —	4 მ. 50 კ
სამი თვისა	— — — — —	— — — — —	2 მ. 50 კ.
ცალკე ნომერი ღირს	— — — — —	— — — — —	1 მ.

ვისაც ჟურნალი მისდისთ და სვედრი ფული ჟერ არ შემოუტანიათ, ვთხოვთ ძალე გამოგზავნონ.

ვისაც რომელიმე ნომრები ჟურნალისა არ მისვლიათ, ან არ მიუვიდესთ, ვთხოვთ გვაცნობონ და დაკარგული წიგნები გაეგზავნებათ ხელახლად.